

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

**Reflexe sedmileté války ve výtvarném umění, se zřetelem na nově objevené
nástěnné malby z konce 18. století v benediktinském probošství v
Broumově**
Diplomová práce

Autor: Lukáš Víšek
Studijní program: N7105 – Historické vědy
Studijní obor: Historie
Vedoucí práce: **doc. PhDr. Bogusław Czechowicz, Dr.**

Hradec Králové 2016

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Lukáš Víšek

Studium: F14NK0046

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Reflexe sedmileté války ve výtvarném umění, se zřetelem na nově objevené nástěnné malby z konce 18. století v benediktinském proboštví v Broumově**

Název diplomové práce AJ: Reflection of the Seven Years War in art, in view of the newly discovered wall paintings from the late 18th century Benedictine monastery in Broumov

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce si klade za cíl provést pomocí metodologických postupů historiografie, interních a externích disciplín (dějiny umění) komplexní historicko-uměleckou analýzu nástěnných maleb a pokusit se odpovědět na nejdůležitější otázky (problematika autorství, případně úlohy zadavatele díla či samotného důvodu umístění maleb v broumovském klášteře), spojené s touto reflexí prostřednictvím právě výtvarného umění.

RŮŽIČKA, Jeroným a KOUPIL, Ondřej, ed. Dějepis kláštera břevnovského a broumovského. Praha: Benediktinské arcidiecézní ústav sv. Vojtěcha & sv. Markéty, 2013. 182 s. ISBN 978-80-86882-19-2
STELLNER, František. Sedmiletá válka v Evropě. Praha: Libri, 2007. 406 s. ISBN 978-80-7277-354-1.
KOŠTÁL, Zdeněk. Dějiny Broumova a Broumova. Broumov: MNV, 1990. 148 s. FELCMAN, Ondřej a kol. Kladsko: dějiny regionu. Hradec Králové: FF UHK, 2012. 607 s. ISBN 978-80-87607-00-8.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. MgA. Boguslaw Czechowicz, Dr.

Oponent: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 24.11.2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové

Zde bych chtěl poděkovat vedoucímu práce doc. PhDr. Bogusławu Czechowiczovi, Dr. za jeho odborné vedení, cenné rady a připomínky, bez nichž by tato práce nevznikla. Dále bych chtěl poděkovat panu Davidu Zemanovi za odborné poradenství.

Anotace

Diplomová práce je věnována nástěnným malbám v prelatuře broumovského proboštství, které byly vyhotoveny v 2. polovině 18. století neznámým autorem k upomínce událostí sedmileté války. Malby se nacházejí v církevním prostředí a svým charakterem a uměleckým zpracováním jsou pro dané prostředí výjimečné. Jednak obsahují motivy významných bojových událostí, jako je obléhání Prahy a Svídnice v roce 1757 nebo úspěšná obrana Olomouce o rok později, ale jsou výjimečné i svým uměleckým zpracováním.

V broumovském proboštství se během jeho stavební éry vystříдалo mnoho významných umělců, jejichž kvality daleko předčí úroveň zpracování nástěnných maleb s tématy sedmileté války, které má pravděpodobně na svědomí blíže neznámý malíř, případně skupina pocházející z blízkého okolí nebo broumovského regionu.

Nástěnné malby jsou kromě zpracování i významným obrazovým pramenem, díky němuž lze vysledovat všechny předlohy, které spojuje osoba Christopha Gottlieba Richtera, norimberského historika a publicisty, který sepsal historii sedmileté války a doplnil ji o ilustrace významných bitev. I on se ale inspiroval u řady známých tvůrců vedut a grafik, formátu Fridricha Bernharda Wenera, případně Jana Willenberga, jejichž styl a prvky lze spatřit i na broumovských malbách.

Anotation

The thesis is devoted to murals in the prelatore of Broumov provost, which were drawn up in the second half of the 18th century by an unknown author to the reminder of events Seven Years' War. The paintings are found in the church environment and its character and artistic processing are for the environment exceptional. First, they contain motifs of main battle events such as the siege of Prague and Swidnica in 1757 and the successful defense of Olomouc a year later, but they are unique in their artistic processing.

In Broumovský provostry during its construction era had many important artists, whose quality far exceeds the level of processing murals with themes of the Seven Years War, which has probably been responsible for an unknown painter, or a group, coming from near or Broumov region.

Murals are in addition to processing and important figurative spring, thanks to which can be traced all the templates that connects a person Christoph Gottlieb Richter, Nuremberg historian and journalist who wrote a history of the Seven Years War and supplemented it with illustrations of important battles. Even though he was inspired by a series of cityscapes known artists and graphic formats Friedrich Bernhard Werner, possibly Jan Willenberg, whose style and elements can be seen on murals.

Obsah

Úvod	7
1. Stavební vývoj probošství v období baroka	10
1.1 Hospodářský a kulturní rozvoj	10
1.2 Stavební vývoj	13
1.3 Malíři a umělci v době pozdně barokní přestavby probošství.....	17
1.4 Autorství a datace nástěnných maleb	19
2. Sedmiletá válka v Evropě	22
2.1 Slezské války – od dynastického sporu k celosvětovému konfliktu	22
2.2 Sedmiletá válka v Evropě	24
3. Sedmiletá válka na nástěnných malbách	26
3.1 Rok 1756 – pevnost Königstein a tábor saské armády u Pirny	26
3.1.2 Königstein.....	28
3.2 Rok 1757 – tažení Prusů přes Brandýs nad Labem do Prahy.....	30
3.2.1 Brandýs nad Labem	33
3.2.2 Obléhání Prahy roku 1757	37
3.2.3 Obléhání Svídnice v listopadu 1757	44
3.3 Rok 1758 – Obléhání pevnosti Olomouc a Sonnenstein	55
3.3.1 Obléhání Olomouce	55
3.3.2 Pevnost Sonnenstein	60
3.4 Broumov	63
3.4.1 Broumovské veduty	63
3.4.2 Předpoklady pro bojové operace na Broumovsku	67
3.4.3 Bojové operace na Broumovsku.....	70
3.4.4 Dozvuky války.....	79
Závěr.....	82
Literatura a prameny.....	84
Seznam zkratk.....	89
Seznam příloh.....	90
Obrazová příloha	91

Úvod

Během roku 2014 bylo v rámci revitalizace vzdělávacího a kulturního centra v proboštství v Broumově objeveno velké množství nástěnných maleb s motivem bojových událostí ze sedmileté války. Konkrétně v místnosti hlavního sálu severozápadního křídla objektu. Jako zhotoviteli restaurátorských průzkumů mě skutečnost objevených nástěnných maleb s motivy sedmileté války přivedla k možnosti uchopit toto téma v diplomové práci a pokusit se nastínit souvislosti mezi vývojem proboštství, nástěnnými malbami a průběhem sedmileté války v letech 1756–1763.

Broumovské malby patrně ztělesňují blíže neidentifikovaný program, selektovaný na válečné a mírové motivy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl koncipovat práci tak, abych zdůraznil stavební vývoj proboštství, především jeho pozdně barokní podobu a průběh sedmileté války v českých zemích s ohledem na města vyobrazená na nástěnných malbách, speciálně pak na město Broumov a jeho přilehlé okolí v rámci severovýchodních Čech, které byly vývojem událostí z let 1756–1763 silně postiženy. Význam nástěnných maleb tak může spočívat ve zpětné reflexi benediktinů na utrpení a bídu spojené s pruskými vpády a především na úspěchy dosažené císařsko-královskými jednotkami. Nedílnou součástí práce jsou podstatné faktografické informace o výpravách a vpádech pruských jednotek na území broumovského výběžku, nicméně se širším záběrem na jejich mimoregionální charakter. Rozsah operací na Broumovsku byl vždy závislý na charakteru tažení Fridricha II. do Čech, případně na rakouských operacích mimo území historických zemí.

Bojové události vyobrazené na stěnách proboštství v Broumově jsou v práci zasazeny do chronologicky jdoucích událostí sedmileté války, přidružené k odpovídající malbě. Tato část práce tak tvoří podstatu konstrukce, kde je zohledněna jak otázka faktografická, tak i rozbor dotčených maleb, zejména analýza grafických předloh, u kterých se vracím k uměleckému zpracování, obsahovému významu, popisu nejdůležitějších architektonických prvků a jejich dalšímu vlivu, především na zpracování maleb neznámým broumovským autorem. Malby jako takové jsou specifickým obrazovým pramenem, jehož vypovídací hodnota kolísá mezi skutečností pramenící z autorovy osobní empirie, ale také z dlouhodobého vývoje vedut, založeného na práci významných autorů, jejichž osobní přínos je vždy po metodologické stránce specifický a pro současné uchopení vyžaduje selektivní přístup dvojího charakteru – uměleckého a informačního. Práce není koncipována jako ikonografický přehled, ale jako snaha o věcně obsahový rozbor, doplněný o konfrontaci

s písemnými prameny a literaturou, které jsou klíčové pro rozluštění významu maleb a jejího odkazu.

Ve své práci jsem se pokusil o reflexi všech důležitých pramenů, zejména obrazového charakteru, a literární základny. Těžiště pramenné základny představují nástěnné malby, jejichž informační zpracování položilo základ dalšímu postupu a badání po předlohách a hledání souvislostí, proč se vůbec objevily na zdech sakrální budovy. Dále jsem využil archivní rešerše, obsažené ve stavebně historickém průzkumu objektu proboštství, vypracovaného pro tehdejší podnik SURPMO v roce 1988.¹ Kapitola „*Broumov, bývalý klášter: Dějiny objektu*“ se na pětadesáti stranách zabývá stavebním vývojem, který je nastíněn na základě archivních pramenů z Národního archivu a Státního oblastního archivu v Zámrsku. V rešerši je obsažen podrobný výklad o umělecké stránce, především smlouvy s umělci o práci, kteří tvořili v areálu proboštství.

Z literárního hlediska jsou pro práci nezbytné četné syntézy, především o sedmileté válce. V obecném evropském měřítku se ke konfliktu vrací František Stellner „*Sedmiletá válka v Evropě*“, případně dílčí knihy analytického charakteru.² Z hlediska rozsahu citací v práci zmíním publikaci Pavla Běliny „*Generál Laudon*“,³ od stejného autora pak „*Olomouc - Domašov 1758*“⁴ a jiné monografie zabývající se jednotlivými událostmi. Faktografické těžiště je ale postaveno na zahraničních pracích, převážně německé provenience, pocházejících z 18. a 19. století. Především „*Die drei Kriegsjahre 1756, 1757, 1758 in Deutschland, mit Ergänzungen herausg von H. Wutke*“⁵ od Johanna Ferdinanda Huchsberga, dále „*Geschichte des sieben jährigen Krieges in einer Reihe von Vorlesungen: T. Der Feldzüge von 1757 und 1757*“⁶ sepsaná kolektivem autorů z pruského generálního štábu v Berlíně v roce 1824. Do výčtu spadá i mnoho dalších knih podobného ražení, nicméně většina je chronologického charakteru, podávajícího svědectví analistickým způsobem. Příkladem je edice knih Christopha Gottlieba Richtera „*Die Historie des Krieges zwischen den Preussen und ihren Bundesgenossen*“⁷, jejichž obrazový materiál je mj. i základem broumovských maleb a spadá i do umělecké stránky práce.

¹ Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů. Dnes Národní památkový ústav.

² František STELLNER, *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2007.

³ Pavel BĚLINA, *Generál Laudon: Život ve službách Marie Terezie a Josefa II.*, Praha 1993.

⁴ Andrej ROMAŇÁK – Pavel BĚLINA – Petr ANDRLE, *Olomouc – Domašov 1758*, Praha 1998.

⁵ Johann Ferdinand HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre 1756, 1757, 1758 in Deutschland, mit Ergänzungen herausg von H. Wutke*, Lipsko 1856.

⁶ *Geschichte des siebenjährigen Krieges in einer Reihe von Vorlesungen: T. Der Feldzüge von 1757 und 1757*, Berlin 1824.

⁷ Christoph Gottlieb RICHTER, *Die Historie des Krieges zwischen den Preussen und ihren Bundesgenossen* (jednotlivé díly vydávány v Norimberku v letech 1757 – 1764)

Knihy cizí provenience jsou z valné části dostupné v digitalizované formě a přístupné v digitálních pracovištích evropských, především slezských univerzit v Opolí, případně ve Vratislavi. Další digitalizované knihy pochází z Bayerische Staatsbibliothek a Münchener Digitalisierungszentrum v Německu nebo z Národní knihovny České republiky. Pro další práci se stavební historií proboštví a jiných objektů je v širokém spektru užitá především dokumentační literatura, vzniklá v průběhu století pro památkové účely. Do této kategorie patří „*Soupis památek historických a uměleckých*“, dříve zmíněné stavebně historické, ale i restaurátorské průzkumy. Pro doplnění informací k širšímu přehledu o objektech je užitá například kniha „*Encyklopedie českých klášterů*“⁸ od P. Vlčka, P. Sommera a D. Foltýna, nezbytným elementem je také monografie *Velké dějiny země koruny české*, jejíž záběr spadá do kontextu celé práce.

Umělecká stránka a bližší práce s malbami je zohledněna v rámci práce s četnými přehledy uměleckých zpracování jednotlivých měst, např. „*Praha očima staletí*“⁹ od Václava Hlavsy. Stejný přehled i v případě Olomouce vypracovaný pro město Leošem Mlčákem do práce „*Veduty Olomouce*“¹⁰. Obě práce zároveň posloužily jako inspirace v metodologické práci s vedutami a literární a archivní tvorbou. Svidnické grafiky jsou obsahem publikace „*Bilder aus der Geschichte Stadt Schweidnitz*“¹¹, broumovská historie grafik, vedut a ilustrací je shrnuta v knize „*Broumov na historických zobrazeních 1. díl*“.¹²

Pramenná a literární základna je zvolena v souladu se stanovenou koncepcí diplomové práce a jejími závěry, které reflektují nastínění příčin a bližších souvislostí historických událostí a vzniku nástěnných maleb v prostředí řádu benediktinů, kde tvoří cyklus, jehož význam v širším kontextu je také cílem interpretačních snah diplomové práce.

⁸ Pavel VLČEK – Pavel SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

⁹ Václav HLAVSA, *Praha očima staletí*, Praha 1967.

¹⁰ Leoš MLČÁK, *Historie zobrazování Olomouce*, Olomouc 2012.

¹¹ Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz, 1911.

¹² Petr BERGMANN, *Broumovsko na historických zobrazeních. 1. díl*, Broumov 2013.

1. Stavební vývoj proboštví v období baroka

1.1 Hospodářský a kulturní rozvoj

Současná podoba proboštví je výsledkem desítky let trvajících hospodářsko-sociálního procesu, během něhož došlo k celkové transformaci regionu, který vlivem třicetileté války zažil silnou hospodářskou recesi a sociálně-kulturní úpadek.¹³ Následky války znamenaly pro broumovský region stejné dopady jako pro ostatní oblasti Čech, Moravy a Slezska.¹⁴ Především faktory jako průtahy zneprátených vojsk, jejich vydržování potravinami, platby kontribucí a četné epidemie přinesly zvýšenou mortalitu obyvatelstva, které tak nebylo schopné produkovat potraviny jak na panských, tak i na vlastních polích.¹⁵ Nedostatek pracovní síly, ztráta hospodářského potenciálu a nedostatek finančního kapitálu znamenaly postupný útlum v kulturním a duchovním rozvoji regionu.

Nové naděje a postupný obrat nastal jednak po roce 1648, ale především v roce 1664, kdy opatský stolec převzal broumovský rodák a člověk, který měl na poválečnou obnovu dvojnásobný náhled, Tomáš Sartorius.¹⁶ Břevnovský opat Sartorius byl především vzdělanec, který se snažil své myšlenky vtisknout i zdejšímu pedagogickým aktivitám, a také úspěšný stavitel, jehož iniciativa položila základ současného proboštví. Období Tomáše Sartoria lze v návaznosti na výše řečené označit jako období hospodářské konjunktury a kulturního rozkvětu celého regionu, jehož lesk začal být vnímán i za hranicemi regionu. Řetěz procesů, počínaje hospodářskou obnovou, přes finanční stabilitu a kulturní rozkvět, ale postrádá důležitý článek v podobě sociálního procesu, který po třicetileté válce naopak stagnoval, až upadal. Příčinou špatného postavení obyvatelstva byl dramatický úbytek pracovní síly a zvyšující se nároky při poválečné obnově, především pak větší zatížení obyvatel při práci na režijních statcích.¹⁷ Počet robotních dnů následně neumožnil jakékoliv domácí hospodářské aktivity obyvatel, čímž postupně přicházeli o možnosti obživy, případně o možnost výdělků.¹⁸ Nemalý problém pak opat řešil s bohatou měšťanskou vrstvou, jejíž sebevědomí plynulo z nemalého bohatství, získaného expanzí broumovského soukenictví v 1. polovině 17. století

¹³ Jaroslav ČECHURA, *Broumovská rebelie*, Praha 1997, s. 7.

¹⁴ Z evropského pohledu blíže Peter ENGLUND, *Nepokojná léta: Historie třicetileté války*, Praha 2000, s. 502-517. V kontextu českých zemí srov. Radek FUKALA, *Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století? : otázky, úvahy a problémy*, České Budějovice 2013, s. 65-77.

¹⁵ J. ČECHURA, *Broumovská rebelie...*, s. 9.

¹⁶ Jeroným RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. 109.

¹⁷ J. ČECHURA, *Broumovská rebelie...*, s. 22.

¹⁸ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC, *Velké dějiny země Koruny české VIII. díl*, Praha-Litomyšl. 2008, s. 189.

a podpory císaře Rudolfa II.¹⁹ Nepříznivá situace tak logicky vyústila v mnoho rebelií, jejichž adresátem byl především opat Sartorius a jím představované panství benediktinského řádu.²⁰

Mluvíme-li o hospodářském růstu a investicích do nových staveb a přeměny gotického probošství do barokní podoby, je důležité zohlednit i související interní rozvoj řádu uvnitř probošství, především vzdělání a duchovní rozvoj. Broumovské probošství ještě před třicetiletou válkou plnilo funkci centra vzdělání pro region.²¹ Po útlumu přišel paradoxně rok 1624, kdy tehdejší opat Benno (celým jménem Johann Benno Flaccus von Falkenberg) obnovil vzdělávací aktivity v prostorách probošství.²² Škola s charakterem gymnázia byla čtyřtřídní, s vyučovacím jazykem latinou a předměty zahrnujícími filozofické, humanistické a duchovní učení. Eskalace broumovského školství pokračovala i za opata Augustina. O rozvoj vzdělání v broumovském probošství se nejvíce zasadil břevnovský opat Sartorius, který se jako významný stavitel a filozof zasadil i o rozvoj duchovní stránky řádu. Stávající prostory gymnázia zdaleka nedostačovaly vzrůstajícím nárokům jak po stránce kapacit, tak i z hlediska zkvalitnění výuky. Pro potřeby školy, pro kterou se začíná užívat název gymnázium, nechal rozšířit konventní knihovnu a především učební prostory. V následujících letech opustily brány školy osobnosti jako Bohuslav Balbín, budoucí břevnovský opat, stavitel a mecenáš umění s organizačními schopnostmi Otmar Zinke nebo Josef Bonaventura Piter, významný barokní dějepisc.²³

Mezi atributy vzdělání patří mj. také existence gymnaziálního divadla, jehož činnost byla dle dochovaných pramenů zaznamenána už v 1. polovině 17. století.²⁴ Nicméně otázka vzniku, podoby a umístění divadla v komplexu probošství je doposud nejasná. První písemná zpráva o existenci školního divadla pochází z roku 1647, kdy bylo místními studenty sehráno několik her.²⁵ Nicméně ze zprávy vyplývá, že šlo o improvizované prostory věnované představenstvem probošství. Stálé prostory pro divadelní účely byly zřízeny pravděpodobně až po sedmileté válce, v roce 1764.²⁶ V tehdejší době pobýval v Broumově barokní malíř Josef Hager, který pracoval na výzdobě presbytáře kostela. Divadlo se do současnosti nedochovalo, nicméně broumovský historik Miroslav Otte připisuje divadlu právě prostory prelatury s malbami s výjevem sedmileté války jako divadelní výzdobou. Autorství maleb

¹⁹ J. ČECHURA, *Broumovská rebelie...*, s. 22.

²⁰ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 115.

²¹ *Tamtéž*, s. 47.

²² *Tamtéž*, s. 99.

²³ František KUNTAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství: Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepiscství v druhé polovině 19. století*, Praha 1973, s. 104.

²⁴ Antonín BARTUŠEK, *Zámecká a školní divadla v českých zemích*, Český Krumlov 2010, s. 223.

²⁵ *Tamtéž*.

²⁶ *Tamtéž*.

rovněž připisuje Josefu Hagerovi, který vytvořil malby v roce 1764, tedy rok po ukončení války (viz kapitola 1.3 Malíři v době pozdně barokní přestavby proboštství).²⁷ Bližší lokalizaci divadla uvádí Milada Vilímková: „*Gymnásium či latinské školy v blízkosti hlavního a loretánského kostela, kde nad klenutými světnicemi bylo divadlo a střecha krytá šindelem s dřevěnou věžičkou, vyhořelo úplně*“.²⁸ Je tedy pravděpodobné, že divadlo se spíše nalézalo mimo prostor konventu a prelatury, v budově současné správy proboštství v růžovém dvoře.

²⁷ Miroslav OTTE, *Poznámka k článku o nově odkrytých nástěnných malbách v klášteře*, Broumovské noviny, 12, 2014, s. 32.

²⁸ Milada VILÍMKOVÁ, *Broumov, bývalý klášter: dějiny objektu*, Stavebně-historický průzkum bývalého benediktinského kláštera v Broumově, Praha 1987, s. 45.

1.2 Stavební vývoj

Po architektonické stránce je budova broumovského probošství výsledkem několika stavebních etap, z nichž mnohé měly za následek radikální transformaci hmoty probošství, jiné například pouze úpravu barevností fasády apod. Po dokončení raně barokní etapy výstavby byla většina úprav směřována spíše k úpravě fasády, případně interiéru nebo přilehlé zahrady.²⁹ Gotická podoba probošství vzala za své po roce 1664, kdy objekt poničil rozsáhlý požár, jehož následkem byla silně narušena statika, a tím i bezpečnost zdiva.³⁰ Z těchto důvodů přistoupil tentýž rok dosazený opat Tomáš Sartorius k nákladné obnově celého komplexu probošství, na které se podílela jména jako Carlo Lurago, Giacomo Passarini, nebo Martin Reiner. Poslední jmenovaný patřil mezi blízké důvěrníky opata a stavbu probošství dokončil.³¹ Definitivní transformace do barokní podoby přišla po ničivém požáru v roce 1684, jehož rozsah daleko předčil požár z roku 1664. Po revizi statiky budovy probošství přikročil opat k přestavbě, která měla od základu změnit podobu probošství a transformovat ho z gotické do barokní podoby.³²

Broumovské probošství je v současné době zčásti odrazem představ a smyslu pro dynamický a klasický výraz baroka Killiána Ignáce Dientzenhofera, který ve své práci a tvůrčí podobě navazoval na svého otce Kryštofa Dientzenhofera.³³ Starší z rodiny stavitelů je spojován se zdejším probošstvím od roku 1710, kdy dle plánů Pavla Ignáce Bayera pokračoval ve stavitelské činnosti na probošství, započaté v předcházejících desetiletích po rozsáhlých ničivých požárech.³⁴ Kryštof Dientzenhofer zahájil svůj pracovní pobyt na Broumovsku výstavbou západního křídla probošství, jehož hmota navazuje na křídlo staré prelatury vystavěné Carlem Luragem.³⁵ Kryštof Dientzenhofer byl opatem přijat patrně po neúspěchu Pavla Ignáce Bayera. Bližší důvod, proč došlo k vystřídání nepochybně zkušeného a vynikajícího stavitele, je neznámý nebo pohybující se na úrovni spekulací.³⁶ Spory

²⁹ O broumovské zahradě srov. Božena PACÁKOVÁ-HOŠŤÁKOVÁ a kol., *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, 526 s.

³⁰ M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, s. 23.

³¹ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 187.

³² *Tamtéž*. Srov. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, s. 28.

³³ Kryštof Dientzenhofer * 7.7 1655 St. Margarethen ; +22.6 1722 Praha. Srov. Pavel VLČEK ed. et al. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 133.

³⁴ M. VILÍMKOVÁ. *Broumov ...*, s. 34.

³⁵ Carlo Lurago je v Broumově doložen od roku 1659. Ve stejném období také vedl výstavbu pražského opevnění. P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 186.

³⁶ Srov. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, s. 33. „Svou pozornost upřel opat Otmar nejdříve k břevnovskému archisteriu, pro jehož stavbu získal po neúspěšném zahájení pod vedením Pavla Ignáce Bayera Kryštofa Dientzenhofera.“, *Broumov ...*, s. 33. Oba zmínění architekti spolu pracovali již dříve, při výstavbě břevnovského kláštera, která byla zahájena v roce 1708, a jejíž realizace byla svěřena výše zmíněnému Bayerovi,

o autorství Kryštofa Dientzenhofera nedosahují sice dalekosáhlejších rozměrů, ale i přes tuto skutečnost je jisté, že díla tohoto původem bavorského architekta, jsou mimořádně významná a svým způsobem předznamenala příchod epochy tzv. dynamizujícího baroka, v odborné literatuře známé také pod pojmem „*guarinismus*“.³⁷ Svérázný Kryštof Dientzenhofer tvořil pro řád benediktinů až do své smrti v roce 1722, nicméně stavitelského ducha a částečný rukopis ztělesňoval jeho výše zmíněný syn Killián Ignác, který se do povědomí řádu dostal ještě za života svého otce.³⁸ Mladý Dientzenhofer znamenal pro stavitelství stejný proud radikalismu, i když se smyslem pro klasické a klidné vyjádření podoby.³⁹

Nové stavební snahy benediktinů jsou výsledkem mnoha faktorů, a tak jako v případě poválečných obnov, je i v případě závěrečné přestavby hnacím motorem nutnost rozšíření prostor budovy probošství, které již nedostačovalo řádové konglomeraci, jak pro ubytovací, administrativní, reprezentativní, případně liturgické účely. Rozšíření konventu jen urychlilo rozhodnutí řádu rozšířit probošství, jehož nákladná přestavba by nemohla být provedena bez jeho aktivní hospodářské aktivity v regionu.

Návrh na rozšíření probošství padl v roce 1726 a bez větších diskuzí byl členy konventu přijat.⁴⁰ Stavební práce byly zahájeny o rok později, dle doložených účtů provizoriátu z let 1727-1730.⁴¹ Stavba, kterou řídil polír Martin Rebenauer a na které v letních měsících pracovalo až 90 zedníků a přidavačů, byla vedena podle ambiciózního projektu K. I. Dientzenhofera, jehož úmyslem bylo promítnout do broumovského probošství nádech velkoleposti prostřednictvím rozsáhlého komplexu budov, rozprostírajících se na severní a jižní straně kostela, který měl být ve středové ose komplexu. Samotný Dientzenhofer navštívil stavbu v průběhu let pouze několikrát. Osobní dohled nad stavbou měl jeho zástupce, výše zmíněný Rebenauer, který vedl práce přesně dle jeho perfekтив, nicméně

podle jehož plánů byl klášter stavěn, a kterého ale z blíže neuvedených důvodů nahradil Kryštof Dientzenhofer. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov ...*, s. 35. Srov. Jakub PAVEL, *Dějiny umění v Československu*. Praha 1971, s. 110. Velký a snad také hegemonní vliv měl Dientzenhofer na výstavbu kostela sv. Markéty v Břevnově. V některé literatuře je také osoba Kryštofa Dientzenhofera spojována pouze s funkcí stavbyvedoucího, případně tvůrce staveb podle plánů a vlivu blíže neznámých autorů. V J. PAVEL, *Dějiny...*, s. 110 je zmíněné jména stavitelů Hildebrandta. Srov. A. KUBÍN, *Dientzenhoferové...*, s. 7., kde je stavba přičítána pouze K. Dientzenhoferovi.

³⁷ J. PAVEL, *Dějiny...*, s. 110.

³⁸ O službách Killiána Ignáce Dientzenhofera svědčí smlouva uzavřená mezi ním a Václavem Vavřincem Reinerem na vytvoření šesti oltářních obrazů pro kostel v Broumově. Smlouvu uzavřel jménem opata Zinkeho. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov ...*, s. 33.

³⁹ J. PAVEL, *Dějiny...*, s. 111.

⁴⁰ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 188.

⁴¹ Srov. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov ...*, s. 39. Z roku 1727 je jako první jmenován lamač kamene Carolus Werner z Merzdorfu, zednický mistr z Broumova Hans Georg Schott a další osoby, které dodávaly stavbě materiál případně pracovní sílu a služby.

v pozměněné a zjednodušené podobě odpovídající finančním možnostem benediktinů.⁴² Nová podoba probošství spočívala především ve hmotné transformaci raně barokní podoby, změny dispozic konventu a prelatury, doplněné plastickou přeměnou průčelních fasád a rozpohybováním čestného nádvoří, neboli dvorního nádvoří, v duchu dynamizujícího baroka a se špetkou nastupujícího rokoka.

Komplex budov broumovského probošství zaznamenal během vrcholně barokní přestavby podstatné změny, spočívající především ve vybudování nové prelatury.⁴³ Dosavadní raně barokní prelatura, nacházející se na jihozápadě komplexu, byla nahrazena čtyřkřídlovým komplexem obklopujícím dvorní nádvoří o rozměrech 23 x 30 metrů, jehož půdorysné a umělecko-řemeslnické zpracování je jedním z nejznámějších mezi kompozicemi klášterní architektury.⁴⁴ Základem nádvoří je obdélníkový půdorys, na všech stranách prolomený předstupujícími rizality s konkáv-konvexními proporcemi. Rizality mají bohatě pojatou štukovou výzdobu, vrcholící profilovanou, uprostřed segmentově vedenou korunní římsou, nad níž se ční trojúhelný štít se široce profilovanou zalamovanou římsou.

Základem vrcholně barokní prelatury reprezentačních a ubytovacích prostor v jižní části probošství, sloužící výhradně pro potřeby opata, je monumentální kruhový sál, tzv. „kamenný sál“, s kopulí bohatě zdobenou plastickými prvky a s iluzivní výmalbou.⁴⁵ Protilehlá strana a západní křídlo prelatury, které ovšem dle předpokladů není dílem Dientzenhofera, je vyplněno několika místnostmi reprezentativního charakteru, nicméně méně okázalého vzhledu, než je centrální prostor prelatury. Hlavní místnost severozápadního křídla prelatury představuje obdélníkový sál v severním křídle se dvěma okenními špaletami směřujícími do zahrad a jedním prolomením směrem do nádvoří. Stavebně tvoří prostory komplex místností, čemuž také odpovídá malířská výzdoba. V jižních místnostech jsou štukové stropy s nástropními malbami, které obsahují biblické výjevy doplněné na stěnách přírodními motivy, četnými zátišími a zahradní architekturou. Z hlavního sálu dále vede trakt do severního křídla, jehož výmalba je především nástropní. Pochází z 19. století.

⁴² O políru K. I. Dientzenhofera je v některé literatuře uváděno, že nahradil zednického mistra Hanse Georga Schotta, nicméně z dostupných archivních materiálů je sledována účast na stavbě obou dotčených osob.

⁴³ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Broumovském XLV*. Svazek. Praha 1930, s. 32.

⁴⁴ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN. *Encyklopedie...*, s. 190. Srov. A. CECHNER, *Soupis...*, s. 34.

⁴⁵ Bližší popis sálu Srov. Pavlína, LOKŠOVÁ, *Život a dílo pozdně barokního malíře Josefa Hagera*, Praha, 2014, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta s. 55.

Výzdoba hlavního sálu je složena z výjevů ze sedmileté války doplněných o figurální výzdobu tzv. *sedmi mudrců* ve špaletách oken.⁴⁶ V případě konventních staveb je přínosem vrcholně barokní přestavby proboštství knihovna, jejíž prostory zahrnují dvě patra. Na úrovni druhého patra se nachází konventní část pro účely řádových příslušníků, zatímco spodní partie knihovny byla určena pro opatské účely, čemuž napovídá současná výzdoba knihovny. Rajský dvůr konventu je svým charakterem ryzí dientzenhoferovské dílo, jehož podoba zůstala dodnes nedotčena.⁴⁷

Změna broumovského proboštství byla z vizuálního pohledu markantní, založená na principu barokního pojetí staveb a také dle nároků, kde vedle sebe stojí hospodářská, reprezentační, ale také hygienická funkce, případně i liturgická. Účelové požadavky se tak sešly s proměnou uměleckého pojetí architektury, která měla dle Berniniho se sochařstvím a malířstvím tvořit ideální soulad.⁴⁸ Fasáda proboštství prošla nejradikálnější přeměnou. Dientzenhofer neváhal podpořit velikost řádu a promítl to do podoby proboštství, které ve dvou bočních rizalitech zvýšil o jedno patro. Celkově přesahují rizality budovu o 5 metrů a v lícu severní fasády o 30 cm.⁴⁹ Hmota pravého rizalitu je z velké části tvořena původní gotickou věží na nároží proboštství zabudované do hradební soustavy města. Po sérii požárů z let 1664 a 1684, které měly pro proboštství velké následky, přišel další požár v roce 1757, jehož dílo dokončil požár z roku 1779. Následkem tohoto požáru došlo ke změně fasády proboštství do současné podoby. Jejím základem je lisénové členění, v rizalitech doplněné o pilastry s ionskými hlavicemi. Okna mají jednoduché nadokenní římsy, mnohdy prolnuté, na koncích zakončené volutami. Rozdílné zůstává jižní průčelí. Základem je mělký rizalit, chovající se do výšky podobně jako rizalit na severní straně, případně dvorní rizality vystupující trojúhelným štítem nad úroveň korunní římsy. Hmota štítu je rafinovaně podepřena pilastry s ionskými hlavicemi. Po ose vůči severnímu vstupu se nachází další vstup do proboštství, tentokrát tvořený sloupy se zalomeným kladím s uprostřed se vyjímající kartuší nesoucí znaky řádu benediktinů.

⁴⁶ Ve třech okenních špaletách a nice na západní zdi je celkem osm mudrců, tedy významných osobností antického Řecka žijících v období 7. a 6. století před Kristem.

⁴⁷ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 190.

⁴⁸ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 49.

⁴⁹ A. CECHNER, *Soupis...*, s. 34.

1.3 Malíři a umělci v době pozdně barokní přestavby proboštství

Prostory konventu a prelatury broumovského proboštství vždy patřily mezi nejhonosnější a nejkomfortnější prostory celého objektu. Reprezentační místnosti, soukromé obydlí opata, administrativní centrum a jiné místnosti byly vyzdobeny předními umělci, jimž práci zadávalo mnoho dalších řádů. Umělecká výzdoba broumovské prelatury nevybočuje ze zažitých vzorců, kdy chodby, společenské či vzdělávací prostory byly výkladní skříní broumovské enklávy, ale i jiných klášterů, především však také osobní vizitkou umělců. V dílech umělců se benediktini nesnažili jen o svou prezentaci, ale vraceli se k dávným dějinám českých zemí, historii řádu, případně vzdávali hold světcům.⁵⁰

Kromě architektů jako byli Pavel Ignac Bayer, Carlo Lurago nebo otec a syn Dientzenhoferové, působili v proboštství četní malíři, případně štukatéri a jiné profese. Nejstarší barokní malířská výzdoba, kterou spojujeme s etapou Dientzenhoferovské přestavby z let 1727–1733, je od Jana Karla Kováře, který pro broumovské benediktiny vytvořil nástropní výmalbu knihovny proboštství s motivem „*dvanáctiletého Ježíše v chrámu a Proměnění Páně*“, dále cyklus „*výjevy ze života sv. Václava v křížové chodbě*“.⁵¹ Jeho stopa je ale také patrná především v břevnovském klášteře, kde jeho rukou vznikl rozsáhlý cyklus ze života sv. Benedikta, dále četné výjevy z českých dějin a zakladatelské scény českých klášterů.⁵²

Na díla Jana Karla Kováře navazoval v tvorbě pro benediktiny již dříve zmíněný autor broumovského divadla Josef Hager. Do služeb broumovských benediktinů se dostal patrně na doporučení svého učitele Jana Karla Kováře v roce 1764. Jeho hlavní náplní práce ale bylo provedení malířské výzdoby farního kostela sv. Petra a sv. Pavla a hlavního sálu prelatury v jižním křídle proboštství.⁵³ Tzv. *kamenný sál* je oválného půdorysu v duchu dynamizujícího baroka, stěny jsou malířem pojety iluzivně, v horní části přecházejí do kopule, která je rovněž iluzivně vymalována. Střed skýtá pohled na iluzivní průhled do nebes, kde k zemi shlíží zakladatel řádu sv. Benedikt a patroni zemí Koruny české, sv. Václav a sv. Vojtěch.⁵⁴

⁵⁰ Martin MÁDL, *Kláštery v Břevnově a Broumově a jejich monumentální malířská výzdoba*, Dějepis kláštera břevnovského a broumovského, Praha 2013, s. 47.

⁵¹ David ZEMAN – Lucie BARTUŇKOVÁ – Jiří KUDRNA. *Restaurátorský průzkum a restaurování štukové a malované výzdoby na stropě barokní knihovny ve druhém nadzemním podlaží severního křídla Benediktinského kláštera v Broumově*, Litomyšl 2014, (uloženo NPÚ Josefov) s. 5.

⁵² Pavlína LOKŠOVÁ, *Život a dílo pozdně barokního malíře Josefa Hagera*, Praha, 2014, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta s. 29.

⁵³ Pavel VLČEK a kol, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 221. Srov. P. LOKŠOVÁ, *Život...*, s. 55. Srov. M. Mádl, *Kláštery...*, s. 53.

⁵⁴ *Tamtéž*.

V malířské výzdobě „*kamenného sálu*“ lze pozorovat osobitý rukopis autora, charakteristický vysokou kvalitou zpracování a profesionálním přístupem v provedení výmalby. Renomé Josefa Hagera přivedlo i do služeb dalších řádů, např. pro řád karmelitánů tvořil v klášteře na Malé Straně. Ve svém životě se dostal mj. i do služeb řady šlechtických rodů. Z nejznámějších bych jmenoval například šlechtický rod Schliků nebo Valdštejnů. Pro Františka Antonína Nostice vyzdobil hlavní sál jeho zámku. Patrně jedním z nejznámějších donátorů děl Josefa Hagera je rakouský vojevůdce Ernst Gideon von Laudon, na jehož zámku v Bečvářech vymaloval hlavní sál iluzivní architekturou, doplněnou figurální malbou od Josefa Redlmayera.⁵⁵ V současné době existují také názory, které spojují Josefa Hagera s broumovskými malbami sedmileté války (viz kapitola 1.4 Autorství nástěnných maleb a datace).

Mezi další autory patří Antonín Tuvora, který tvořil především pro břevnovský klášter. V Broumově zřejmě nepůsobil, nicméně některé prvky nástěnných maleb, především odlehčení maleb prostřednictvím krajiny se stafáží v podobě lidí a ruin antických budov, lze nalézt i na tvorbě Antonína Tuvory. I když je na nástěnných malbách blízká podobnost s Tuvorou, není pravděpodobné, že by byl autorem.

Výčet nejslavnějších malířů, jejichž nesmazatelné stopy jsou patrné v břevnovsko-broumovském dvojklášteře, by mohl pokračovat i jinými malíři, kteří se v Broumově realizovali ještě před dientzenhoferovskou přestavbou. Na základě výše popsaných autorů je pak možné docílit pouze k hypotézám o autorství, nicméně je pravděpodobné, že autorem je neznámý malíř pocházející z přílehlého regionu. Po obsahové stránce sice pracoval grafickými předlohami, ale umělecký počín nedosahuje kvalit dříve zmíněných autorů. Umělecké nedostatky nejsou jen v podobě špatné perspektivy, ale i celkově špatného zpracování.

⁵⁵ Výzdobě zámku Bečváry od Josefa Hagera se blíže věnuje Jiří Kaše v Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE, *Generál Laudon*. Praha, 2015.

1.4 Autorství a datace nástěnných maleb

Autorství a datace nástěnných maleb v broumovském probošství nejsou zcela vyřešené. Existuje pouze několik možností, jak zúžit dataci maleb a okruh malířů, z nichž mohl autor čerpat inspiraci. S největší pravděpodobností jsou malby dílem malíře s ne zcela kvalitní tvorbou a patrně i s neznámým jménem.

Možností inspirací je mnoho, předně jsou malby po obsahové stránce (architektura, bojová složka) kopií grafik Christopa Gottlieba Richtera (dále jen Ch. G. Richter). Dřevoryty norimberského historika a právníka nejsou ale zcela jeho originální tvorbou. Ch. G. Richter se v mnoha případech nechal inspirovat svými předchůdci, případně současníky, jakými byli například známí autoři vedut českých měst Friedrich Bernhard Werner se svým vydavatelem Martinem Engelbrechtem nebo Jan Josef Dietzler.

Ch. G. Richter je autorem mnoha publikací věnujících se prusko-rakouskému sporu. Narodil se v roce 1717 v Norimberku.⁵⁶ Otcem byl univerzitní profesor Christoph Richter Kaufmann. Ch. G. Richter se přihlásil v roce 1735 na univerzitu Altdorf, kde studoval filozofii a právo. V roce 1743 úspěšně zakončil studium a vrátil se do rodného Norimberku, kde se oženil s Annou Helen Künzlin, dcerou bohatého obchodníka.⁵⁷ V následujících letech se věnoval publikační činnosti, psaní historických děl a publicistice.⁵⁸ Už před vypuknutím sedmileté války se věnoval historickým událostem a osobnostem, jako byla například Marie Terezie, císař František Štěpán Lotrinský nebo Fridrich II. Veliký. Jako publicista a historik reagoval i na slezské války, jejichž momenty popisoval v sérii knih „*Die Geschichte des jetzigen Kriegs*“, vydané ve Frankfurtu a v Lipsku. Odlišný formát použil ve své syntéze o sedmileté válce vydávané v letech 1758–1763 pod názvem „*Historie des Krieges zwischen den Preussen und den Oesterreichern, von 1756 bis 1763*“. Osmisvazkové dílo doplnil grafikami s vyobrazením bojových událostí, bitev, případně obléhání měst.

První díl „*Die Historie des Krieges zwischen den Preussen und ihren Bundsgenossen und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen, von dem Einfalle in Sachsen an bis zu dem 20. des Monats Thebeth im 5518. Jahr nach Erschassung der Welt*“ reflektuje události prvních dvou let sedmileté války. Richter doplňuje knihu zpodobněním událostí jako je obležení tábora Pirna, bitva u Liberce, obléhání Prahy nebo pevnosti Vratislav. O rok později vydal v druhém svazku obléhání slezské pevnosti Svídnice a Sonnensteinu. Během života se

⁵⁶ Clemens Alois BAADER, *Lexikon verstorbener baierischer Schriftsteller des achtzehnten und neunzehnten Jahrhunderts*. Norimberk 1804, s. 27.

⁵⁷ *Tamtéž*.

⁵⁸ *Tamtéž*.

dostal do několika právních sporů, patrně proto publikoval své publikace pod jménem Simeon Ben Jochai. I přes znalost knih Ch. G. Richtera pracoval broumovský autor i s jinými předlohami. S největší pravděpodobností musel být také silně obeznámen se soudobým vojenstvím, především o podobě a barevnosti rakouských a pruských uniforem, dělostřeleckých zbraní apod., jak dokazuje malba s poměrně detailním vyobrazením rakouských vojáků v čase odpočinku ve svých stanech a u táborového ohně. Podobná scéna doplňuje faktograficky pojatou broumovskou vedutu v podobě osob sedících u ohně. Tato stafáž je užitá i u malby znázorňující pevnost Königstein nebo Sonnenstein. V pravém dolním rohu zde neznámí vojáci, Rakušané, případně Prusové, holdují alkoholu.

Nástěnné malby v sále proboštvství ale nemusejí být dílem pouze jednoho malíře. V souvislosti s malbami v západním křídle prelatury, kde převažují biblické motivy a výjevy se zahradní architekturou, existuje reálná možnost, že okenní špalety a nika v západní stěně s figurální výmalbou v podobě tzv. *sedmi mudrců* jsou dílem jiné osoby. V případě, že Josef Hager nějakým způsobem participoval na výmalbě sálu, jsou to právě kartuše, do nichž jsou mudrcové vsazeni.

V současné době existují dva názory na spojení nástěnných maleb s tématem sedmileté války s osobou Josefa Hagera. K jeho možnému autorství nástěnné a nástropní výmalby se v roce 2013 přikláněl Martin Mádl ve své studii *„Kláštery v Břevnově a Broumově a jejich monumentální malířská výzdoba“*, kde pracoval s teorií vytvořenou na základě dostupných restaurátorských sond, které prokázaly malířskou výzdobu. Mádl píše: *„Hager je snad také autorem alespoň části maleb, které původně zdobily stropy a klenby v opatském apartmánu broumovského opatského sídla, které však byly v minulosti zamalovány a teprve nedávno jen z malé části odkryty restaurátorskými sondami.“*⁵⁹ Na základě nově odkrytých maleb, jejichž celoplošný odkryv prokázal bojové události ze sedmileté války, poprvé zveřejněné v Broumovských novinách a na základě osobní návštěvy došel Martin Mádl k názoru, který vylučuje Hagerovo autorství.⁶⁰ Obdobně se k autorství vyjadřuje také historik umění Jiří Kaše, který se Hagerovu dílu věnuje především ve spojitosti se zámekem v Bečvárech. J. Kaše (stejně tak i M. Mádl) pracuje s faktem, že Josef Hager byl především autor iluzivní architektury, jak mj. dokládá tzv. *„kamenný sál“*, případně interiér barokního kostela v Drahodobudicích ve středních Čechách. V tomto oboru byl Hager velice kvalitním malířem.

⁵⁹ Martin MÁDL, *Kláštery v Břevnově a Broumově a jejich monumentální malířská výzdoba*, In Dějepis kláštera břevnovského a broumovského, Praha, 2013, s. 53.

⁶⁰ Srov. David ZEMAN – Lukáš VÍŠEK, *Restaurování nově objevených nástěnných maleb v benediktinském klášteře v Broumově*, Broumovské noviny, 11, 2014, s. 22-23.

Výjimečně se věnoval figurální výmalbě, ale v případě broumovských maleb nelze hovořit o jeho autorství. Výjimku tvoří výše zmíněné okenní špalety s tzv. *sedmi mudrci*.

Naopak k autorství Josefa Hagera se přiklání broumovský historik Miroslav Otte.⁶¹ Autor statě „*Poznámka k článku o nově odkrytých nástěnných malbách v klášteře*“, uveřejněné v Broumovských novinách, se na základě spojitosti s vytvořením divadla Josefem Hagerem domnívá, že výjevy sedmileté války jsou součástí divadelní instalace, vytvořené Hagerem v roce 1764, tedy rok po ukončení války.

Datování maleb do roku 1764 nelze spolehlivě vyvrátit ani vyloučit, nicméně v roce 1779, v době pruské okupace, vypukl v proboštství další požár, který měl zasáhnout i dotčené prostory prelatury.⁶² Nástěnné malby ale nenesly žádné stopy po rozsáhlém poškození žárem. Z dostupných archivních pramenů publikovaných ve stavebně historickém průzkumu je patrné, že i prelatura byla těžce zasažena požáry.⁶³ Zůstává tedy otázka, zda byly malby vyhotoveny po požáru z roku 1779 nebo po požáru z roku 1757, o kterém víme, že zničil původní malířskou výmalbu s antickými, patrně i figurálními výjevy, prokázanými restaurátorskými průzkumy v roce 2012.⁶⁴ Na základě výše řečeného jsou malby datovány do let 1763–1779, k čemuž se přiklání i restaurátor a zpracovatel restaurátorských prací v Broumově David Zeman. Patří rovněž k názorové vlně, vylučující Hagera z autorského okruhu.⁶⁵ Pro dataci maleb je pravděpodobně klíčový nález signatury v jednom ze sálů, na malbě zátiší, na ubrusu byla identifikována signatura „*F. AB*“. Slovo lze rozložit na *Friedrich – Abbas Benedikti*, v českém překladu Bedřich, opat benediktinů. Z toho vyplývá, že malby musely vzniknout za opata Fridricha, v době od roku 1764 do roku 1772.⁶⁶

⁶¹ M. OTTE, *Poznámka...*, s. 32.

⁶² V době vypuknutí požáru dlel v proboštství i pruský generál Heinrich Wilhelm von Anhalt, který nechal k hašení požáru povolát i desítky svých vojáků. Srov. M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, s. 48

⁶³ M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, s. 5.

⁶⁴ Jiří LÁTAL, *Restaurátorský průzkum – klášter v Broumově: Průzkum omítkových a malovaných vrstev*. Litomyšl 2012.

⁶⁵ Datování a možná autorství byla předmětem i několika kontrolních dnů během rekonstrukce proboštství v roce 2014.

⁶⁶ J. RUŽIČKA, *Dějepis...*, s. 137.

2. Sedmiletá válka v Evropě

2.1 Slezské války – od dynastického sporu k celosvětovému konfliktu

Vývoj událostí za sedmileté války nebyl nahodilý a měl své kořeny v dlouhodobém konfliktu, jehož jádrem byl dynastický spor vyvolaný neuznáním tzv. Pragmatické sankce. Sedmiletý konflikt zaměstnal téměř celou Evropu na bezmála jednu polovinu 18. století a jeho dozvuky byly slyšet i na konci 1. světové války, kdy se Československo přihlásilo o své nároky na Kladsko a po roce 1945, kdy Sověti předali území pod správu Polska.⁶⁷ Proces vývoje zahraničně-politických vztahů, které vedly ke slezským válkám, vyvrcholil v prosinci 1740 akcí novopečeného pruského krále Fridricha II., který s armádou o počtu 27 000 mužů obsadil valnou část Slezska a Kladsko.⁶⁸ Učinil tak bez vyhlášení války a za široké pomoci protihabsburské koalice, kterou spojuje jedno jméno – Bourboni.⁶⁹ Konflikt o rakouské dědictví, jak je zmíněná válka vzhledem ke své povaze nazývána, reflektuje i kronika Jeronýma Růžičky: „*Větší díl Slezska byl pruským vojskem obsazen*“.⁷⁰ Válečné operace pokračovaly i během roku 1741: „*Prusové 31. srpna dvorec Halbstadt (Meziměstí) obloupili a zapálili a tak na 20 000 zlatých klášteru škody nadělali.*“ V říjnu byl obsazen Broumov a koncem listopadu vstoupila spojená bavorsko-sasko-francouzská vojska do Prahy.⁷¹ Až do skončení válek o rakouské dědictví trpělo proboštvství a Broumov nároky Fridricha II., který požadoval zejména placení vysokých částek. Jako rukojmí obyčejně zatýkali a odváželi pruští vojáci do Slezska nebo Kladska broumovské řeholníky.⁷² První válka o rakouské dědictví je také obsažena v Jiráskově povídkové tvorbě, která na základě autorova osobního sběru informací reflektuje dobovou společnost a chování pruských vojáků na okupovaném území broumovského regionu.⁷³ Kromě násilných kontribucí potravin, koní nebo povozů se zornému poli pruských verbířů nevyhnuli ani místní muži.⁷⁴ Válka pokračovala až

⁶⁷ František MUSIL, *Kladsko*, Praha 2007, s. 138.

⁶⁸ Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan KUČERA, *Velké dějiny zemí Koruny české X*, Praha-Litomyšl. 2008. s. 15.

⁶⁹ *Tamtéž.*

⁷⁰ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 126.

⁷¹ P. BĚLINA – J. KAŠE – J. KUČERA, *Velké dějiny...*, Díl X, s. 20.

⁷² Růžička ve své kronice píše: „*Dne 9. června (1745 pozn. autora) usiloval Bedřich na klášter broumovský, aby mu 80 000 dolarů vyplatil, a aby tuto hroznou sumu spíše vynutil, odvedl s sebou dne 16. června 10 řeholníků do zástavy do Kladska, kde až do 16. srpna uvěznění zůstali.*“ Srov. J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 129.

⁷³ Převzato z: Alois JIRÁSEK, *Za vlast a císařovnu: Povídky o válkách a osudech lidí na Náchodsku v 18. století*. Liberec 2008, s. 257.

⁷⁴ *Tamtéž.*

do roku 1745, který se nesl v duchu těžkých bojů zejména v oblasti severovýchodních Čech.⁷⁵ Po uzavření míru s Pruskem zavládlo v broumovském regionu relativní období klidu. Na předválečný rozvoj broumovského panství za opata Benna, se snažil navázat opat Grundman. Jeho snahy ale zhatila další válka s Pruskem, která vypukla v roce 1756.

⁷⁵ Pozornost tomu věnuje také Jirásek ve své povídce „*Markytánka*“. Obsah, respektive pozadí, na kterém se děj odehrává, koresponduje s událostmi v Novém Městě nad Metují, kdy Prusové a Rakušané vedli o město těžké boje. Srov. A JIRÁSEK, *Za vlast...*, s. 258.

2.2 Sedmiletá válka v Evropě

Třetí slezská válka, jak se mnohdy sedmiletá válka označuje, je další z konfliktů, jehož příčinami jsou pohnutky založené ryze na mocenském zápasu a snahy o určitou úpravu hranic, ne-li přímo rozšíření hranice dobytím dalšího území. Sedmiletá válka vyplynula z předešlých konfliktů, v nichž se utkaly dvě nesmiřitelné strany, jejichž vzájemný zápas bude charakterizovat zbytek 18. století a ovlivní atmosféru v Evropě i v celém 19. století. Na jedné straně Habsburská monarchie s absolutistickou panovnicí Marií Terezií a na straně druhé militaristické Prusko v čele s ambiciózním králem Fridrichem II., který si svými výboji vysloužil přídomek „*Veliký*“.

Třetí slezský konflikt vznikl z důsledků předešlých válek, jejichž jediným centrem sporů bylo území Slezska a Kladska, které Marie Terezie ztratila během první slezské války. Motivace podunajské monarchie byla enormní, obzvláště přihlédně-li se k ekonomickému potenciálu ztraceného Slezska a značnému úbytku obyvatelstva, který se projevil především v konečné výši vybraných daní.⁷⁶

Éra 18. století je obdobím vlády absolutismu, kdy je za vnitřní i zahraniční politiku zodpovědný panovník, navíc mnohdy ovlivněný blízkou šlechtou.⁷⁷ Zahraniční politika vždy směřovala vůči konkrétnímu státu, případně uskupení a před vypuknutím sedmileté války byla vedena rozsáhlá diplomatická jednání, která zcela obrátila naruby vzájemné spojenecké vztahy. Tradiční nepřátelé se stali spojenci a naopak. Po dvou slezských válkách zahájila Marie Terezie rozsáhlé reformy, jejichž účelem byla především stabilizace soustátí, reforma a modernizace armády a hlavně centralizace a změna zahraniční politiky. Nový ministr zahraničí Václav Antonín hrabě Kounic-Rietberg se stal iniciátorem smíření s francouzským dvorem, které dospělo ke spojenecké smlouvě uzavřené 1. května 1756 v Jouy-en-Josas, sídle francouzského ministra Rouillého.⁷⁸ Marii Terezií při rozmýšlení, zda opustit spojení s Velkou Británií, nahrával fakt, že tento svazek byl víceméně jen papírový a nebyl Brity nijak podporovaný. Naopak, eskalace napětí v severní Americe mezi Francií a Velkou Británií, pro kterou se stala válka o kolonie prvořadým cílem, byla jedním z důvodů změny orientace zahraniční politiky obou zemí.

Letní měsíce roku 1756 byly předzvěstí samotné války. Karty v podání koalic byly rozdány a každým dnem se očekávalo spuštění procesu, jehož výsledkem měla být eliminace

⁷⁶ P. BĚLINA – J. KAŠE – J. KUČERA, *Velké dějiny...*, Díl X, s. 37.

⁷⁷ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 53.

⁷⁸ Francouzsko-rakouské námluvy zahájil hrabě Kounic ihned po svém nástupu. Sbližování tradičních nepřátel probíhalo prostřednictvím Madame de Pompadur. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 61.

Pruska a dobytí britských provincií na kontinentu. Fridrich II. Veliký si byl vědom situace a i přes své diplomatické úspěchy a intriky si nebyl jist následujícími dny. Fridrich v jednom ze svých dopisů svému bratrovi napsal: „*Et qu'on ne parvient à de grandes choses qu'en affrontant de grands hasards.*“⁷⁹ Dne 29. srpna 1756 překročily pruské jednotky saské hranice – sedmiletá válka v Evropě vypukla.

První bojové operace vedl Friedrich II. především na půdě neutrálního Saska, jehož pozice (z pohledu Fridricha II. Velikého) byla spíše prorakouská.⁸⁰ Skutečnost, že by mohly saské jednotky rezignovat na obranu saského území, ustoupit přes Krušné hory do Čech a posílit habsburskou armádu, čítající v Čechách pouze 32 465 mužů, byla pro Fridricha II. oprávněnou obavou. Okupací Saska si pruský král zajistil relativně klidný týl pro překvapivý útok do Čech, ale vývoj událostí, především prodlužující se blokování saského vojska v ležení u Pirny, přinutilo pruského vládce odložit útok na Čechy, čímž ztratil moment překvapení. Další výhodou byl finanční přínos ze zabaveného saského majetku.⁸¹ Saská armáda se vzdala až po několika týdnech obklíčení. Pro rakouské spojence znamenala zpráva o kapitulaci saské armády ztrátu poměrně silného několikatisícového sboru, jehož vojáci, především důstojníci, byli donuceni v dalších letech sloužit v pruské armádě.

⁷⁹ V překladu: „Člověk dosáhne velkých věcí pouze tehdy, má-li odvahu.“ Srov. *Federic II. - Au prince de Prusse a Berlin, Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen*, edd. Johann Gustav Droysen, Berlin-Leipzig, 1879-1939, s. 205, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKort/13/205-o3/text/?h=7836>), [citováno k: 15.12. 2015]. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 374. Srov. Johann, Gustav, DROYSEN. *Die politische Correspondenz Friedrichs den Grossen*. Berlin, 1879, s. 205.

⁸⁰ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 85.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 85.

3. Sedmiletá válka na nástěnných malbách

3.1 Rok 1756 – pevnost Königstein a tábor saské armády u Pirny

Část programu nástěnných maleb s tematikou války, jejíž pravý význam nelze spolehlivě určit, zobrazuje pevnost v ostrožné pozici, s městem a vojenským táborem v pozadí. Důvodem nejasného výkladu obsahu je jednak chybějící část malby, ale také autorova snaha nechat vyniknout faunu - stromy, kopce a řeku, místo faktografických atributů. I přesto je možné vzít v potaz dvě možné hypotézy, které nastiňují dvě místa, přímo spojená se sedmiletou válkou.

Vsadíme-li malbu s pevností nacházející se v ostrožné poloze, s přilehlým městem a řekou protékající pod pevností do kontextu počátku války, tedy do roku 1756, lze zmíněnou pevnost identifikovat jako pevnost Königstein, nacházející se několik kilometrů proti proudu řeky Labe od města Pirny. Další možností je opevněný zámek Sonnestein, situovaný přímo v Pirně (srov. Kapitola 1758). Obě dvě místa sehrála v sedmileté válce významnou roli. Saský kurfiřt a polský král Fridrich August II. se po pruském vpádu do Saska na konci léta 1756 odebral do své pevnosti Königstein a poté do Polska, zatímco saská armáda se rozložila ve vojenském táboře nedaleko Pirny a Königsteinu na protějším břehu Labe.

3.1.1 Pirna

Vojenský tábor nedaleko Pirny se rozprostíral na ideálním místě vhodném pro delší obranu většího počtu jednotek. Z jedné strany byl chráněn pevností Königstein, z druhé strany byl tábor na dohled opevněným zámekem Sonnenstein.⁸² Kolem tábora také tekla řeka Labe a všude byl zalesněný prostor. V době, kdy se Prusové blížili k Pirně, zde bylo opevněno 17 000 - 20 000 saských vojáků.⁸³ 10. září se před polními pevnostmi objevili první prusí vojáci. Počet mužů, které nasadil Fridrich II. k blokadě tábora, se pohybuje od 29 000 do 32 000 tisíc.⁸⁴

Pro saský tábor existuje pouze jedno grafické zpodobnění - dřevoryt od Ch. G. Richtera, vydaný v papírové formě v jeho knize „*Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen 1758*“.

⁸² *Gesichte des sieben jährigen Krieges in einer Reihe von Vorlesungen: T. Der Feldzüge von 1756 und 1757.* Berlín, 1824, s. 85.

⁸³ Johann Wilhelm von ARCHENHOLZ – Frederic Adam CATTY, *The History of the Seven Years War in Germany*, Frankfurt nad Mohanem 1843, s. 8, dostupné online (<https://archive.org/details/historysevenyea00cattgoog>) [citováno k: 1.1. 2016]. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 86. Uvádí počet 22 000 mužů. Srov. *Gesichte...*, s. 89. Uvádí 31 praporů, 32 jízdních eskadron a 4 dělostřelecké baterie

⁸⁴ *Gesichte...*, s. 84.

Veduta zobrazuje v poněkud zjednodušené formě vojenský tábor, rozkládající se mezi zvýrazněnými pevnostmi Sonnenstein, tyčící se nad městem Pirna a Königstein, kde saského kurfiřta zastihl pruský posel s výzvou ke kapitulaci 3. září.⁸⁵ Autor grafiky v tomto případě pracoval především s faktografickou stránkou věci. Dle reálií zobrazil vojenská ležení pruské armády, rozložená od Pirny až k Bad Schandau a na pravém břehu Labe. Pravé křídlo tvořily prapory vedené generálporučíkem Ferdinandem Brunšvicským v síle 17 praporů pěchoty a 10 eskadron jezdeckta, vyzbrojené 18 obléhacími děly a moždíři.⁸⁶ Centrum obléhacích armád představovalo jádro blokující armády pod velením Fridricha II, který si za svůj štáb zvolil Gross Seydlitz. Disponoval 16 prapory pěchoty a 10 eskadronami a 14 obléhacími moždíři. Levé křídlo, složené ze 17 praporů a 20 eskadron jezdeckta vévody Bevernského, se rozkládalo mezi řekou Labe a obcí Doberzeit.⁸⁷ Síla obléhací armády byla impozantní, nejen co do počtu mužů, ale především z taktického hlediska byla nespornou výhodou možnost nasazení těžkých obléhacích děl, zejména moždířů. V případě Sonnensteinu by pruské obléhání netrvalo dlouho.

Pravý opak by obléhatele patrně čekal v případě pevnosti Königstein, jejíž jádro opevnění tvoří skála a vysoko položené bastiony. I přesto ale Fridrich II. nehodlal z několika důvodů vést složitější bojové operace. V první řadě nechtěl nijak oslabit svou armádu, dále nechtěl snížit stavy saské armády, s jejímiž jednotkami počítal v další fázi války a nakonec, věděl, že k saským hranicím se vypravili Rakušané.⁸⁸ V dalekosáhlejších plánech také spatřoval jako klíčové mít sympatie saského obyvatelstva, neboť, jak později ukázal vývoj války, Sasko poskytlo Fridrichu II. ideální nástupní prostor k tažení do Čech.

Fridrich II., byť se zdálo, že měl výraznou převahu, nepodceňoval bojovnost Sasů a ani schopnosti Rakušanů. Obavy nad blížícími se rakouskými prapory vyjádřil v dopise generálporučíku Herzogu Bevernskému: „*Eine der grössten Attentions. so das Corps von Schandau haben muss, ist auf der Elbe, damit die Oesterreicher der sächsischen Armée keine Lebensmittel auf diesem Fluss zuschicken.*“⁸⁹ Aby zamezil této možnosti, nechal Fridrich II. obsadit i město Bad Schandau.⁹⁰ Město se nachází blízko českých hranic a pro obléhací armádu by jeho obsazení Rakušany znamenalo znatelné potíže. Proto nechal Fridrich do

⁸⁵ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 86.

⁸⁶ *Gesichte...*, s. 84.

⁸⁷ *Tamtéž.*

⁸⁸ *Tamtéž.*

⁸⁹ „*Největší pozor musí sbor u Schandau dávat na Labe, protože by Rakušaný mohli poslat po této řece nějaké jídlo*“ Srov. Fridrich II., *An den Generallieutenant Herzog von Braunschweig – Bevern im Lager auf der Höhe von Pirna*, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/13/364-o2/text/>), [citováno k: 9.1. 2015]

⁹⁰ *Tamtéž.*

města vyslat 3 prapory pěchoty a 100 husarů.⁹¹ Rakouské uskupení by sice nezastavili, ale umožnili by Fridrichovi II. zareagovat a provést preventivní úder jak na Sasy, tak i proti Rakušanům.

3.1.2 Königstein

I přes absenci předlohy od Ch. G. Richtera existuje grafika Königsteinu s přilehlým okolím z období datovaného před rok 1736. Byla vydána v knize „*Historische Beschreibung der Vestung Königstein*“. Grafika pochází od neznámého autora a je zobrazena v odlišném pohledu, od západu. Autor broumovské malby zachytil pevnost z opačné strany. Pevnost je zasazena na holý kopec, který dominuje celému okolí. Patrné jsou masivní hradby Königsteinu vystupující ze skály, nicméně oproti broumovské malbě zde není zpodobněn tok řeky Labe. Shodný prvek představuje menší hora v pozadí, na grafice i na broumovské malbě v levé části stěny. Veduta Königsteinu je vytvořena pro zvýraznění její velikosti, zřejmě jako propagace pevnosti a především její nedobytnosti. Kopec s pevností pak vůči menšímu kopci v levé části působí majestátně a má dát čtenáři dojem rozsáhlé a především nedobytné pevnosti.

Ačkoliv existuje výše zmíněná předloha, nelze přesně potvrdit, zda s ní broumovský autor pracoval. Je pravděpodobnější, že autor byl v omezené míře obeznámen se základními reáliemi - pevnost na ostrohu nad řekou a vojenský tábor v Pirně, ale ani to mu nestačilo k detailnímu popisu situace, tak jak se snažil u jiných maleb.

V době slezských válek nemělo Sasko tak velkou armádu, aby bylo schopné si zajistit vlastní bezpečnost. Obranu malého státu, který byl vklíněn mezi ambiciózní a militaristické pruské království a Habsburskou monarchii, řešili saští kurfiřti především diplomatickými cestami, tj. spojenectvím s jinými mocnostmi a vybudováním silných pevností, které by posloužily jako útočiště saské vlády, případně vládnoucí dynastie a také jako nárazníkové štíty do doby, než by zasáhli spojenci.⁹²

Pevnost Königstein stojí na základech kamenného hradu, jehož strážní funkce sloužila už v dobách, kdy oblast patřila Českému království. Po vytyčení česko-saské hranice plnil Königstein úlohu hraničního přechodu a pevnosti. Postupný rozvoj okolí a nutnost obrany vodní cesty vedla k rozšíření pevnosti realizované během tří stavebních etap. První proběhla v letech 1589–1597 za kurfiřta Kristiána I., který z velké části využil objekty bývalého

⁹¹ *Gesichte...*, s. 84.

⁹² *Tamtéž*.

kláštera, který byl po roce 1524 zrušen.⁹³ Během první etapy bylo využito původních kamenných hradeb, mj. byla postavena zbrojnice, hrad Christianburg nebo stará kasárna.⁹⁴ S vývojem technologií byla rozšiřována i samotná pevnost, především v reakci na vývoj dělostřelectva. V letech 1619–1689 byl postaven bastion kolem hradu Johann-Georgenburg.⁹⁵ Poslední stavební fáze byla ukončena v předvečer sedmileté války. Velitelem pevnosti byl od roku 1753 generálporučík saské armády Michael Lorenz von Pirch.⁹⁶

Na základě výše popsaných reálií, shodné terénní prvky malby se skutečností, shodná rozložení vojenských táborů a dispozice pevnosti naznačují, že broumovský autor v tomto případě pracoval s myšlenkou vytvořit dílčí sekvenci dvou maleb, které by reflektovaly počátek války. Vezmeme-li v úvahu, že pravá část východní stěny sálu obsahuje pohled na dvě malby, které se patrně chronologicky následují (Brandýs nad Labem - Praha), je patrné, že obdobná kombinace byla autorem vytvořena i na stěně západní, nicméně absence předlohy od Richtera nepřináší neotřesitelný důkaz jako v jiných případech.

⁹³ Christian HECKEL, *Historische Beschreibung der Vestung Königstein*, Pirna 1736, s. 79. Dostupné online (<http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/df/18921/95/0/>), [citováno k: 10.1. 2016].

⁹⁴ *Tamtéž*.

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 89. Srov. Johann Christoph RÜDIGER, *Sächsische Merckwürdigkeiten Oder Vollständige Alte, Mittle und Neue Historie von Sachsen Und dem Durchlauchtigsten Chur und Fürstlichen Hause so dasselbe beherrschet: Aus Bewährten, so wohl alten als auch neuen und neuesten Scribenten, ingleichen aus Urkunden mit Fleiß verfertigt, von viel Fehlern und Irrthümern gesäubert, und mit auserlesenen Anmerckungen erläutert*. 1724, s. 959.

⁹⁶ Johann David Erdmann PREUSS, *Friedrich der Grosse: Eine lebensgeschichte*, Band 2. Berlin 1833, s. 23.

3.2 Rok 1757 – tažení Prusů přes Brandýs nad Labem do Prahy

Zimní pauza znamenala pro obě strany, především pro Rakušany, prostor pro mnoho politicko-vojenských změn a snah na diplomatickém poli, jak zvrátit prozatím nepříliš pozitivní vývoj války. Do čela rakouských vojsk v Čechách byl jmenován švagr Marie Terezie, vévoda Karel Lotrinský a zesnulého knížete Piccolominiho, velitele rakouských sborů ve východních Čechách, nahradil maršál Serbelloni.⁹⁷ Současně vedly diplomatické sbory Francie a Rakouska na jedné straně a Pruska na straně druhé jednání o statusu Hannovera. Zatímco pro francouzsko-rakouské plány hrála neutralita Hannovera klíčovou roli, pro Fridricha II. by možnost neutrality znamenala osamocení v bojích proti koalici.⁹⁸ Výhodou pro pruského krále byly nepřijatelné požadavky Francie na neutralitu, které se absolutně neslučovaly s britským názorem. Diplomatická rošáda zúčastněných nakonec přinesla vítězství pro Fridricha II., když britský kabinet schválil výstavbu padesátitisícové armády.⁹⁹ Částečné diplomatické vítězství Berlína předznamenalo ale další obavy, které představovalo plnění dohod. Evropa byla pro Británii víceméně vedlejším bojištěm, zatímco větší pozornost se upírala na americký kontingent. Na stranu Rakouska se navíc přidalo i Švédsko a vysláním sborů proti Prusku se zavázalo také Rusko. Vědom si značné přesily koalice Rakouska s Francií a Ruskem, zahájil Fridrich II. jarní tažení, čímž předešel blížící se ofenzivě koaličních vojsk.

Předzvěst událostí roku 1757, které se pro monarchii staly klíčovými, zaznamenal broumovský kronikář Jeroným Růžička: „*Sotva, že nová válka vypukla, zapálili tři zlatem nepřátelským najatí chlapi dne 10. dubna Broumov, kterýž také i s proboštstvím shořel. Tímto ohněm ztratilo proboštství na 98 960 zlatých, město na 115 807 zlatých.*“¹⁰⁰ Okolnosti požáru, který zachvátil celé proboštství, jsou dodnes nejasné a mnohé výpovědi o jeho příčině se rozcházejí. Nicméně ani oficiální šetření hejtmana Johanna Dimblinga ze dne 20. července 1757 a hejtmana královéhradeckého kraje Václava Ferdinanda Vančury z Řehnic nepřišlo s žádným vysvětlením a oficiální verzi vedení tak zůstalo založená ohně špiony, kteří byli najatí a posláni přes hranice před invazí pruských jednotek do Čech.¹⁰¹ Nicméně zprávy o požáru byly psány ve stínu válečných operací, které ovlivnily nejen chování lidí, ale i myšlení, což se mohlo pravděpodobně odrazit, na utkvělé představě broumovských

⁹⁷ Celým jménem generál kavalérie hrabě Serbelloni de Spitze. Srov. Johann Ferdinand, HUCHSBERG. *Die drei Kriegsjahre 1756, 1757, 1758 in Deutschland, mit Ergänzungen herausg H. Wutke.* Leipzig 1856. s. 142.

⁹⁸ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 109.

⁹⁹ *Tamtéž.*

¹⁰⁰ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 126.

¹⁰¹ M. VILÍMKOVÁ, *Broumov ...*, s. 44.

občanů o pruských špionech a všudypřítomné páté koloně. I přesto existuje mnoho důvodů, které vyvrací názor na viníka všeobecně přijatý mezi broumovskými občany. Proboštství, i samotné město, mělo jistý hospodářský a finanční potenciál, ze kterého mohly těžit obě strany, ale pro nadcházející tažení do Čech by snaha pruských špiónů o založení požáru byla spíše kontraproduktivní, především by tak bylo zničeno velké množství zásob, které by mohla pruská armáda upotřebit. Vyhořelé město s neklidným obyvatelstvem by navíc přineslo problémy v týlu bojující armády.

V pondělí 18. dubna zahájily jednotky polního maršála Schwerina o síle 44 000 tisíc mužů přechod hranic z kladské oblasti směrem od města Landshuten (dnes Kammiena Góra) do vnitrozemí Čech, s cílem spojit se s ostatními proudy pruské armády u Prahy.¹⁰² O dva dny později překročil hranice v Krušných horách vévoda Anhaltsko-Dessavský a postupoval směrem na Chomutov a dále ve směru Ústí nad Labem, kde se spojil se sbory krále Fridricha II. Panovník mezitím vyrazil do Čech ze svého ležení v Sasku. Ze Žitavy v Lužici postoupil do Čech vévoda Anhaltsko-Bevernský.¹⁰³

Oproti roku 1756, kdy čelní pruské jednotky dosáhly až téměř k Vysokému Mýtu ve východních Čechách, se situace v roce 1757 odvíjela zcela jinak. Pruské sbory maršála Schwerina překročily hranice Slezska u Landeshutu a přes Broumov, Trutnov a Náchod zamířily do Čech, přes Dvůr Králové nad Labem – Jičín, dále k Mnichovu Hradišti, kde se spojily se sbory vévody Bevernského a následně postupovaly na Prahu.¹⁰⁴ Vyhořelý Broumov s přílehlým okolím byl obsazen pruskou posádkou.

Rakouské velení reagovalo na invazi různorodě. Maršál Browne postupně začal stahovat své sbory od hranic. K jedinému většímu střetu došlo u Liberce. Maršál Serbelloni byl z počátku rozhodnější. Po zjištění, že Prusové vtáhli do Čech, přešel se svou armádou na pravý břeh řeky Labe a postupoval na Hradec Králové.¹⁰⁵ Jeho záměrem bylo zpomalit postupující Prusy a v domnění, že se sbory generála Königsegga u Liberce udrží, nechal posílit jednotky při hranicích. Serbelloni vyslal na pomoc pandurům v Novém Městě nad Metují posilu 3 500 hraničářů z Balkánu pod velením generála Reinharda von Gemmingena.

¹⁰² Polní maršál Kurt Chrisoph Grav von Schwerin se narodil 24. října 1684 ve švédských Pomořanech. Kariéru vojáka zahájil ve švédské armádě, kde dosáhl vysoké hodnosti generálmajora. V roce 1720 vstoupil do pruské armády a v čele jednotek Fridricha I. a později i jeho syna Fridricha II. Velikého bojoval v řadě vítězných bitev. V roce 1741 byl spoluautorem porážky Rakušanů u Mollwitz. V roce 1757 pak jeho armáda vtrhla do Čech a u Prahy svedla s dalšími pruskými jednotkami vítěznou bitvu u Štěrbohol. Jako iniciativní a charakterní generál padl v čele jednoho z pruských pluků výbuchem dělové koule.

¹⁰³ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 119.

¹⁰⁴ J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 142.

¹⁰⁵ *Tamtéž.*

Zároveň také nechal obsadit Náchod, ale přesila Schwerinových jednotek byl obrovská.¹⁰⁶ Celkem 44 000 mužů maršála Schwerina vtrhlo do Čech ze tří směrů. První proud generálmajora Manteuffela postupoval ze Schmiedbergu, druhou kolonu vedl generálporučík von Winterfeldt z Landeshutu, třetí kolona generálporučíka von Hautcharmoye přišla z Friedlandu směrem na Stárkov. Poslední část generálporučíka Focquého, která mj. obsadila Broumov a okolí, postupovala na Polici nad Metují s cílem obsadit město Náchod.¹⁰⁷ Všechny postupové proudy se na hranicích setkaly s minimálním odporem.

Schwerinovy kolony postupovaly dále do vnitrozemí, směrem na Dvůr Králové nad Labem. Tento směr ale zanechal na pruském levém křídle exponované místo, jehož slabin si byl vědom sám Schwerin, i maršál Serbelloni. Maršál Focque, jehož jednotky obsadily Broumov, zareagoval vysláním jednotek od Stárkova k Náchodu, který už byl ale obsazen výše zmíněnou skupinou Gemmingen, jejíž stav se rozrostl na 3 700 hraničářů a 400 jezdců. I přes opatření zůstal maršál Serbelloni na levém břehu Labe a v Hradci Králové, kde čekal na posily. Pouze u Smiřic, které se zapíše do historie v roce 1866, očekával větší střet se Schwerinovými oddíly. Pruský maršál se ale už 26. dubna svým pravým křídlem spojil se sbory vévody Bevennerského a společně zatlačovali generála Königsgegga k Mnichovu Hradišti. Pronásledování generála Königsgegga vyvrcholilo 2. května ve Staré Boleslavi.

¹⁰⁶ J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 144.

¹⁰⁷ *Tamtéž.*

3.2.1 Brandýs nad Labem

Střetnutí u Staré Boleslavi a Brandýsa nad Labem sice nedosahovala rozměrů velkých bitev, nicméně právě toto město se stalo pro další vývoj na bitevním poli u Prahy klíčovým. Rakouské jednotky zde dosáhly dílčího úspěchu ve snaze zpomalit postup Prusů na Prahu. Bitvu u Brandýsa nad Labem sice Rakušané prohráli, ale Pyrrhovým vítězstvím Prusů byl zapálený most přes řeku Labe, jenž byl klíčovou spojnici na cestě do Prahy. Hledáme-li důvod, proč se právě zámek v Brandýse nad Labem objevuje na nástěnné malbě v Broumově, lze argumentovat jednak výše zmíněným, ale zohlednit lze také majetkové poměry objektu, který kdysi patřil panovnickému rodu Habsburků.¹⁰⁸

Dominantním prvkem nástěnné malby na stěně v Broumově je zámek situovaný u řeky Labe v Brandýse nad Labem. Zámek nacházející se v ostrožné pozici východně od centra města byl původně hrad vybudovaný v 15. století Janem Tovačovským z Cimburka, který sem přenesl své sídlo.¹⁰⁹ Pod zámkem je patrný kamenný most, který v minulosti překlenoval mlýnské rameno řeky Labe. Stavba pochází z roku 1603 a dochovaly se pouze dva oblouky a socha Jana Nepomuckého.¹¹⁰ Autor malby nepracoval v tomto případě s žádnou grafickou předlohou, vše patrně pochází z osobní představy oblasti, jejíž podobu mohl vyhotovit na základě empiricky dosažené znalosti, případně z některých starších zpodobnění Brandýsa.

Nejstarší zpodobnění zámku je otištěno v knize „*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*“, vydané v roce 1650. Dílo Martina Zellera a Václava Hollara vydané Matthäusem Merianem se vrací k události z roku 1639, kdy bylo město obsazeno švédským vojskem, jež si ve zdejší regionu postavilo zimní ležení. Pro tyto potřeby Švédové také adaptovali nejbližší okolí brandýského zámku. Zámek je na grafice v renesanční podobě, do barokní přestavby se majitelé pustili až v letech 1735–1740.¹¹¹ Císař Karel VI. pověřil barokizací zámku známého architekta Františka Maxmiliána Kaňku, zámeckou věž a některé reprezentační prostory projektoval K. I. Dientzenhofer.¹¹²

¹⁰⁸ V současné době je Brandýs nad Labem administrativně spojen se Starou Boleslaví, v době bojů za sedmileté války ale dělila obě města vzdálenost necelého kilometru.

¹⁰⁹ Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlín*. Praha 1901, s. 142.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 153.

¹¹¹ *Tamtéž*.

¹¹² *Tamtéž.*, s. 143.

Autor broumovské malby patrně pracoval s empiricky získanými informacemi o podobě zámku a mostu, neboť neodhadl skutečnou terénní proporci staveb. Samotná hmota zámku je poměrně zjednodušená. Věž zámku má charakteristickou nízkou báň, která byla na zámek osazena po roce 1736, kdy původní věž vyhořela.¹¹³ Dalším charakteristickým znakem je skladba mostu, který byl vyhotoven z pravidelných kvádrů.¹¹⁴ Malba je doplněna stylizovanou stafáží v podobě antické architektury, pobořenými sloupy, oblouky a nezbytnými postavičkami, které v kontextu zamýšlených souvislostí mohou představovat pruský trén, případně civilní postavy, jako doplněk typický pro pozdější, klasicistní malířství. Město v pozadí je patrně Brandýs nad Labem.

K rozhodnutí autora provést malbu se zámkem v Brandýse nad Labem přispěl také jeho status. Zámek byl v majetku panovnického rodu a už od dob Rudolfa II., který se zasloužil o jeho nákladnou renesanční přestavbu, sloužil jako odpočinkové místo.

Vraťme se ale k bojovým událostem. Maršál Schwerin na sklonku dubna vyslal průzkumný oddíl, aby zjistil, v jakém stavu se nachází přechod přes řeku Labe mezi Starou Boleslaví a Brandýsem nad Labem. Pruský oddíl čítající 200 granátníků a 800 husarů, které vedl generálmajor Karl von Wartenberg, se ale ve Staré Boleslavi střetl s třemi tisíci hraničáři plukovníka MacElliota.¹¹⁵ I přes značnou početní nevýhodu se podařilo Prusům zatlačit Rakušany k mostu a do blízkého lesa u Brandýsa, nicméně nepodařilo se jim dosáhnout hlavního cíle. Generálmajor Wartenberg byl ve střetu u kostela Nanebevzetí Panny Marie smrtelně raněn a zbývající prusí velitelé už nebyli schopní zajistit most přes Labe na malý poloostrov tvořený mlýnským náhonem, odkud už vedl výše zmíněný kamenný most. Ustupující Rakušané využili u zámku početní výhodu a silnou palbou se jim podařilo zabránit Prusům v bližším kontaktu s dřevěným mostem. Získaný čas využili ustupující rakouští vojáci k zapálení mostu.¹¹⁶ Pruskému veliteli se tak sice podařilo dosáhnout cíle – kamenného mostu přes Labe, ale pro další postup nebyl využitelný.¹¹⁷ Ztráty na obou stranách jsou rozdílné a v literatuře se velmi často rozcházejí. Kromě generálmajora Wartenberga padlo na pruské straně celkem 23 mužů, zatímco na rakouské straně se ztráty přibližují třem stovkám vojáků.¹¹⁸ Kronika česká o bitvě uvádí následující: „*Zadní jeho voj (generála Königsecka) po spojení se Schwerinova s princem Bevernským od předvoje jejich, jemuž generál Wartenberg*

¹¹³ A. PODLAHA, *Soupis...*, s. 143.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 153.

¹¹⁵ *Tamtéž*. Jiné zdroje uvádějí početní stav rakouských jednotek 1 500 hraničářů. Srov. J. W. von. ARCHENHOLZ, *The history...*, s. 47.

¹¹⁶ *Gesichte*. s. 175.

¹¹⁷ *Tamtéž*.

¹¹⁸ Srov. *Gesichte...*, s. 170. Uvádí ztráty Rakušanů okolo 300 mužů a Prusů 20 vojáků a 2 důstojníky.

velel, na hlavu poražen byl.“¹¹⁹ Generál Wartenberg zemřel na následky zranění ve střetu u místního kostela Nanebevzetí Panny Marie.¹²⁰

I přes zničení mostu se daly pruské jednotky maršála Schwerina, které se na druhý břeh dostaly po pontonovém mostě, do pohybu. Mezitím se hlavní část rakouské armády maršála Browneho přesunula pod tlakem pruských sborů, postupujících od Chomutova, z Budyně do ležení na bělohorské pláni.¹²¹ Nicméně na úrovni hlavního velení rakouských jednotek zuřila nevraživost mezi maršálem Brownem a vrchním velitelem, princem Karlem Lotrinským. Zatímco švagr Marie Terezie navrhoval opuštění Prahy a pochod do Čech se záměrem spojit se se Serbellonim, maršál Browne byl odmítavého stanoviska. Na nátlak mnoha generálů, především Browneho, o kterém neměl Karel Lotrinský valného mínění, zůstala rakouská armáda u Prahy, ale přesunula se do jiného ležení.

Dne 6. května byla v ranních hodinách svedena bitva, která je v současné historiografii, domácí i zahraniční, posuzována dvojím pohledem. V domácím prostředí se pro bitvu vžil název „bitva u Štěrbohol“, pojmenovaná podle vesnice, kde bylo rozloženo jádro rakouské armády, zatímco zahraniční práce, především německé, mluví o spojení „*Schlacht von Prag*“ neboli „bitva o Prahu“. Terminologie bitvy ale není v tomto případě důležitá, raději se zaměřím na význam bitvy a ve zkratce provedu potřebný popis událostí, které vyústily v obléhání města.

Ještě před bitvou panovala v řadách rakouského velení neshoda. Zatímco maršál Browne zahájil bitvu pasivním bojem u Štěrbohol, kde se mu podařilo strategicky rozpoloženou obranou zdecimovat první útoky pruské pěchoty a jezdeckta, provedl Karel Lotrinský nezávisle na Browneho doporučeních své akce, které přiměly pruského krále zareagovat, neboť silně zdecimované pluky, které chvíli vedl osobně maršál Schwerin, a který byl také v bitvě zabit, se začínaly obracet zpět.¹²² Pruské křídlo tak převzal osobně král a vyslal do bitvy čerstvé jednotky generála Zietena a Mansteina, kterým se podařilo zatlačit oslabené obránce až k Hrdlořezům. Během dalšího postupu dokázali Prusové prorazit rakouské linie, ve kterých se objevila 800 metrů široká mezera, již využil pruský král a vrhl tudy jednotky generálporučíka Hautcharmoye. Císařská armáda tak byla rozpolcená na dvě části. Zbytky granátníků od Štěrbohol ustupovaly směrem k řece Sázavě, zatímco jednotky Karla Lotrinského směřovaly do Prahy. Bitva byla rozhodnuta vytrvalostí pruských jednotek,

¹¹⁹ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 630.

¹²⁰ Anton Balthasar KÖNIG. *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen, welche sich in Preussischen Diensten berühmt gemacht haben*, Band 4. Berlin, 1791. s. 174.

¹²¹ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 630.

¹²² Christopher DUFFY, *The army of Frederick the Great*, Chicago 1996, s. 256.

kteřé i přes nepřítzeň terénu v podobě močálů a vypuštěných rybníků u Měcholup, dokázaly oslabit rakouské šiky a pozice, které vzápětí podlehly jezdeckým útokům.¹²³

Po porážce u Štěrbohol nastala dramatická situace. Rakouské jednotky se houfně rozpadaly a jednotlivé pluky, pěší, jezdecké i dělostřelecké, se míchaly ve snaze uniknout za zdi opevněné Prahy. Manévr pruského křídla donutil rakouskou pěchotu ustupovat k Praze, zatímco jezdeckto směřovalo na jih k Benešovu. Dramatická situace byla navíc vyhrocena zraněním, které utrpěl maršál Browne. Další z velitelů, Karel Lotrinský, upadl vlivem vzrůstajícího adrenalinu do bezvědomí a byl odnesen do Prahy. Nastalý zmatek ale paradoxně vyřešil sám zraněný Browne. Pruský král Fridrich II. si uvědomil pozici, ve které se ocitl a nechal pronásledovat část rakouských jednotek. Mohutně opevněná Praha a tisíce valících se vojáků by pro něho znamenaly rozhodující vítězství. Ve své podstatě by pád Prahy znamenalo přímé ohrožení monarchie, neboť záložní armáda, která směřovala z východních Čech na pomoc Brownemu, by silného pruského krále patrně nezastavila. Zraněný Browne nařídil vyslat jezdeckou skupinu, jejímž úkolem bylo zastavit postupující Prusy.¹²⁴ V šest hodin již byla Praha uzavřena a za jejími zdmi se tísnily desetitisíce vojáků.¹²⁵

¹²³ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, se 121.

¹²⁴ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 638.

¹²⁵ *Tamtéž.*

3.2.2 Obléhání Prahy roku 1757

Praha jako hlavní město zemí Českého království a přidružených zemí byla během své známé historie dějištěm nespočetného počtu událostí, které přímo i nepřímo ovlivnily dění v celých zemích Koruny české, potažmo v celé středoevropské oblasti. Už od dob prvních Přemyslovců byla Praha dějištěm veškerých politických a sociálně-hospodářských událostí, z nichž mnoho se vrylo do historické paměti prostřednictvím četných grafických či uměleckých zpodobnění. Ať už na žádost významných mecenášů, členů vládnoucího rodu nebo bohatých šlechticů či měšťanů. Broumovská malba s výjevem obléhání Prahy je jedním z pokusů, jak zakotvit onu událost obléhání z roku 1757 v širším povědomí, v našem případě v benediktinském prostředí broumovského proboštství. Ještě než si položíme otázku, z jakého důvodu se objevil výjev obležené Prahy na stěně broumovského proboštství, je potřeba dojít k jistému porozumění ve vývoji pražských vedut a nastínit stručně vývoj umělecko-historických zpodobnění hlavního města Českého království.

První známé a dochované zpodobnění Prahy pochází z ambiciózního díla Hartmanna Schedela, vydaného v roce 1493 v Norimberku pod názvem „*Liber Chronicarum*“.¹²⁶ Dřevoryt gotické Prahy je vsazen do cyklu vedut evropských měst, vytvořených patrně jedním z dvojice Michael Wolgemut a Wilhelm Pleydenwurff.¹²⁷ Jde o první pokus o osobitý umělecký popis s patrnými prvky snahy o reálné zpodobnění českého královského města. Základním atributem, jak už to u vedut bývá, je pohled z vyvýšeného místa, v popisovaném případě z Vyšehradu.¹²⁸ Politické centrum českých králů je v pohledu na město poníženo o svou rozlohu, nicméně hlavní rysy města jsou z principu svého významu do grafiky zasazeny, Pražský hrad s rozestavěnou katedrálou sv. Víta, stavby církevního charakteru – klášter Na Slovanech, v popředí kostely v Psárech, případně kostel sv. Václava na Zderaze, čtvrti, která zanikla v roce 1900.¹²⁹ Veduta z „*Liber Chronicarum*“ je spíše dokladem významu města, který spočívá v jeho politicko-hospodářsko-sociální funkci.

Nástup renesance a pozůstatky jagellonských stavebních aktivit lze s jistými nedostatky přiblížit na vedutě z roku 1536/37, uložené v albu perokreseb měst uložených v knihovně ve Würzburgu.¹³⁰ Autor zde zvolil obdobný pohled, nicméně z důvodu přílišné neznalosti detailů města, případně absence osobního seznámení s městem, vynechal některá

¹²⁶ Václav HLAVSA. *Praha očima staletími*. Praha, 1972, s. 20. Srov. Pavel BĚLINA et al, *Dějiny Prahy. I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*. Praha-Litomyšl, s. 273.

¹²⁷ *Tamtéž* s. 28.

¹²⁸ P. BĚLINA, *Dějiny...*, s. 273.

¹²⁹ *Tamtéž*.

¹³⁰ Více k vedutě z Würzburgské knihovny článek Česká města na foliích würzburgského alba (II. Část) s. 1

důležitá místa, jako například Vyšehrad. Dalším nedostatkem je scénérie Pražského hradu, kde mají některé budovy špatné vyobrazení svých prvků fasády. Především Starý královský palác, uvnitř s Vladislavským sálem, je vyobrazen s malými okny, namísto oken sdružených.¹³¹

O poznání propracovanější dílo představuje tzv. *Vratislavský dřevorez*, vytvořený a otisknutý Janem Kozlem a Michaellem Peterlem z Annaberka v roce 1562 pod názvem „*Praga Bohemiae Metropolis accuratissime expressa*“.¹³² Dílo je z uměleckého hlediska zpracováno s větším citem pro detail. Svědčí o tom zpracování některých měšťanských domů, u kterých rozeznáváme například renesanční architektonické prvky, jako jsou zdobená průčelí, případně stupňovité štíty domů na Malé Straně. Autor dřevorytiny zobrazil Prahu od Pohořelce k Vyšehradu, přičemž na město shlíží ze Smíchova.¹³³

V roce 1593 vyšlo v díle „*Světová města*“ zobrazení Prahy od Jorise Hoefnagela, který pracoval patrně více s uměleckou stránkou a zvolil způsob, ve kterém klade důraz na město, ale silný vliv má také přilehlá krajina se stafáží v podobě lidí nebo zvířat, dodávající zabarvený pohled na město, který má spíše dopřát smyslného prožitku z bohatství a krásy Prahy.¹³⁴ Z levého břehu pak Prahu vystihl známý autor grafik Jan Willenberg. Jeho dřevoryt je po umělecké stránce méně zpracovaný, především postrádá složku, která v místopisné formě eliminuje strohý dojem z grafiky. Asi nejznámějším grafikem, který dokázal silně poznat Prahu a vložit své dojmy do díla, byl Václav Hollar, český rytec a krajinář, jehož osud vlivem válečných událostí zavedl až do anglického Londýna. V jeho díle se setkáváme se silným entuziasmem pro detail, ať už architektonického prvku na fasádách domů, tak i doplňující stafáže, rušné ulice, řemesla nebo jeho specifický projev krajinotvorby.

Z hlediska dalších autorů je nejdůležitější Friedrich Bernhard Werner, tvořící od roku 1710 kresby českých a moravských měst. Od roku 1727 rozšířil na žádost augsburských vydavatelů své dílo i o evropská města. Wernerův osobitý přínos spočívá v jeho originalitě, v náhledu na Prahu, ke které vytvořil také řadu dílčích pohledů vydaných v rozsáhlém třídílném albu v roce 1740 Martinem Engelbrechtem v Augsburgu.¹³⁵ S osobou Engelbrechta se později pojí i Wernerova tvorba jiných měst, například Olomouce. Wernerova tvorba má mj. význam i ve změně pohledu na město a jeho téměř ryze dokumentární cit. Ten následoval

¹³¹ Vladislavský sál je jedním z prvních míst, kde se projevila nastupující renesance. Za vlády Vladislava Jagellonského přišli do Prahy z Budína italští kameníci, kteří vyzdobili zmíněný sál okny ve stylu nastupující renesance. Srov. Karel KIBIC. *Dějiny architektury III: architektura renesanční a barokní*. Praha: 1993.

¹³² V. HLAVSA, *Praha...*, s. 20.

¹³³ *Tamtéž*.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 20.

¹³⁵ V. HLAVSA, *Praha...*, s. 23.

i Jan Josef Dietzler, díky němuž je graficky zpodobněn průběh korunovace Marie Terezie. Josef Dietzler, měřič při zemských deskách, nechal prostřednictvím historických událostí vyniknout části pražských měst a ulic.

Pražské veduty jsou specifické ve svém uchopení a možnosti třídit grafiky a jiná umělecká díla dle chronologického a umělecko-historického aspektu. Každé vyobrazení datované do středověku, případně renesance, má své osobité prvky, vyjádřené především vývojem architektury, změnou panoramatu a způsobem zpracování. V případě barokní tvorby je důležité vymežit autorskou činnost, která byla silně ovlivněna rozsáhlou barokizací města.

Barokizace Prahy a celková změna panoramatu města, jejíž ráz stanovuje především bastionové opevnění, se odrazil mj. i v tvorbě, jejíž autorský význam nespočívá v ryze dokumentárním a uměleckém vyobrazení města. Prostřednictvím broumovské malby „*Obležené Prahy*“ mluvíme i o grafikách a celkově umělecké tvorbě, jejíž přínos je dvojkolejný, jednak po umělecké, tak i historické stránce.

Malba „*Obležené Prahy*“ je v jádru barokního charakteru, ale nejedná se o originální dílo, nýbrž o reprodukci dříve vydané tvorby formou nástěnné malby. Autorem předlohy je norimberský rodák Ch. G. Richter.¹³⁶ Grafiku vydal v knize „*Die Historie des Krieges zwischen den Preussen und ihren Bundesgenossen. Im Jahre der Christen. 1758*“, i s detailním popisem události a lokalizací míst, z nichž vedlo pruské dělostřelectvo bombardování.

Broumovská veduta Prahy je tedy víceméně kopií Richterova díla, které broumovský autor převedl na nástěnnou malbu, se svým rukopisem a se svými doplňky. Především upravil dějiště obléhání, terénní vzdálenosti a upustil od několika atributů Richterovy veduty. Především skupinu důstojníků v levém dolním rohu nahradil stromy a celkově zjednodušil bitevní scénu, kterou doplnil o detaily pruských baterií, činnost dělostřelců nebo pochodující jednotky. Ponechal pouze pozice děl.

Otázka rozmístění pruského dělostřelectva je dnešní historiografii téměř známá, nicméně jak na broumovské malbě, tak i na předloze zaměnili autoři postavení jedné baterie. Pruské dělostřelectvo ostřelovalo Prahu z pěti směrů – ze Starých Střešovic a Ořechovky, z kopců nad Smíchovem, z hory Vítkov a Sklenářky a z Pankrácké pláně naproti citadele Vyšehrad.¹³⁷ Shodující se pozice dělostřelectva, umístěné na levém břehu řeky Vltavy, lze

137 K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 646. Srov. P. BĚLINA et al, *Dějiny...*, s. 447. uvádí ještě pozici „na Mrázovce“, nicméně jmenovaná oblast se nalézá daleko od Prahy a při dostřelu tehdejších děl by tato pozice byla bezpředmětná. Naopak na mapě od neznámého autora Srov. Mollova mapová sbírka, *Belagerung und Bloquade der Stadt Prag durch die Königliche Preussische Armée 1757*, dostupné online

v historickém kontextu, podle trajektorie dopadajících střel a ve spolupráci s dostupnými prameny, přesně dislokovat. Na Pražský hrad a celé Hradčany střílelo od západu dělostřelectvo umístěné v dnešních Střešovicích (dnes jsou zde po bateriích pojmenovány ulice). Prostřední baterie odstřeluje Malou Stranu z kopců nad Smíchovem, zatímco pravá krajní baterie je buď umístěna v lokalitě Na Mrázovce, která je ale ovšem od starého centra města daleko, nebo je umělecké zpodobnění historický omyl.¹³⁸ Pozice pruské baterie na Mrázovce nezmiňuje ani neznámý autor mapy s názvem „*Belagerung und Bloquade der Stadt Prag durch die Königliche Preussische Armée 1757*“, kde jsou patrné pouze baterie ve Střešovicích, na Vítkově, na Sklenářce a na Pankrácké pláni.¹³⁹ Levobřežní Smíchov ani Mrázovka zde není vyobrazena. Starší německá historiografie také kromě výše zmíněných pozic zmiňuje také pruská děla na Bílé hoře.¹⁴⁰

Do vojenské sféry malby lze zařadit také pražské opevnění, respektive jeho barokní bastionovou podobu.¹⁴¹ Historie opevnění sahá až do období třicetileté války, v jejíž poslední dekádě přistoupilo město k výstavbě opevnění z důvodu četných vpádů cizích, zejména švédských vojsk.¹⁴² Nicméně opevnění nemělo charakter souvislé obranné linie, ke které se přistoupilo až po skončení války. První impuls k přeměně Prahy na pevnost přišel od generála Raimunda Montecucoli, který v roce 1648 vypracoval pro císaře pamětní list, v jehož řádcích shrnul bojové zkušenosti z právě ukončené války a její vliv na budoucnost vedení bojových operací. Mezi důležité poznatky, které třicetiletá válka silně přetransformovala, patřila koncepce opevnění. Montecucoli hodlal vytvořit síť nových pevností s tím, že proběhne důsledná revize stávajících. Jako důležitý bod byla v jeho seznamu Praha: „*Praha zasluhuje býti pevností, protože jest metropolí království, v srdci země, schopná pojmout mnoho vojska, jest protékána Vltavou, vhodná pro obchod, možno sem stáhnouti všecken lid z okolních krajů*“.¹⁴³

(<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/033/853/2619267487b/>), [citováno k 12. 10. 2015] lze najít pouze postavení odpovídající Střešovicím, hoře Vítkov, Sklenářce a Pankrácké pláni. Smíchov není na mapě vyznačen.

¹³⁸ P. Bělina et al, *Dějiny...*, s. 447.

¹³⁹ Moravská zemská knihovna, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.673, *Belagerung und Bloquade der Stadt Prag durch die Königl. Preussische Armée 1757*, dostupné online (<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/033/853/2619267487b/>) [citováno k 12. 10. 2015].

¹⁴⁰ J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 252.

¹⁴¹ Bastion je pětiboká dusaná bašta obezděná kamennou, nebo ve dvou řadách cihlovou zdí se svázanými nárožními. Srov. Jaroslav, HEROUT, *Slabikář návštěvníků památek*, Praha 1978, s. 112.

¹⁴² Srov. P. BĚLINA, *Dějiny...*, s. 395 uvádí: *Již v roce 1642 vyčlenil český sněm na stavbu opevnění část nápojové daně, v roce 1644 příspěvek zvýšen, čímž dosáhl počtu 10 000 zlatých.*

¹⁴³ K. V. ZAP, *Česko – moravská kronika...*, Díl. VI, s. 45.

Projekt opevnění vypracoval vojenský inženýr Innocent Conti hrabě Guadagnoli ve spolupráci s dalšími vojenskými inženýry, především cizího původu.¹⁴⁴ Na výstavbu opevnění v Čechách dohlížela dvorská vojenská rada, po finanční stránce byl dohled svěřen zemské komoře. Hlavním inspektorem, který dohlížel na stavbu fortifikací, byl jmenován generál, svobodný pán Cron.¹⁴⁵ Vzhledem k rozsahu prací byl jeho asistentem jmenován inženýr Giovanni Pieroni, spoluautor projektu pražského opevnění.¹⁴⁶ Finance na výstavbu fortifikací v Čechách, zejména pak v Praze, byly čerpány z tzv. nápojové daně a od roku 1654 dozorovány zvláštní zemskou komisí, která řešila veškeré náležitosti týkající se výstavby. Přeměna Prahy na pevnost započala patrně již v roce 1649 v Novém Městě.¹⁴⁷ I přes širokou podporu se pražské opevnění potýkalo s několika problémy. Stavbu řídil známý barokní umělec, Carlo Lurago, s nímž byla smlouva uzavřena již v roce 1648 a později se přidal také Santini de Bossi, s nímž pojila Luraga řada sporů a vzájemných napadání skrze dvorskou radu a inspektora.¹⁴⁸ Brzy se připojil další z inženýrů, plukovník Josef Priami, kterého jmenoval císař Ferdinand III. po dobu nepřítomnosti Pieroniho.¹⁴⁹

Výstavba pevností započala v Novém Městě pražském.¹⁵⁰ Celý systém opevnění počítal s citadelou na Vyšehradě, jejíž strategický účel byl nesporný, ale v několika ohledech i spekulativní, dále pás opevnění o délce 14 km, vyztužený zděnými bastiony spojenými kurtinami a v předpolí chráněný vodními, případně suchými příkopy. Mimo Carla Luraga se v průběhu desítek let výstavby opevnění podílel na stavbě také například Domenico Orsi de Orsini a později zástupci slavného rodu stavitelů Dientzenhoferů, Kryštof a syn Killián Ignác.¹⁵¹

Pražské opevnění, které bylo považováno za nejmohutnější ve střední Evropě, umožňovalo vstup do města celkem devíti branami, z nichž tři byly situovány na levém břehu – Písecká, Strahovská a Újezdská. Všechny bastiony byly očíslovány. Na levém břehu začínalo číslování od Újezda po bastion pod Letnou a na pravém břehu začínalo číslování bastionů na Těšnově a končilo bastiony Vyšehradu. Bastiony vyobrazené na grafické předloze, případně na broumovské malbě, jsou součástí opevnění na Starém Městě, patrně se

¹⁴⁴ Portrét inženýra Contiho lze spatřit na medailonku na mědirytu od Karla Škréty s vyobrazením obléhání Prahy švédskými jednotkami z roku 1648.

¹⁴⁵ K. V. ZAP, *Česko – moravská kronika*, Díl. VI, s. 53.

¹⁴⁶ Mezi další autory projektu patří Giovanni Marini, Cyril Geer nebo Josef Priami. Srov. P, BĚLINA, *Dějiny...*, s. 396.

¹⁴⁷ Smlouva s Carlem Luragem byla uzavřena již v roce 1648. P, BĚLINA, *Dějiny...*, s. 396.

¹⁴⁸ K. V. ZAP, *Česko – moravská kronika*, Díl. VI, s. 438.

¹⁴⁹ K. V. ZAP, *Česko – moravská kronika...*, Díl. VI, s. 439.

¹⁵⁰ Montecuccoli původně zamýšlel i druhou citadelu, na Hradčanech.

¹⁵¹ P. BĚLINA, *Dějiny...*, s. 396.

jedná o bastiony I a II, nicméně terénní zřeslení je natolik ovlivňující, že nelze spolehlivě určit počet bastionů a jejich identifikaci.

Mluvíme-li o mědirytině jako předloze k nástěnné malbě, je nutné také zmínit další grafiky, které svým vyobrazením přispívají do faktografického poznání událostí. O něco barvitější a dynamičtější svědectví o obléhání pražských měst podává dřevoryt od Johanna Adama Stockmanna z roku 1760. Scenérie dřevorytu zachycuje tutéž událost, nicméně s daleko větší razancí a smyslem pro detail, který je v tomto případě dominantní složkou výjevu. Rytina je obsažena ve zdobné kartuši, skrze kterou lze shlédnout na dramatický výjev ostřelování Prahy. Dramatický soubor je doplněn bohatou scenérií vojenského charakteru, přibližovacími zákopy, polním dělostřelectvem nebo zástupy jednotek. Celému dramatu pak v popředí vévodí štábní stan s pruskými důstojníky, zachycenými při poradě. Mezi osazenstvem stanu lze patrně nalézt samotného pruského krále Fridricha II., jehož přítomnost na rytině je v tomto případě více než symbolická, mající svůj význam. Záměr Fridricha II. byl čistě taktický. Jako zkušený vojevůdce si byl vědom, že mohutně opevněnou Prahu s desetitisícovým vojskem uvnitř nedobude, a proto nařídil ostřelovat město, čímž by jednak zlomil morálku, ale především by donutil město ke kapitulaci vyhladověním. Zároveň také spatřoval v obléhání možnost odplaty za krvavý pruský ústup z Prahy v roce 1744.¹⁵² Ve své politické korespondenci popisuje Fridrich II. situaci u Prahy: „*Le même jour 6 de ce mois, nous avons attaqué l'ennemi, et nous avons été assez heureux que de le mettre en fuite. Les principaux généraux et environ 50,000 hommes sont dans Prague, où ils sont actuellement enfermés. Nous ne pouvons point faire de siège en forme, à cause de la nombreuse garnison; ils sont bloqués, et dès que la grosse artillerie arrivera, on tâchera par le moyen des bombes de brûler leurs magasins.*“¹⁵³ V dalším dopise, tentokrát své sestře, píše: „*Ma très chère Sœur. Vous aurez sûrement reçu la nouvelle de la victoire que nous avons remportée ici sur les Autrichiens; 2 de jour en jour elle devient plus considérable, et je peux vous assurer qu'ils y ont perdu plus de 20,000 hommes. Nous les tenons à Prague, où ils vont être bombardés et canonnés avec des boulets rouges, de façon que j'espère de détruire leurs magasins et de les réduire.*“¹⁵⁴ Trajektorie střel na rytině pak dovršují tragédii města, na které bylo vypáleno

¹⁵² Fridrich II. své úmysly sdělil přímo Pražanům prostřednictvím parlamentáře, barona Krokowa, kterého 7. května vyslal do obleženého města. Srov. K. V. ZAP, *Česko – moravská kronika...*, Díl VII, s. 639.

¹⁵³ V překladu „*Ve stejný den, šestého toho měsíce, zaútočili jsme na nepřítel a byli jsme docela rádi, že se dal na útek. V Praze je blokováno 50 000 mužů. Z tohoto důvodu, až přijedou těžké zbraně, budeme se snažit pomocí bomb spálit jejich zásoby.*“ Srov. Federic II., *A la princesse gouvernante des provinces-unies a La Haye*, PC, s. 22, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/15/22/text/?h=8918>) [citováno k: 10.10. 2015]

¹⁵⁴ V překladu „*Má milá sestro. Jistě jsi přijala zprávu o vítězství, které jsme vydobyli nad Rakušany; každý den se stává významnějším a mohu Vás(iě?) ujistit, že ztratili více než 20 000 mužů. V Praze budou bombardováni rozžhavenými koulemi, a doufám, že zničíme jejich zásoby.*“ Srov. Federic II., *A LA MARGRAVE DE*

jenom od 31. května do 19. června 23 063 pum, 58 376 dělových koulí a 548 zápalných střel.¹⁵⁵ Z hlediska intenzity ostřelování se nejtragičtějším dnem stal 30. a 31. květen. Od půlnoci a po celý 30. květen vypálili Prusové na město 1069 pum, 3359 dělových kulí a 51 zápalných kulí. O den později dopadlo do města 4 363 dělových koulí, 1 329 pum a 45 zápalných koulí. Vysoká intenzita ostřelování měla za následek rozsáhlé požáry, včetně poničení cenných památek. Katedrála sv. Víta, respektive její střecha, se vzňala soudného 31. května, stejně tak řada hradčanských paláců a mnoho budov na Malé Straně. Další požár zasáhl sv. Víta 1. června, kdy se katedrála stala úmyslným terčem pruských dělostřelců. Úmyslné zničení dominanty Prahy se potvrdilo 5. června, kdy jen na chrám sv. Víta dopadlo 1 550 koulí a granátů všech ráží, včetně zápalných pum. Nebyl to ale jen chrám sv. Víta, který podléhal zkáze pruských děl. Záměrné ničení památek a obydlených částí města dolehlo i na Strahovský klášter, na který dopadlo 4. června celkem 344 koulí a na Týnský chrám celkem 14 pum. Největší podíl na ničení Prahy má pruská baterie dislokovaná ve Střešovicích, která do svého zničení rakouským protiútokem ze dne 10. června vypálila 14 000 střel.¹⁵⁶

Praha byla vyproštěna až po úspěšné bitvě u Kolína, svedené 18. června 1757. V doposud největším střetnutí dokázal Daun se záložní armádou porazit Fridricha II. v manévrovací bitvě a donutit ho k ukončení obléhání Prahy. Vítězství u Kolína umocnila hrdinná obrana Prahy, jejíž význam byl pro monarchii enormní a která si zřejmě vysloužila zvěčnění pevnosti Praha v broumovském sále.

BAIREUTH A BAIREUTH, PC, s. 41, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/15/41-o2/text/?h=8945>) [citováno k: 10.10. 2015].

¹⁵⁵ K, V, ZAP, *Česko – moravská kronika...*, Díl. VII, s. 655.

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 647.

3.2.3 Obléhání Svídnice v listopadu 1757

Současné polské město Svídnice leží 23 kilometrů od české severní hranice, v Dolnoslezském vojvodství. Historie tohoto města je mj. už od poloviny 14. století do konce tzv. sedmileté války spojena i s českými zeměmi.

Význam a spojitost Svídnice se sedmiletou válkou a důvod, proč se veduta tohoto města objevila na stěně broumovského proboštství, vychází z událostí mezi lety 1740–1763, především pak z období let 1756–1763. Jádrem sváru se stalo úmrtí rakouského císaře Karla VI., jehož na trůnu vystřídala Marie Terezie. Mocensko-politické prostředí ve střední Evropě se pro pruského krále zdálo být natolik nevýhodné, že se rozhodl jednat.¹⁵⁷ V roce 1740 vpadl na území Slezska a Kladska a po bitvě u Molvic (dnes Małujowice) 10. dubna 1741 se mu podařilo téměř celé Slezsko dostat pod svou kontrolu.¹⁵⁸ K poloze a významu Svídnice se vrací také Ch. G. Richter. Svídnici charakterizuje jako bránu do země, jejíž obsazení stálo Rakušany velké úsilí a pruského krále mnoho peněz.¹⁵⁹

Bojové úspěchy rakouských vojsk na podzim 1757 se nezdály být oproti památnému Kolínu natolik povzbudivé, jak by dvůr Marie Terezie očekával. Pruská armáda, i když byla od své porážky u Kolína téměř na ústupu, nebyla ani zdaleka poražena, a tak se obléhání a dobytí Svídnice stalo pouze pomyslným a povzbudivým mementem pro rakouskou stranu, nikoli celkovým vítězstvím.

Koncem léta se Fridrichova armáda ocitla v postupném rozkladu a v pronásledování rakouskými sbory, jejichž velitelem se stal švagr Marie Terezie, Karel Lotrinský. Rakušanům se podařilo vstoupit do Lužice a zatlačit Fridricha II. do Slezska. Nicméně pruský král patrně pochopil těžkopádnost rakouské armády, která pramenila především z neschopnosti Karla Lotrinského, a pokusil se sehrát klíčovou bitvu. I po tomto neúspěchu se vydal s částí armády čelit Francouzům a velení přenechal svému bratrovi, princí Augustu Vilémovi, který ale stejně jako Karel Lotrinský neoplýval rozhodností ani bohatou škálou bojových zkušeností.¹⁶⁰

Situace na bojišti se mohla pro císařovnu zdát ideální pro uskutečnění rozhodného útoku na Slezsko a Kladsko, nicméně jak se během následujících let prokázalo, nešlo tak ani o vojenskou stránku věci, ale o nastalé sociální poměry na okupovaném území a o hospodářské schopnosti samotného Rakouska. Cesta k obležení Svídnice byla dlážděna především četnými neshodami čelních představitelů rakouské armády, jmenovitě Karla

¹⁵⁷ O. FELCMAN – E. SEMOTANOVÁ, *Kladsko...*, s. 64.

¹⁵⁸ *Tamtéž.*

¹⁵⁹ Christoph Gottlieb RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preussen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichen und ihren Bundsgenossen, Bd.:1*, Lipsko 1758, s. 267.

¹⁶⁰ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 155.

Lotrinského a maršála Dauna. Zatímco švagr Marie Terezie počítal jen s malým sborem pro operace ve Slezsku, vítěz od Kolína navrhoval zapojit do bojů ve Slezsku všechny možné prostředky.¹⁶¹ Konečné rozhodnutí hrálo ve prospěch maršála Dauna, ale rychlost postupu Karla Lotrinského byla příliš pomalá na to, aby se dokázal vypořádat s 32 000 připravenými muži vévody brunšvicko-bevernského, chránícími Sasko a Slezsko.¹⁶²

Pro rakouské velení nastalo nyní rozhodování, jakým směrem vést hlavní údery. Marie Terezie vydala příkaz oblehnout a dobýt hlavní město oblasti - Vratislav. Skutečnost, že se Karel Lotrinský blížil k městu, ale spíše znepokojovala maršála Dauna, jenž byl toho názoru, že i přes početní výhodu rakouských jednotek (stav čítal téměř 80 000 mužů) by nebyl schopen pevnost dobýt. Své argumenty podložil výčtem techniky a možnostmi při obléhání tak silné pevnosti v podzimních podmínkách. Daun se rozhodl stát si za svým názorem, věděl také, že schopnosti Karla Lotrinského by nemusely kýžené vítězství přinést.

Kritizovaný vévoda Lotrinský zahájil po dlouhé poradě ve svém štábu obléhání Svídnice. Její vzdálenost k české hranici hrála v případě neúspěchu, případně dlouhodobého obléhání a možnosti ústupu do Čech, důležitou roli. Obléhání se ujal generál Franz von Leopold Nádasdy, který ihned zahájil nezbytné ženijní práce. Dílčím úspěchem, jehož výsledkem bylo víceméně pozvednutí morálky obléhatelů, se stal nájezd podmaršálka Hadika do braniborského Berlína.¹⁶³ První jednotky dorazily ke Svídnici už na konci září a pak v průběhu října.¹⁶⁴ Celkem se do obklíčení města Svídnice zapojilo 20 000 mužů.¹⁶⁵ Pruský velitel pevnosti měl k dispozici pouze 7 až 8 000 mužů, jejichž kvalita byla nevalná, protože část tvořili vojáci bývalé saské armády a část představovaly nevyycvičené jednotky.¹⁶⁶ Už v prvních dnech se dostali Rakušané cca 800 metrů k hlavní hradbě. Podařilo se jim také umístit před hradby 5 dělostřeleckých baterií, které začaly s odstřelováním města.¹⁶⁷ Bombardování města mělo podobný účinek jako pruské odstřelování Prahy, případně Olomouce na jaře 1758. Značná část města byla pobořena, obzvláště po výbuchu muničního skladu. Patrně z tohoto důvodu podnikli obránci sérii výpadů, jako například 30. října, kdy se Prusům podařilo zničit část rakouských pozic a vzít do zajetí 200 mužů.¹⁶⁸

¹⁶¹ *Tamtéž.*

¹⁶² *Tamtéž*, s. 157. Srov. J. W. ARCHENHOLZ, *The history...*, s. 127 uvádí počet 18 000 mužů.

¹⁶³ Nájezd maršála Hadika je všeobecně brán jako diverzní akce, která využívala výhody, která vyplynula z rozdělení pruské armády. Kniha J. W. ARCHENHOLZ, *The history...*, s. 47. Uvádí počet jezdců 4 000. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 157. Uvádí 3 500.

¹⁶⁴ *Gesichte...*, s. 407.

¹⁶⁵ *Gesichte...*, s. 409. Uvádí počet 30 000 mužů. Srov. J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 218.

¹⁶⁶ Počty se liší v závislosti na literatuře. Richter uvádí 7 000 mužů. Srov. *Gesichte...*s. 408. Uvedeno 6 000 mužů.

¹⁶⁷ *Gesichte...* s. 409.

¹⁶⁸ *Tamtéž.*

Hlavní rakouský útok byl zahájen v noci z 28. na 29. října na rozkaz generála Nádasdyho. Útok, v jehož čele stáli rakouští granátníci, zaplatili obléhatelé 800 muži.¹⁶⁹ Nicméně zlomovým momentem pro obleženou pruskou posádku se stalo rakouské odstřelování města. K bombardování města soustředili Rakušané celkem 80 děl a 40 moždířů, které napáchaly ve městě obrovské škody.¹⁷⁰ Během pár dnů dokázaly zmíněné hlavně vystřelit na město více jak 200 bomb z hmoždířů a víc jak 1 300 kulí z dělostřeleckých hlavní, jejichž následkem bylo založení tří velkých požárů. Svidnice jako každá pevnost měla rozsáhlé sklady munice, ale z důvodu skladování střelného prachu v civilních budovách způsobil zásah projektilu explozi skladiště prachu, která vyvolala obrovský výbuch. Právě tato událost přivedla rakouskou stranu k přesvědčení o nedostatku zásob střelného prachu, která umožnila využít výhody a provést další koordinované útoky na pevnost. Výbuchu prachárny věnuje pozornost i Richter ve svém grafickém zpodobnění obléhání Svidnice.

Explozi skladiště prachu brali Rakušané jako taktickou výhodu oproti oslabeným Prusům. Spolu se špatnými zprávami, které přicházely z Říše, znamenaly uspíšení bojových operací. Generál Nádasdy si moc dobře uvědomoval, že čas hraje proti rakouským jednotkám. Zima se blížila a třicetitisícový sbor nemohl Svidnici obléhat delší dobu. I přes fakt, že se nalézala na bývalém rakouském území, nemohl Nádasdy spoléhat na vstřícnost místního obyvatelstva z hlediska zásobování. 10. listopadu navíc přišla do hlavního štábu obléhací armády zpráva o neúspěšné bitvě u říšské vesnice Rosbach, kde se 5. listopadu střetla spojená říšsko-francouzská vojska s pruskou armádou, vedenou osobně Fridrichem II.¹⁷¹ Rakouská strana za podpory francouzských jednotek, nedokázala vytěžit z nadpočetní výhody a také díky ukvapeným manévřům se vojáci Marie Terezie nedokázali prosadit proti manévrovacím schopnostem Fridricha II.¹⁷² Podmíněn neúspěchy na říšské frontě nařídil generál Nádasdy zahájit generální útok v noci z 11. na 12. listopadu. Jeho výsledkem byla kapitulace posádky Svidnice.¹⁷³

¹⁶⁹ J. G. RICHTER, *Die Historie...*, s. 269.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, s. 268.

¹⁷¹ J. G. RICHTER, *Die Historie...*, s. 409.

¹⁷² *Tamtéž*.

¹⁷³ Přesné datum kapitulace Svidnice se v literatuře liší. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 162. Uvádí datum 12. listopadu. *Gesichte...*, s. 410. uvádí datum 14. listopadu. Srov. F. A. CATTY, *The history...*, s. 127. Datum neuvádí, pouze vymezuje kapitulaci šestnácti dny. Richter přesné datum kapitulace neuvádí, pouze informuje o počtu zajatých Prusů a velikosti kořisti.

Nástěnná malba s výjevem obléhání pevnosti Svídnice z října a listopadu 1757 je jednou z mnoha upravených reprodukcí Richterovy grafiky z jeho knihy „*Die Historie des Kriegs zwischen den Preusen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichen und ihren Bundsgenossen*“ z roku 1758. Kořeny podoby jeho veduty jsou podobně jako u předešlých měst ve starších předlohách, kterými se Richter nechal inspirovat, případně byly v současnosti všeobecně platným zvykem nebo inspirací. Autor broumovské malby s největší pravděpodobností pracoval s Richterovou grafikou, ale existuje ještě jedno dílo mapující bojové události z října a listopadu 1757. Vzhledem k absenci jména autora lze předpokládat, že pocházejí ze stejného období, nicméně není možné určit, která ze dvou grafik je starší, případně mladší.

Richterova grafika „*Obléhání Svídnice*“ má výtvarný základ velmi podobný předešlým grafikám. Především jednoduché členění a vyobrazení města, na kterém lze rozpoznat jen významné stavby sakrálního charakteru. Největší dominantu představuje katedrála sv. Stanislava a sv. Václava, která dosahuje výšky okolo sta metrů. Katedrála je vystavěna v pozdně gotickém slohu, v období od roku 1330. Stavba trvala téměř 150 let. Svídnická katedrála je trojlodní bazilikou s orientovaným průčelím, jemuž vévodí věž katedrály, členěná na pět úrovní. Hlavní loď katedrály je dlouhá téměř 71 metrů, široká 10 a vysoká 25 metrů. V letech 1644–1774 byla ve vlastnictví jezuitů, ale v období sedmileté války sloužila jako sýpka a skladiště. Během sedmi let války podléhala katedrála poškození celkem po čtyři obléhání rakouskými a pruskými vojsky. Další významnou dominantou, jejíž význam koresponduje sice s katedrálou sv. Stanislava a sv. Václava, ale zdaleka nedosahuje takové výšky, je radnice. Richter vykreslil věž sídla městské rady poněkud zkresleně, rozměrově stejně jako katedrálu. S touto stavbou bazilikálního typu je také spojuje obdobné členění věží, radniční má pro změnu tři úrovně. V jednoduchém podání Richtera je věž členěná a má v jistém slova smyslu pozměněnou, případně zjednodušenou věžičku.

Svídnické veduty zaznamenaly za staletí významný posun, jejichž kvalitativní podoba byla srovnatelná s grafikami českých a moravských měst. Mezi nejstarší veduty Svídnice patří vyobrazení města vyhotovené dle plánu města z roku 1623.¹⁷⁴ Svídnici z počátku 17. století reflektivně přibližuje rytina od neznámého autora, na které lze spatřit nápadně podobné atributy a úhel pohledu jako v případě Richtera.¹⁷⁵ Námětem veduty je město zasazené do krajiny s pásem opevnění, tvořící především středověké hradby. Dominantou města je opět

¹⁷⁴ Boguslaw CZECHOWICZ, *Trzy zycia najstarszego planu Swidnicy*, Sudety: Przyroda-Kultura-Historia, 1, 2004, s. 35.

¹⁷⁵ Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Gesichte der Stadt Schweidnitz*. s. 19

kostel sv. Stanislava a sv. Václava, který byl postaven na místě staršího kostela, jehož kapacita se stala pro vzrůstající počet obyvatel nedostačující. Kníže Bolek II. Svidnický se stal iniciátorem výstavby nového kostela, na jehož stavbu se přispívalo již od roku 1323, kdy pro účely stavby věnoval svidnický občan Heinrich polovinu svého majetku.¹⁷⁶ V roce 1327 pak svolil vratislavský biskup k užití části odpustků na stavbu a výzdobu budoucího kostela.¹⁷⁷ Základní kámen kostela byl položen v roce 1330.¹⁷⁸ Současně byl kostel zasvěcen sv. Stanislavu a sv. Václavu, jejichž patronát nesl i předchozí kostel.¹⁷⁹ Hlavní loď s presbytářem byla dostavěna v roce 1385. Patrně na začátku 15. století, rozmezí let se uvádí 1400 až 1402, byly položeny základy dvou věží na západní straně. Nicméně realizovat a dostavět se podařilo staviteli Nicolasi Löwemu pouze jednu věž.¹⁸⁰ Dokončení věže je datováno do roku 1525, tedy více jak sto let po položení základů. Důvody k dlouhodobé realizaci lze hledat v několika rozsáhlých požárech, které Svidnici sužovaly. V roce 1420 rozsáhlý požár zničil centrum města i s radnicí, další katastrofa pro město přišla v roce 1427 v podobě husitských válek. Husité město vydrancovali a zapálili. Svidnický kronikář rozsah katastrofy přirovnává ke škodám způsobeným v letech nájездů Mongolů ve střední a východní Evropě.¹⁸¹ V druhé polovině 17. století prošel kostel, který se dostal do jezuitských rukou, barokními úpravami. V roce 1672 opravili jezuité systém hrodek v podzemí a v roce 1696 dokončen hlavní oltář.¹⁸²

Vedle kostela sv. Stanislava a sv. Václava lze na vedutě rozpoznat objekt svidnické radnice, vystavěné patrně před rokem 1291, ze kterého pochází první písemná zmínka.¹⁸³ V roce 1393 zachvátil radnici včetně velké části města ničivý požár, který měl za následek její citelné poškození. Až v roce 1450 byla věž kompletně opravena. Průčelí věže bylo také doplněno o figury několika svidnických knížat a českých králů, které byly poškozeny také během bouří v roce 1577 a 1642.¹⁸⁴ Další rozsáhlé požáry zasáhly radnici v roce 1528 a v roce 1717.¹⁸⁵ Opravy se radnice dočkala až v letech 1725–1726, kdy byly obnoveny také poničené sochy knížete Bolka I., Bernharda, Bolka II. a krále Karla IV. na průčelí radnice.¹⁸⁶ Největší

¹⁷⁶ H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 199.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Wilhelm SCHIRMANN, *Chronic der Stadt Schweidnitz*. Svidnice 1909, s. 18. Srov. H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 199.

¹⁷⁹ H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 198

¹⁸⁰ H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 200.

¹⁸¹ W. SCHIRMANN, *Chronic...*, s. 20.

¹⁸² H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 202.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 23.

¹⁸⁴ *Tamtéž*, s. 25.

¹⁸⁵ Srov. W. SCHIRMANN, *Chronic...*, s. 39 uvádí rok požáru 1716.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, s. 28.

poškození ale radnice utrpěla během sedmileté války, kdy bylo město celkem čtyřikrát obléháno a těžce ostřelováno.

Kromě důležitých městských staveb, které se po další století staly neopomenutelným prvkem na vedutách Svídnice, je nutné zmínit i městské hradby, jejichž středověká podoba vydržela až do 18. století, kdy byla Svídnice přebudována na pevnost. Veduta datující město do roku 1600 znázorňuje opevnění s několika věžemi, branami a cimbuřím. Podobné zpracování lze, ale již s raveliny, spatřit i na broumovské vedutě. Středověké hradby Svídnice lze datovat patrně do konce 13. století, kdy vratislavský kníže Jindřich IV. zakázal židům participovat na výstavbě, případně ochraně opevnění.¹⁸⁷ V průběhu staletí docházelo k postupnému rozšiřování fortifikací, především byly stavěny nové věže a brány. Na konci 15. století bylo ve Svídnicí celkem osm bran.¹⁸⁸ Z dostupných vedut a panoramat města je patrný systém výstavby. Vstupní brány byly chráněny dvěma věžemi, mj. rozmístěné i na nárožích opevnění. Systém středověkého opevnění Svídnice je dobře patrný na opravě plánu z roku 1623, vyhotoveného Georgem Linzerem v roce 1690.¹⁸⁹

Klíčová změna v koncepci obrany města přišla po roce 1740. Fridrich II. Veliký po okupaci Slezska rozhodl přebudovat město na pevnost. Práce na opevnění byly započaty 8. května 1747.¹⁹⁰ Opevnění počítalo se souvislým pásem bastionů, který byl doplněn 4 šancemi s raveliny a lunetami. Opevnění bylo hotovo v roce 1753.¹⁹¹

Další z řady významných vedut, jejichž obsah vyjadřuje atributy Svídnice, je veduta od nechvalně známého Friedricha Benharda Wenera, vydaná v jeho knize „*Scenographia urbium Silesiae*“ v roce 1738 v Norimberku. Veduta města je otištěna na straně společně s jinými městy, Rychbach (dnes Dzierżoniów), Striňhom (Strzegom), Freiburg in Schlesien (Świebodzice), Zobten am Berge (Sobótka) a Landeshut (Kamienna Góra).¹⁹² Svídnice je zde vyobrazena poměrně barvitě, se všemi architektonickými prvky jako je sv. Stanislav a sv. Václav, radnice, stavby dominikánů, probošství s kostelem sv. Kříže, případně areál kláštera kapucínů, vybudovaný na základech vévodského zámku v roce 1680. Další reprodukce Svídnice od Wenera vyšla patrně někdy v období mezi lety 1740-1760. Kolorované panorama je řešeno podobně jako předchozí dílo, nicméně vyznačuje se především v důslednějším a detailnějším zpracováním jednotlivých budov. Městské panorama je pro

¹⁸⁷ W. SCHIRMANN, *Chronic...*, s. 39.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, s. 41.

¹⁸⁹ H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 51.

¹⁹⁰ *Tamtéž*, s. 23.

¹⁹¹ W. SCHIRMANN, *Chronic...*, s. 48. Srov. H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 61.

¹⁹² MZK v Brně, fond Mollova mapová sbírka, Sign. Moll-0001.882,06, *Scenographia Urbium Silesiae*, dostupné online (<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/029/762/2619321441/>), [citováno k 12. 6. 2014].

celkový dojem povýšeno nenápadnými doplňky, které symbolizují plynoucí život města, stafáž v podobě přítomných lidí, kouřů vycházejících z komínů, nebo žebřík opřený o střechu kostela Míru (Friedenskirche). Na rozdíl od prvního díla zasadil Werner název města do ozdobné stužky a volný prostor doplnil městským erbem.

Mimo Wernerovu tvorbu vznikla v první polovině 18. století řada dalších vedut, jejichž obsahový námět je víceméně totožný s dřívější tvorbou. Především zůstává všeobecně zakořeněný pohled z jižní strany. Wernerovu tvorbu uchopil v mezi lety 1740–1777 Johann David Schleuen, který převzal Wernerovo zobrazení Svídnice a vložil jej jako doplněk do své karty s mapou svídnického knížectví v Dolním Slezsku vydané v Berlíně.¹⁹³ Schleuen vyobrazil všechny důležité stavby, situoval je totožně s Wernerem, nicméně po bližší analýze je patrný umělecký rozdíl mezi oběma autory. Zatímco Wernerův rukopis obsahuje cit pro detail a snahu vést přímé linky, nahrazené Schleuenem elegantní prvky. Rovněž přilehlé okolí je na první pohled totožné, nicméně hustota obydlí a lesů je Schleuenem ponížena.

Kromě vedut, jejichž cílem je celkové poznání vizuální podoby města v průběhu staletí, je potřeba připomenout také grafická panoramata města, jejichž obsah odkazuje na specifické události z historie města. Veduta neznámého autora přibližuje pohled na hořící Svídnici, kterou zachvátil jeden z nejničivějších požárů v historii města.¹⁹⁴ Velký požár, který zachvátil celé město 16. září 1716. Skladba města je na vedutě velmi zjednodušena, autor zvýraznil především kostel sv. Stanislava a sv. Václava a nedalekou radnici zachvácenou nadhodnocenými plameny. Nepříjemnou zkušenost z pohledu na plameny pohlcující město umocňuje malost městského opevnění, zastíněné dramatickou scénou úprku obyvatelstva z města.¹⁹⁵

Další z řady vedut věnujících se obležení města pochází od neznámého autora a spíše než obsažení popisnému a faktografickému propojení významu se věnuje líčení samotného výjevu obléhání. Samotné město je z větší části pokryto kouřem a ohněm z výbuchů, způsobených dopadajícími bombami z mozdířů, případně obléhacích děl, jejichž trajektorie zaplňují část horní partie veduty. Ve spodní části je pak možné spatřit výjev obléhajícího vojska. Důmyslnost a způsob boje proti Svídnici se nelišily od ostatních obléhání. Z veduty je patrný sofistikovaný systém přibližovacích zákopů, vedoucí jak k pozicím dělostřeleckých baterií, tak i k východištím bojových operací. I přes významové a umělecké zdůraznění ostřelování doplnil autor scénu ze života, kdy kontrast mezi životem a smrtí lze spatřit

¹⁹³ MZK v Brně, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.840, *Das Fürstenthum Schweidnitz in Nieder Schlesien*, dostupné online (<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/028/935/2619321411/>), [citováno k 12. 6. 2014].

¹⁹⁴ Veduta otištěna v knize H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 417.

¹⁹⁵ H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 417.

v bitevní vřavě v podobě zoufalého boje vojáků a jejich agonie smrti a v popředí v idyle života na pozadí všech bojových scén. Tragikomičnost scenerie spočívá v klidném trávení volného času v táboře pandurů a chorvatských hraničářů, kteří se věnují porcování zavěšených zvířat a holdování alkoholu.

Obdoba Richterova díla, ovšem poněkud plnější, co se týče bojových a městských scén, pochází taktéž od neznámého autora. Richterova jednoduchost v uměleckém popisu událostí obléhání nahrazuje plnost bojové scény, propracovanější vykreslení přibližovacích zákopů, dělostřeleckých pozic, detailnější zpracování obsluh děl a především moždířů, jejichž přítomnost autor na rozdíl od předchozího zmiňuje. Oproti předešlé vedutě, jejímž cílem bylo spíše poukázat na vjem z bitvy pomocí dramatičnosti a jiných aspektů, které člověka ohromí, zde autor pracuje spíše s faktografickými zkušenostmi. Architektura města je zvolena střídmě a tak, aby zde nechybělo nic důležitého, doplněné o události z celého obléhání. V panoramatu města tak například nechybí výbuch skladiště prachu, případně noční útok rakouských jednotek na pevnost z 11. listopadu, který vedl druhého dne ke kapitulaci posádky. Z terénního hlediska je město usazeno na menší kopec, mezi nímž a pohledem autora je rozložena planina s bojovou situací. Samotný autor se mohl vcítit do pozice důstojníka sedícího na koni, pozorujícího dramatický výjev.

Události z roku 1757 nejsou jediné v pohledu na události spojené s městem Svidnice. Na jaře 1758 se situace na frontě obrátila, tentokrát v neprospěch císařsko-královských vojsk Marie Terezie. Pevnost Svidnice byla po dobytí obsazena posádkou čítající okolo 8 000 mužů, jimž velel hrabě Franz Ludwig von Thürheim, zkušený velitel bojující už ve válkách s Turky nebo v prvních slezských válkách s Prusy.¹⁹⁶ Laxní přístup rakouského vrchního velení umožnil Fridrichu II. provést nutnou regeneraci armády a zahájit blokádu Svidnice, která vyvrcholila v březnu roku 1758, kdy se pruské sbory daly do pohybu.¹⁹⁷

Bojové operace započaly 22. března, kdy se sbor generála Tresckowa čítající cca 10 000 mužů (18 pěších praporů a 35 jízdních eskadron) vydal směrem ke Svidnici.¹⁹⁸ Město bylo pro Fridricha II. významné, nejen jako satisfakce a napravení porážek z předešlého roku, ale především v možnosti rychlého nástupu do Čech v rámci dalších bojových operací. Navíc Fridrich II. počítal s novým útokem směrem na Vídeň a jak vyplývá z události u Olomouce

¹⁹⁶ G. R. SCHILLING, *Historische Anthologie für Deutschlands Söhne und Töchter, eine Sammlung von Biographien der merkwürdigsten Männer, Kriegsscenen, Schlachten und anderer geschichtlicher Begebenheiten auf all Tage des Jahres*, Berlin 1834, s. 174

¹⁹⁷ F. A. COTTY, *The History...*, s. 141.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 149

o pár měsíců později, potřeboval nutně krytou oblast Dolního a Horního Slezska.¹⁹⁹ Situace hrála ve prospěch sboru generála Treskowa, který tak mohl počítat s maximálně možným vybavením dělostřelectva, včetně obléhacích děl.

Během posledních dnů měsíce března dorazily hlavní síly generála Treskowa ke Svídnici, samotné obléhání zahájil generál až po dvou dnech příprav 2. dubna. Podstata pruského útoku spočívala ve vybudování důmyslného systému přibližovacích zákopů a pozic pro dělostřelectvo. Nicméně pro Fridricha II. nehrálo počasí ani čas, který obléhání Svídnice zabíralo. Počasí bylo velmi deštivé, čímž znesnadňovalo obléhací práce vedené plukovníkem Balbim.²⁰⁰ Tento francouzský důstojník ve službách pruského krále si několikrát stěžoval na podmínky, především na počasí a stav svých mužů. Právě v tomto případě se projevil spěch pruského krále, který se netajil ambicí na rychlé dobytí města. Plukovník Balby na výtky pruského krále prohlásil, že jeho muži potřebují více času, lepší podmínky a především větší přiděly potravin.²⁰¹ Už 8. dubna byly hotové pozice pro baterie a začalo bezprostřední odstřelování města, které mělo za následek rozsáhlé požáry.²⁰² Po dalších osmi dnech se tak Prusové rozhodli pro překvapivý útok na pevnost.

Útok pruských jednotek byl zahájen 16. dubna ve dvě hodiny ráno přibližovacím manévrem k pevnosti Jauernicker, který měl vypadat jako hlavní útok. Ve skutečnosti byl zamýšlený hlavní útok veden na bastion Galgen.²⁰³ Náhlý útok posádku naprosto překvapil. V nastalém zmatku se tak nezmohla k většímu odporu.²⁰⁴ Velký úspěch s malými ztrátami nakonec přinesl i kapitulaci pevnosti dne 18. dubna.²⁰⁵

Popisované události jsou předmětem dalších dvou vedut od neznámého autora. První grafika je dřevořez s bohatým výjevem samotného obléhání města. Grafika obléhání patrně znázorňuje přímo akci z 16. dubna. Je tedy pravděpodobné, že důstojníci stojící v popředí mohou být hlavními aktéry bitvy. Grafika má velmi detailně zpracované prostředí dělostřeleckých baterií. V pravé části jsou patrná děla ve střílnách, vytvořených náspem a proutěnými koši. V levé části jsou pak těžké mozdíře, skryté za náspem. Prusové vybudovali u Svídnice postavení pro celkem 7 dělostřeleckých baterií. Pohled na samotné město skýtá

¹⁹⁹ Pruský generál Joachim Christian von Tresckow měl k dispozici celkem 18 pěších praporů a 35 jízdních švadron

²⁰⁰ F. A. COTTY, *The History...*, s. 150.

²⁰¹ *Tamtéž.*

²⁰² H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 358.

²⁰³ *Tamtéž.*

²⁰⁴ Útok podnikly granátnické prapory Diringshofen, Kreytzen a Beneckendorf

²⁰⁵ Ztráty Prusů byly díky momentu překvapení nízké, padlo 23 mužů a 63 jich bylo zraněno, celkové ztráty po dobu obléhání je 102 mrtvých a 261 zraněných. Srov. J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 431. Schubert uvádí ztráty 5 důstojníků a 93 mužů mrtvých a 24 a 283 zraněných. Do zajetí padlo 173 důstojníků a 4739 mužů. Srov. H. SCHUBERT, *Bilder...*, s. 359.

představu o ničivém odstřelování, které si za svou daň vybralo rozsáhlé poškození budov. Na vedutě je patrný evangelický kostel Míru, postavený v letech 1656–1657. Poškozena byla také věž kláštera minoritů, případě budova německé školy.²⁰⁶ Veduta obléhání z roku 1758 se také od předchozích grafik liší ve svém zpracování. Zatímco rakouské obléhání bylo vyobrazeno z jihovýchodu, užil autor popisované grafiky pohled od severovýchodu, tedy směr, z něhož pruská vojska v noci na 1. dubna přibyla ke Svidnici.²⁰⁷

Grafika byla zpracovaná patrně ještě v 19. století, nicméně existuje její věrná kopie, pouze s autorským rozdílem v odlišné podobě mraků, požárů města, nebo jiného seskupení důstojníků v popředí grafiky. Celková podoba grafiky je propracovanější. Autor dává prostor mračné obloze, patrně aby zvýraznil čas, kdy došlo k útoku a dále napětí a dramatičnosti, která celé obléhání doprovázela, jak z pruské, tak i z rakouské strany. Samotné město je vyobrazeno jako předchozí veduta, na mnoha místech zahalena do žáru ohně a kouře. Bojová scéna, tedy vedení dělostřelecké palby z pruských pozic na pevnost Galgen, má údernější charakter, zvýrazňující ohlušující zvuky děl a moždířů. Autor neopomněl ani na lidskou stránku. Vojáci, kteří obsluhují obléhací děla a moždíře, mají dokreslené pohyby těla i mimiku obličejů, zvýrazňující obtíže při ovládnutí děl. Ze scény v popředí lze vyčíst rozmluvu čtyř pruských důstojníků a z dostupných informací lze odvodit, že jedním z nich by mohl být plukovník Balbi a velitel obléhacího sboru generál Treskow.

Všechny výše zmíněné grafiky s bojovými událostmi u Svidnice byly mnohokrát použity jinými autory a kolorovány. V případě obléhání města Svidnice 30. září až 1. října 1761 rakouskými jednotkami vedenými generálem Laudonem existuje vydání mapy s vyznačením směrů útoků rakouských jednotek, doplněné v levém horním rohu výjevem zteče rakouských vojáků. V tomto případě se nejedná o grafiku typu veduty, ale o scénu z boje, neboť svídnická pevnost byla Laudonem dobyta za chodu.²⁰⁸ Laudonovi se podařil mistrovský kousek, kdy s 15 000 muži obsadil během bleskové akce město s posádkou okolo 5 000 Prusů. Laudonův triumf u Svidnice se co do následků pro pruskou stranu vyrovná katastrofě v bitvě u Kunnesdorfu, kde utrpěl Fridrich II. drtivou porážku od spojených rakousko-ruských vojsk. Nicméně nerozhodnost a podzimní pasivita maršála Dauna způsobily, že jak vítězství v bitvě, tak i dobytí Svidnice nepřineslo rozhodující moment války.

Poslední obléhání města Svidnice je opět spojené s přelomem ve válce. Zatímco před rokem se Laudonovi dařilo, v roce 1762 se opět projevil kontrast mezi ním a maršálem

²⁰⁶ W. SCHIRMANN, *Chronic...*, s. 53.

²⁰⁷ *Tamtéž.*

²⁰⁸ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 265.

Daunem v otázce vedení bojů. Prusům se podařilo bleskovou ofenzivou dosáhnout význačných úspěchů ve Slezsku, včetně opětovného obležení Svídnice. Manévry na vyproštění města se Rakušanům nepodařily, naopak Laudon musel v broumovském výběžku čelit několika pruským útokům. Svídnice nakonec padla po 63 dnech obléhání 9. října 1762. Pro rakousko-pruské zápolení to znamenalo konec bojových operací ve Slezsku a definitivní ztrátu tohoto regionu, tak jako na základě mírových dohod i Kladsko, které se do konce války podařilo Rakušanům uhájit.²⁰⁹

²⁰⁹ *Tamtéž.*

3.3 Rok 1758 – Obléhání pevnosti Olomouc a Sonnenstein

3.3.1 Obléhání Olomouce

Strategický význam Olomouce pro Marii Terezií během sedmileté války vyplynul z událostí, které zasáhly město v 17. století a které kulminovaly během tzv. 1. slezské války, kdy převážná část Slezska a celé Kladsko přešly do pruských rukou. Už za třicetileté války prošlo městem velké množství vojsk, jejichž vydržování, případně jejich drancování blízkého okolí zatížilo město z ekonomicko-hospodářského hlediska. V roce 1642 dobyl město švédský vojevůdce Lennart Torstenson, čímž dosáhla švédská vojska do konce války strategického bodu, z něhož bylo možné kontrolovat přilehlé oblasti Moravy a podnikat výpady.²¹⁰ Po skončení války a definitivním odsunu Švédů z Olomouce, kterou poslední Švéd opustil 9. července 1650,²¹¹ začalo sčítání škod a zároveň nová etapa v dějinách města, které se formálně stalo dekretem císaře Ferdinanda III. v roce 1655 císařskou pevností.²¹²

Válečné škody byly pro město kritické, dramaticky poklesl počet obyvatel. Z 30 000 jich ve městě zůstalo pouhých 1 670 a z celkového počtu 733 domů zůstalo obyvatelných jen 168.²¹³ Městské hradby byly poškozeny a peníze na obnovu nebyly k dispozici. Až rozsáhlé hospodářské reformy a všeobecný vzestup v 2. polovině 17. století dokázal nastartovat postupnou obnovu města, které se začalo pomalu transformovat na pevnost.²¹⁴

Komplexní přeměna nebyla tak rychlá jako v případě Prahy, kde se začalo s výstavbou už několik let po válce, nicméně i dílčí výstavba opevnění měla za následek změny panoramatu města.²¹⁵ Stavební události v Olomouci se urychlily po roce 1740, kdy nastoupila na trůn Marie Terezie a v platnost vešla tzv. Pragmatická sankce.²¹⁶ Ještě tentýž rok vypukla tzv. 1. slezská válka, jejímž výsledkem byla ztráta Slezska a Kladska ve prospěch sousedního Pruska, potvrzená jak mírovými dohodami, tak i usnesením českého sněmu v roce 1743. Pro pevnost Olomouc to znamenalo zvýšení strategické polohy na nejvyšší stupeň. Důvodem byla ztráta slezských pevností, které chránily přístupy na Moravu a cestu na Vídeň. V návaznosti na tyto události nařídila Marie Terezie opevnit město moderním bastionovým opevněním.²¹⁷

²¹⁰ Alois CHYTIL. *Prusové na Moravě r. 1758: Obležení Olomouce a zničení pruského dovozu u Domašova*, Olomouc, 1900, s. 5. Srov. I. ČORNEJOVÁ – J. KAŠE – J. MIKULEC. *Velké dějiny...*, s. 143.

²¹¹ I. ČORNEJOVÁ – J. KAŠE – J. MIKULEC. *Velké dějiny...*, Díl IX, s. 158.

²¹² Ryzsard BOCHENEK, *Od palisád k podzemím pevnostem*, Praha, 1972, s. 94. Srov. K, V, ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl VI, s. 45.

²¹³ A. CHYTIL. *Prusové...*, s. 11.

²¹⁴ *Tamtéž*.

²¹⁵ Srov. kapitola 3.2.2

²¹⁶ P. BĚLINA – J. KAŠE – J. KUČERA, *Velké dějiny...*, Díl X, s. 15.

²¹⁷ A. CHYTIL. *Prusové...*, s. 11.

Nástěnná malba s motivem obléhání Olomouce je další z řady grafik od Ch. G. Richtera, jejíž zásadní přínos spočívá v glorifikaci pevnosti Olomouce a zvýraznění významu úspěšné obrany posádky pevnosti pro další vývoj sedmileté války. Grafická předloha odpovídá zjednodušenému pohledu na obležené město, s důrazem na klíčová místa a události, které se staly symbolem pruského obléhání nebo měly strategický význam pro vývoj obležení. Informativní charakter grafiky je mj. doplněn postavami ve vojenských uniformách, které s výbuchy a požáry dokreslují atmosféru obleženého města. I přes pozoruhodnou znalost terénu, vizuální stránky města a sledu událostí, je ale Richterova grafika odrazem dlouhého vývoje zobrazování města. Starší a současné přístupy k uměleckému zobrazení města se navzájem inspirovaly, ne-li přímo shodovaly, především ve shodném úhlu pohledu na město. Docházelo však také k originálně uchopenému individuálnímu zpracování.

Historie zobrazování Olomouce je těsně spjata s růstem církevně-politického významu města. Už během středověku se Olomouc jako sídlo biskupa a olomouckého úředníka z rodu Přemyslovců dostala mezi významná města, jejichž lesk a ohlas se dostal i za hranice. Olomouc se tak dostala mezi významná evropská města, jejichž panorama zachytil známý autor vedut Johann Willenberg. Willenbergův dřevoryt, patrně z roku 1593, pohlíží na město z jihovýchodní strany, tedy ze stejné světové strany jako malba na stěně v broumovském probošství.²¹⁸ Způsob pohledu a vyobrazení je typický pro Willenberga. Město je zasazeno do pozadí, kterému předchází pohled na členitý terén, protkнутý cestami s patrnými postavičkami. Městu na dřevorytu vévodí hlavní dominanty, především kostel sv. Vavřince s jeho charakteristickou podobou věže.

V následujících letech se zpracování a forma Johanna Willenberga stala jakýmsi metodologickým východiskem pro další zpracování tématiky zobrazování Olomouce.²¹⁹ Některé shodné prvky, ale s odlišným úhlem pohledu na město, zvolil neznámý autor na druhé nejstarší grafice města, pocházející patrně z roku 1597, jejíž přínos představuje hlavně výše zmíněný způsob a zachycení některých architektonických prvků.²²⁰

Vývoj zobrazování panoramatu Olomouce byl od konce 16. století do počátku sedmileté války různorodý, především závislý na politických a urbanistických změnách, které přinesly stěžejní přeměnu panoramatu města a proměně uměleckých technik. Klíčový rok 1655 předznamenal postupnou proměnu města na barokní pevnost, jehož podoba se měnila

²¹⁸ Dřevořez má rozměry 85 x 143 mm a byl publikován v knize Bartoloměje Paprockého z Glogol a Paprocké Woly „Zrcadlo slavného markrabství Moravského“. Srov. L. MLČÁK, *Vývoj...*, s. 3.

²¹⁹ L. MLČÁK, *Vývoj...*, s. 4.

²²⁰ *Tamtéž.*

i v závislosti na postupné přestavbě a výstavbě nových církevních památek. Velký zásah do panoramatu města měla transformace kostela sv. Michala archanděla do barokní podoby, se třemi kopulemi podle návrhu Giovanniho Pietra Tencally. Stavba probíhala v letech 1676–1682.²²¹ Dostavba a výzdoba kostela ale patrně trvala až do počátku 18. století.²²²

V 1. polovině 18. století je pro vývoj vedut města Olomouce klíčová tvorba F. B. Wenera, jehož severní pohled, celková dispozice a hlavně vyobrazení nejdůležitějších památek, se vedle tvorby M. Engelbrechta stalo vzorem pro další grafiky. Pro Richterovu grafiku tak platí jedno z výše popsaných. Obsahuje obdobné atributy jako starší veduty či grafiky. O znalosti terénních podmínek Richtera se lze jen dohadovat, nicméně mohl znát historické pozadí událostí, případně se nechal inspirovat jinou grafikou s motivem obléhání Olomouce.

Z doposud tří známých grafik zpodobňujících Olomouc v čase obležení pruskými vojsky je známá veduta od Johanna Martina Willa (dále jen J. M. Will), vyhotovená patrně v roce 1758.²²³ Grafika je zjednodušeným pohledem na obležené město s vybranými pamětihodnostmi, respektive významnými budovami, které jsou cílem pruského dělostřelectva. Pohled na město od severovýchodu doplňuje dramatické pojetí bitevní vřavy, postupující pruské prapory přibližovacími zákopy jsou decimovány rakouskou palbou, napětí je také patrné na obsluhách děl, případně levé skupiny jezdců, patrně důstojníků, z jejichž mimiky a pohybů lze vyčíst drama situace. Umělecké ztvárnění je nepochybně inspirováno tvorbou F. B. Wenera, jehož vliv lze vyčíst na detailech městské zástavby, nicméně výsledné proporce Willova města, vzdálenosti, úhel pohledu a snaha o narativní zobrazení situace před bastiony Olomouce jsou přidanou hodnotou J. Willa.²²⁴

Ačkoliv veduta od J. M. Willa obsahuje mnohé podobnosti s F. B. Wernerem, který se po Willenbergovi stává dalším metodologickým přispěvatelem, není Willova veduta vzorem a bezesporu ani inspirací pro broumovskou malbu, jejíž proporce jsou diametrálně odlišné a spíše směřují k tvorbě Ch. G. Richtera. Autor, který také vystupoval pod jménem Simeon Ben Jochai, vytvořil dřevoryt, jehož hodnota tkví především v informační úrovni. Přínosné je očíslování jednotlivých pozic pruské armády, zejména dělostřelectva, které vede palbu na olomouckou pevnost z tzv. *Tabulového vrchu*. Další atributy jako jsou významné budovy,

²²¹ P. VLČEK, *Encyklopedie...*, s. 658.

²²² Tak například ještě v roce 1688 probíhaly práce na střední kopuli kostela. Srov. L. MLČÁK, *Vývoj...*, s. 18.

²²³ Alena MIKULKOVÁ, *Vývoj zobrazování Olomouce ve výtvarném umění*, Olomouc 2009, Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, s. 129.

²²⁴ Srov. A. MIKULKA, *Vývoj...*, s. 49. Přisuzuje dvojici Werner-Engelbrecht primární vliv. Srov. L. MLČÁK, *Vývoj...*, s. 25. O Wernerově tvorbě píše zdrženlivě a především hodnotí snahu Wenera o naddimenzování některých památek.

bastiony pevnosti a figurální doplnění schématu bojiště jsou sledem vlivů a inspirací více grafik, či jiných ilustrací a zvyklostí v tvorbě vedut v 18. století. Především městská zástavba je značně zjednodušená, památky jsou podle tehdejší praxe naddimenzovány, především za účelem zvýraznění vlivu a moci církve.

Městské budovy a architektura Richterovy grafiky je pojata velmi střídavě, především v počtu zobrazených staveb, které dominují městu - městská radnice, kostel sv. Vavřince nebo kostel sv. Michala ještě ve své podobě před radikální barokní přestavbou. Inspirace Wernerem je v tomto případě otázkou, ale ustálený pohled na Olomouc od jihovýchodu je patrně inspirován vedutou Olomouce na Komenského mapě z roku 1627. Městská zástavba na Richterově a Komenského mapě nese totožné rysy, pouze se odlišující autorským rukopisem, kdy tvary věžiček na Richterově grafice jsou nadmíru protáhlé a nepřírozené. V době, kdy vyšla Komenského mapa Olomouce, nebylo město ještě v rozsáhlém barokizačním procesu a tak je možné spatřit některé stavby ještě v podobě předbarokní, ve které ji přejal i Richter. Kostel sv. Václava nacházející se v pravé části Richterovy veduty je zobrazen ještě ve své původní podobě, odpovídající dvoulodní dispozici. Jinou podobu má také radnice, nebo kostel sv. Michala.

Vliv Komenského mapy se může zdát spekulativní, ale i přesto Richter přikročil k doplňku, který Komenského mapa nemá - opevnění. Už od roku 1655 začala postupná adaptace města na pevnost, která vyvrcholila v roce 1756 slavnostním dokončením pevnosti.²²⁵ Snahy o vybudování pevnosti vzrostly po předložení návrhu stavitele pevností Louise Raduit de Souchese v roce 1658, jehož práce zavedla také na stavbu pražského opevnění. Myšlenky de Souchese spočívaly v rozšíření dosavadního opevnění pětiúhelníkovými bastiony. Postupem času byly plány rozšířeny o tzv. Vaubanův systém opevnění, doplněný v roce 1717 Louis de Rochetzem, který plánoval výstavbu kompletní soustavy bastionů. V 1. polovině se ale práce neposunuly tak daleko, aby bylo možné označit plány za splněné. Nespokojenost spočívala především ve značné bezbrannosti města, která se naplnila v roce 1741. Vojenský velitel Olomouce Tercký s posádkou cca 1 000 mužů dal přednost kapitulaci města před zbytečnou obranou nedostavěného opevnění. Důvodem maršála nebyla tak ani nechuť k boji, ale spíše nedostatek vojáků a především nevyhovující a nedostatečné opevnění města. Město kapitulovalo 27. prosince 1741.²²⁶

²²⁵ Kromě Olomouce vyhlásil císař Ferdinand za pevnosti města Brno, Jihlava nebo Uherské Hradiště. Srov. R. BOCHENEK, *Od palisád...*, s. 95.

²²⁶ A. CHYTIL, *Prusové...*, s. 10.

Jednoduchost, s jakou Prusové obsadili Olomouc, byla pro Marii Terezii nepřijatelná. V další válce mohla Olomouc při vši rozhodnosti pruského krále táhnout na Vídeň hrát důležitou roli. Po první slezské válce také došlo ke geopolitickým změnám, především k vtělení Slezska a Kladska do Pruska, čímž se Olomouc stala příhraniční pevností. V roce 1742 proto došlo k uspíšení prací, tentokrát dle plánů Petra Filipa Bechade de Rochepinem, který tak sledoval pozvolný vývoj projektů na opevnění Olomouce svých předchůdců a obehnal město systémem bastionů, redut a korunních hradeb. Pro účely budování pevnosti neváhal Rochepine pobořit až 350 domů, jejichž majitelé, odškodnění finanční částkou a pozemky, vytvořili nové osady v okolí města. Rochepine mj. také zakomponoval do obrany rameno řeky Moravy.²²⁷ Pevnost byla Marií Terezií prohlášena za dokončenou oficiálně 9. září 1754, tedy dva roky před vypuknutím sedmileté války, ve které se později ukázalo, jak důležité bylo rozhodnutí Marie Terezie o dostavbě a investici 10 milionů zlatých do pevnostního systému.²²⁸

Richterova grafika není dle další prokázané veduty obléhání Olomouce ojedinelá. Grafika od neznámého autora, vytvořená po roce 1758 je z proporčního hlediska velmi podobná, nicméně z pohledu uměleckého zpracování nelze grafiku zařadit mezi pracná díla od Wenera nebo Willa. Jednoduchost, s jakou Richter vytvořil svou grafiku, je zde sice obsažena, ale s pokulhávající kvalitou. Neznámý autor patrně Richterovu grafiku znal, zasadil před pevností totožnou scénu, především v popředí stojící skupinu vojáků, z nichž největší pozornost zaujímá důstojník s taseným kordem směřujícím čepel k městu. Stejně tak i důstojník pozorující město svým dalekohledem.²²⁹

Broumovská malba je bezesporu kopií grafiky Ch. G. Richtera, nicméně s velkorysým doplněním stylizované stafáže a všudypřítomné flory. Vojenské ležení umístěné před zdi bastionů pevnosti je tvořeno především vojenskými stany standardizovanými pro mužstvo, nicméně lze zde také nalézt stany pro důstojníky, které lze rozpoznat podle střechy stanu s dvojicí věžiček umístěných na dřevěné konstrukci stanu. Tábor je hlídán strážemi, vojáky s třírohými klobouky, typickými pro konec 17. a téměř celé 18. století a s puškami s nasazenými bajonety. Mezi vojáky se také pohybují i důstojníci. Broumovský autor pracoval nepochybně s četnými předlohami, bohatou škálu nelze zúžit pouze na Richtera, ale figurální, případně přírodní stafáž je osobním výtvozem neznámého broumovského autora.

²²⁷ A. CHYTIL, *Prusové...*, s. 12.

²²⁸ *Tamtéž* s. 13.

²²⁹ Srov. A. MIKULKA, *Vývoj...*, s. 160.

3.3.2 Pevnost Sonnenstein

V kapitole 3.1. *Rok 1756* se vracím k událostem z prvního roku války, které lze v této práci interpretovat prostřednictvím dvou nástěnných maleb (Praha a Brandýs nad Labem) na západní stěně sálu broumovského probošství. Dvojice maleb na východní stěně nebyla s jistotou přesně určena, ale po důkladné analýze všech atributů a možné souslednosti obou maleb přichází v úvahu kromě tábora Pirna (kapitola 3.1.1) a pevnosti Königstein (3.1.2) zasazené do roku 1756 i další místo, těsně spojené s bojovými operacemi rakouských vojsk – obléhání opevněného zámku Sonnenstein v roce 1758. Příčinou, proč uvádím i druhou možnost interpretace, je skutečnost, že na východní stěně jsou města obležená pruskou armádou (Praha a Olomouc), zatímco na východní stěně autor zpodobnil obléhání Svídnice, tedy operace a úspěchy císařsko-královských jednotek. Neznámá malba by se na základě této rovnice dala doplnit událostmi obléhání Sonnensteinu, který je ve svém základu zámek, ale ke zvýšení obranyschopnosti Saska byl částečně adaptován na pevnost.

V umístění Sonnensteinu lze spatřit jisté podobnosti s pozicí, na jaké byla vybudována pevnost Königstein. Obě saské pevnosti se nacházejí v ostrožné pozici. Nástěnná malba dokonale zkresluje skutečnou výšku ostrohu, nicméně na základě porovnání obou staveb vyplývá, že se pevnost Sonnenstein netýčí v takové výšce, které dává broumovský autor velký význam. Rozuzlení podává řeka Labe, protékající celým Saskem, a skupina vojáků na protějším břehu. Při zachování pohledu na pevnost Königstein z protějščího břehu Labe lze zjistit, že řeka teče z jiného směru, než jak je uvedeno na malbě, tedy zpoza kopce, na kterém je pevnost. Tok řeky znázorněný na několika vojenských mapách této skutečnosti neodpovídá. Opačná skutečnost ale panuje v případě Sonnensteinu, kde Labe protéká jak pod zámkem, tak i kolem města Pirna, kam protéká zpoza zástavby města a stáčí se pod zámek. Město Pirna a jeho zástavba je tak patrně i na broumovské malbě. Důležitým prvkem ve snaze o rozšifrování události na broumovské malbě je skupina osob, vedoucí táborový život a dělostřelci tlačící děla v levé části malby. Zde odpovím pomocí jiné grafiky a faktů.

Rok 1758 byl plný vojensko-politických zvratů. Především na bitevním poli se misky vah několikrát obrátily. Fridrich II. vtáhl na jaře na Moravu a oblehl pevnost Olomouc. Nedostatek sil a porážka jeho zásobovací kolony u Domašova nad Bystřicí pak způsobily jeho kvapný ústup přes východní Čechy do Slezska.²³⁰ Nastala situace velmi podobná s rokem 1757. Maršál Daun, velitel rakouských vojsk, nehodlal ani tento rok mnoho riskovat, a tak

²³⁰ P. BĚLINA, *Generál...*, s. 68. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 182. Který zdůvodňuje směr ústupu snahou Fridricha II. oklamat nepřítele, jehož navedl k myšlence, že se vydá směr Opava a pevnost Nysa. Srov. P. BĚLINA – J. KAŠE – J. KUČERA, *Velké dějiny...*, Díl X, s. 59.

v jistém slova smyslu nechal oslabeného Fridricha II. spořádaně ustoupit.²³¹ Léto se pak neslo v přenesení války do Slezska a koncem léta i do Saska. Maršál Daun hodlal nepřítel vytláčit nejprve ze Saska a poté se spojit se spojenci v Říši.²³² Daun postupoval se svou armádou přes Hradec Králové na Žitavu, kde nechal zřídit zásobovací sklad. Pro ochranu prostoru u českých hranic a skladů zanechal Daun v Žitavě 27 praporů pěchoty a 5 jízdních pluků se 400 hraničáři.²³³ V tuto chvíli už bylo Fridrichu II. i jeho mladšímu bratru, princ Jindřichovi, jasné, že Daun plánuje obsadit Sasko. Daunovy jednotky mířily ze Žitavy na Drážďany a z Budyšina vedl své operace generál Laudon. Princ Jindřich měl své velitelství na zámku v Großsedlitz, nicméně v noci z 31. srpna na 1. září ustoupil směr Drážďany a kromě pozic Pirna-Sonnenstein zůstalo vše opuštěné.²³⁴ Z Čech se blížili Rakušané a Daun se přibližoval k Drážďanům od severovýchodu, ze směru Budyšín-Radeberg.²³⁵

Zámek Sonnenstein byl koncipován tak, aby hlavní těžiště obrany bylo svedeno na strany přístupné po souši. Strana k řece byla jen lehce, ne-li vůbec opevněná. Z ostatních stran byly vybudovány systémy bastionů. Hlavní rakouské jednotky, které tak vedly palbu na pevnost, byly umístěny na druhém břehu, odkud mohla být vedena intenzivní a vzhledem k charakteru opevnění i efektivní palba proti zámku. K obraně pevnosti Sonnenstein zanechal pruský velitel cca 1 500 mužů. Posádku pevnosti tvořili vojáci o síle jednoho tradičního pluku, který byl v roce 1757 rekrutován převážně ze zajatých vojáků saské armády, nicméně původní jednotka byla založena už v roce 1740 muži z granátnické gardy Fridricha II. Velitel pluku a zároveň pevnosti byl plukovník Jakob Heinrich von Grape (Grable).²³⁶ Rakouské bojové operace v oblasti Drážďan vedly hlavně jednotky maršála Dauna, v přilehlé oblasti Pirny pak byli nasazeni vojáci postupující do Saska ze směrů Ústí nad Labem-Chemitz, jimž velel polní maršál hrabě Johan von Maquire. Ženíjní obléhací práce vedl plukovník Mac-Elliot. Protější břeh Labe, Kolberg (dnešní část Pirny) bránil plukovník von Augée se dvěma prapory. Přípravné práce, pozice pro děla, obranné prostředky, trvaly až do 5. září, kdy začala na pevnost pálit děla z protějšího břehu.

Bojové operace u Sonnensteinu netrvaly dlouho. Ještě tentýž den posádka čítající 1 442 složila zbraně a kapitulovala. Do zajetí odešli obránci následujícího rána. Odpověď na otázku, proč posádka pevnosti kapitulovala tak brzy, lze patrně hledat v charakteru jednotky. Pluk Grable byl z větší části složen z bývalých saských vojáků a ani von Grable nehodlal

²³¹ Pruská evakuace Čech skončila 10. srpna. Srov. J. F. HUCHSBERG. *Die drei Kriegsjahre...*, s. 449.

²³² F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 184.

²³³ 17. srpna obsadil maršál Daun Žitavu. Srov. J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 451.

²³⁴ J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 520.

²³⁵ *Tamtéž*, s. 455.

²³⁶ *Tamtéž*, s. 521.

vést delší bojové operace, široko daleko zůstal se svými muži opuštěn a delší odpor by neměl význam.

V kontextu saského tažení neznamenal tento úspěch strategické vítězství. Pro Dauna byl Sonnenstein trnem v patě, nicméně tento trn by nijak neohrožoval schopnosti rakouské armády. Daunovým hlavním cílem byly Drážďany a pevnost Nysa. V případě jejího pádu by se otevřela Rakušanům cesta k osvobození Slezska a po dobytí Drážďan i Saska. Pro Fridricha II. by tak rok 1758 skončil dvěma katastrofálními porážkami, které by měly patně vliv na celkový průběh války. Nicméně 14. října se rozhodl pruský král svést s Rakušany rozhodující bitvu, neboť si nemohl dovolit jít na pomoc Nyse. Ztratil by tím značné množství času, zásob a především iniciativy. Bitva u Hochkirku se ale pro Prusy změnila v katastrofu, v jejímž důsledku se Daun rozhodl blokovat v listopadu Drážďany, nicméně ani on si nemohl dovolit tažení na území nepřítele přes zimu, a proto raději odtáhl zpátky do Čech.

Z dostupné literatury a hlavně z prací Ch. G. Richtera je známá grafika s vyobrazením obléhání Sonnensteinu, vydaná v roce 1759. Umělecká stránka města je velmi zjednodušená, ve své podstatě věnoval největší pozornost samotnému zámku a obléhání. V návaznosti na výše popsané je patrné, že broumovský autor zasadil na protější břeh řeky figurální stafáž, vojenský stan, holdující vojáky a v levé části dělostřelce přesunující děla. Tato stafáž může být v kontextu událostí cílená, znázorňující rakouské vojáky na protějším břehu v městské části Colberg. Obdobná stafáž je i doplňkem Richterovy grafiky. Jako historik pracuje i v tomto případě s věrným popisem událostí. Na základě výše popsaného je tedy více pravděpodobné, že jde o pevnost Sonnenstein, byť hlavní atributy malby nejsou čitelné nebo zcela chybí.

3.4 Broumov

3.4.1 Broumovské veduty

Historie města Broumova a celého výběžku je těsně spjata s událostmi sedmileté války, jejíž následky nebyly sice tak katastrofální jako válka třicetiletá, ale zanechaly nesmazatelnou stopu v paměti místních obyvatel.

Historie zobrazování Broumova sahá do roku 1609, kdy opat Selender nechal vyhotovit obraz s nejstarším vyobrazením Broumova. Obraz je rozdělen do tří námětových částí. V horní části obrazu je Panna Marie s Nejsvětější Trojicí a devíti anděly, nesoucí nástroje Kristova umučení. Následuje prostřední část, kterou představují zemští patroni – sv. Václav, sv. Ivan, sv. Vít, sv. Zikmund, sv. Ludmila, sv. Cyril a Metoděj a sv. Prokop. Tento námět je tak jistým východiskem benediktinských nástěnných maleb a obrazů, kde řád vede reflexi na české dějiny a světce. Nejdůležitější částí obrazu je spodní partie, kde je provedeno nejstarší vyobrazení města Broumova.²³⁷

Wolfgang Selender představoval schopného, ale kontroverzního opata, s jehož obdobím lze spojit spory s protestanty, které skončily zbořením kostela v Hrobu. Touto událostí se nejenže nastartovala předzvěst třicetileté války, ale skončilo také renesanční období, které je na několika budovách obrazu patrné. Nejvíce ztělesňuje renesanční období samostatně stojící stavení s renesančními štíty v popředí obrazu. Za budovou se tyčí komplex probošství s gotickým kostelem a masivními opěráky. Budovy probošství také značně převyšuje vysoká, patrovaná věž. Město je zasazeno do hradeb s obrannými věžemi a do terénu zvýrazňující polohu Broumova. I přes architektonickou vypovídací hodnotu je veduta města poněkud zkreslena, především skutečné vzdálenosti a poměr velikostí jednotlivých budov je nepřesný.

Z široké škály tvorby následují dvě kresby od neznámých autorů, zaměřené na objekt probošství, z kterých lze čerpat informace o architektonickém vývoji.²³⁸ Grafiky zachycují město od severovýchodu, autoři si také dali větší práci s přesností, která u Selenderova díla nedosáhla takových kvalit. Přínosem všech tří kreseb je skutečnost, že zobrazují stále ještě gotickou podobou probošství, z renesančních úprav komplexu lze zmínit jen renesančně pojaté prvky řádové zahrady.²³⁹

²³⁷ Alexandr, SKALICKÝ, *Ikografie broumovského kláštera*, Náchodsko od minulosti k dnešku, 3, 1989, s. 155-164.

²³⁸ M. VILÍMKOVÁ, *Broumov...*, 18.

²³⁹ A. CECHNER, *Soupis...*, s. 30.

Pohled na budovu proboštství, datovaný do roku 1684, vytvořil v roce 1842 blíže neznámý autor Būsner.²⁴⁰ Proboštství je zachyceno v období po raně barokní úpravě. Kresba je situovaná opět ze severovýchodu a v porovnání s předchozí grafikou vystihuje všechny podstatné budovy, jež jsou součástí komplexu proboštství – mlýn, věž „*Grunwald*“, neboli vězení. Nově se objevila také zahrada založená v roce 1676.²⁴¹

Naopak od jihozápadní strany (pohled od města) téměř do detailu vytváří obraz o architektonické podobě proboštství grafika neznámého autora. Konventní kostel je zde zachycen ještě ve své původní podobě. Obdobný pohled poskytuje grafika rovněž od neznámého autora, který k dotvoření představy o soudobé podobě, poskytl náhled na opevnění proboštství.²⁴²

Pozdně barokní období města Broumova i s budovami proboštství je vyobrazeno na grafice mnichovského grafika Antonína Bickharta.²⁴³ Veduta je datována do roku 1740, tedy nedlouho po dokončení pozdně barokní přestavby broumovského proboštství. Veduta je pojata od jihovýchodu, se zřetelem na zdejší proboštství. V návaznosti na předešlé starší kresby a grafiky je zachován jednak úhel pohledu a především všechny významné budovy. V dolní části grafiky tak nechybí dvojice budov, patrně vodárna a řádový mlýn. Bickhartova veduta je velmi detailně a kvalitně zpracované dílo, směřující veškerý zájem čtenáře na objekt proboštství, především zvýrazňující jeho velikost a proporčnost dané mistrovstvím dientzenhoferovských architektů. Subjektivní zájem čtenáře pak zaujme honosná francouzská zahrada s pravidelnými tvary, jejíž dojem neruší autorem opomenuté budovy zahradníka a řádového kuchaře. Autorův zájem o stavby Dientzenhoferů také ztělesňuje první zobrazení kaple Panny Marie Sněžné v broumovských stěnách, jinak také známé jako „*Hvězda*“.

Kaple „*Hvězda*“ je rovněž dílem Killiána Ignáce Dientzenhofera a představuje příklad tzv. barokního dualismu. Zatímco půdorys je ve tvaru pěticípé hvězdy, vnitřní půdorys je kruhový. Kaple byla postavena v roce 1733 na příkaz břevnovského opata Zinkeho, který nařídil vybudovat plnohodnotné poutní místo.²⁴⁴

²⁴⁰ Srov. Státní okresní archiv Náchod, fond Sběrka fotografií a rytin Broumova, inventární číslo x1, evidenční jednotka kt 14 (<http://vychodoceskearchivy.cz/nachod/ebadatelna/veduty/>), citováno [citováno k 16. 1. 2016].

²⁴¹ A. CECHNER, *Soupis...*, 35.

²⁴² Srov. A. CECHNER, *Soupis...*, 35.

²⁴³ Petr. BERGMANN, Petr. *Broumovo na historických zobrazeních. 1. díl, Broumov, Meziměstí, Teplice nad Metují, Adršpach, Stárkov, Police nad Metují, Machov a okolí = Die Region Braunau auf historischen Abbildungen. 1. Teil, Braunau, Halbstadt, Wekelsdorf, Adersbach, Starkstadt, Politz an der Mettau, Machau und Umgebung*, Meziměstí 2013, s. 22.

²⁴⁴ P. VLČEK, *Encyklopedie...*, s. 138.

Broumovská veduta v prostoru proboštství je patrně dílo, ve kterém autor zkombinoval některé atributy výše zmíněných grafik, historickou znalost sedmileté války, svou znalost okolí Broumova, ale také zásady pro tehdejší tvorbu vedut. Ze starších vedut autor uchopil pohled na město z navyklého jihovýchodního pohledu, tedy pohled na severozápadní křídlo proboštství a přilehlé zahrady. Pod objektem proboštství protéká řeka Stěna, u které je opět zachována budova vodárny a mlýna, nicméně autor pozměnil jejich vzájemnou vzdálenost. Nově je také do veduty vložena budova zahradníka, patrná v centru zahrad a budova kuchaře, nacházející se u kamenného mostu z roku 1705. V městské architektuře a přilehlém okolí patrně tvořil autor ze své zkušenosti a znalosti. V části vyobrazené městské zástavby je patrná bývalá věžová brána broumovského opevnění. V pozadí je také patrný kostelík sv. Petra a sv. Pavla, jeden z nejstarších kostelů v Broumově vůbec, postavený při zakládání Broumova. Současná podoba je výsledkem raně barokní přestavby iniciované opatem Tomášem Sartoriem v 80. letech 17. století.²⁴⁵ Hranolová věž pochází z konce 15. století. Současný interiér je proveden v duchu neorenesance. V roce 1891 kostel vyhořel, nicméně dochovaný iluzivní oltář je od Josefa Hagera.²⁴⁶ Nad farním kostelem sv. Petra a sv. Pavla je patrná věžová brána broumovského městského opevnění. Věž se do současné doby nedochovala. Do svého zboření v 1. polovině 19. století stála v místě současné ulice U Horní brány. Druhá brána byla pod dolním náměstím, nedaleko Dientzenhoferova kostela sv. Václava.²⁴⁷

Na broumovské vedutě je patrné několik kostelů z tzv. broumovské skupiny kostelů. V horní části veduty je kostel sv. Michala ve Vernéřovicích. Kostel je oválného půdorysu, uvnitř zaklenutý valenou klenbou. Kostel byl postaven v roce 1722 podle plánu Kryštofa Dientzenhofera, oltář je dílem Antonína Felixe Scheffnera.²⁴⁸ Další ze skupiny je neorientovaný kostel sv. Anny v obci Vižňov. Půdorys kostela je obdobný, elipsového tvaru, s konkáv-konvexně prohnutými stranami. Autorství je obecně přisuzováno Killiánu Ignáci Dientzenhoferovi.²⁴⁹ Poslední viditelný kostel je sv. Jakub Větší v Ruprechticích, jehož plány zřejmě vytvořil ještě Kryštof, neboť základní kámen byl položen ještě za jeho života.²⁵⁰ Kostel je rovněž elipsového půdorysu. Zajímavostí je, že věžová zvonice není umístěna v hmotě kostela, ale před kostelem jako samostatný objekt. Zvonice na rozdíl od kostela

²⁴⁵ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN. *Encyklopedie...*, s. 189.

²⁴⁶ P. LOKŠOVÁ, *Život...*, s. 56.

²⁴⁷ P. VLČEK, *Encyklopedie...*, s. 135.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Problematika autorství Dientzenhoferů je námětem mnoha diskuzí. Srov. P. VLČEK, *Encyklopedie...*, s. 137. Srov. Martina, NOVÁKOVÁ. *Venkovské kostely Killiána Ignáce Dientzenhofera na broumovském panství*. Praha, 2011, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, s. 44.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 135.

pochází z období renesance. Na opačné straně hranice, v tehdejší pruském Dolním Slezsku, je patrná věž kostela sv. Michala Archanděla v obci Mioszów (do roku 1947 Friedland).

Úkolem broumovské veduty není jen regionální zeměpisný popis s ohledem na Broumovsko a zvýraznění moci benediktinů v kraji prostřednictvím sítě sakrálních budov, ale i zpětný pohled na události sedmileté války, které znatelně zasáhly i benediktinské panství. V samém středu veduty namaloval broumovský autor rozsáhlé ležení, o jehož rozloze si lze udělat představu na základě porovnání vzdáleností jednotlivých kostelů a broumovského probošství. Na attributech tábora je patrná jednak jeho rozlehlost, ale také i defenzivní prvky – dřevěné palisády, děla rozestavěná na samém okraji tábora apod. Vojenská scénérie je autorem doplněna o detaily, jako je jízda v pohybu, případně projíždějící trén skrze vesnici. Atmosféra je zvýrazněna všudypřítomnými stany. Během sedmi válečných let prošlo Broumovem mnoho vojenských kolon, je tedy obtížné určit národnost a dataci. Pouze na základě několika objektivních faktů a zasazení do vývoje sedmileté války lze nastínit dataci vojenského ležení. Ještě než se dostanu k rozvíjení možných hypotéz, nastíním situaci Broumova během jeho vývoje z vojensko-politického hlediska.

3.4.2 Předpoklady pro bojové operace na Broumovsku

Město Broumov je živým pamětníkem událostí, jehož dějiny psal z velké části církevní řád a časté průtahy vojsk. Bouřlivou historii města nejlépe vystihuje neznámý autor v ročence „*Das Jahrbuch der Heimat*“ z roku 1940, tedy z doby, kdy byl Broumov opět přímým účastníkem geopolitických změn.: „*Broumov: malé, staré město, kterému od 15. století nedali ani husité ani Švédové, ani Valdštejn ani Torstenson, ani hladomor a mor, ani vypálení a válečné kontribuce čas ani klid.*“²⁵¹ Citace vystihuje naprosto všechny atributy, které činí Broumov charakteristickým, jak z hlediska obranyschopnosti, tak i z geograficko-politického významu. Město je rozprostřeno ve stejnojmenném výběžku, směřujícím ze severovýchodních Čech do prostoru současného Polska. Z levé strany se zakusuje do Dolního Slezska a z pravé strany vymezuje kladský výběžek.²⁵² Geografická poloha a události politického charakteru v průběhu staletí určovaly tok dějin jak v Broumově, tak i v přilehlém regionu, ale především v širším nadhledu dějin udávalo krok dění i severovýchodních Čech, případně v celé habsburské monarchii.

Hranice historických Čech kopírují větší terénní celky, jejichž reliéf a nepropustnost formovaly strategický význam, který určoval politiku jak zahraniční tak i vnitřní. Příkladem, kdy pásy hor a husté lesy nahradilo souvislejší opevnění zbudované lidskou rukou, lze nalézt už ve středověku, od státotvorných snah Boleslava I., přes kolonizační aktivity Přemyslovců v 13. století. Vzorovým příkladem, kdy horské masivy napomohly k obraně vnitrozemí je památná bitva u Chlumce z 16. 2. 1126, kdy český kníže Soběslav dokonale vytěžil z podmínek těžce propustného pohraničního lesa a oblevy a v krvavé bitvě odrazil útok římského císaře Lothara III. Dalším příkladem jsou střetnutí s francouzskými vojsky Napoleona Bonaparta v roce 1813 v Krušných horách.²⁵³

Strategická výhoda příhraničních hor na úrovni broumovského regionu je na severovýchodě vymezena Javořími horami, u kterých se rozkládá broumovská kotlina, která je s vnitrozemím Čech propojena menšími průsmyky v Broumovských stěnách, rozkládajících se napříč celým výběžkem od jihovýchodu na severozápad. Samotné město Broumov je komunikačním uzlem, jehož význam zvětšuje také přítomnost benediktinského řádu s rozsáhlými pozemky sahajícími až k Náchodu a značným bohatstvím, které po staletí lákalo

²⁵¹ Srov. Josef KINDL, *Broumov 1938*, Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno. Fakulta filozofická, s. 5.

²⁵² K územním změnám broumovsko-kladského pomezí srov. O. FELCMAN-E. SEMOTANOVÁ, *Kladsko...s.* 64.

²⁵³ Michal WANNER, *V předvečer pádu. V předvečer pádu. Cesta Napoleona I. od bitvy u Lipska k abdikaci*, Historický obzor (dále jen HO), 4, 1993, s. 220.

dobyvatele typu Fridricha II. Mluvíme-li o výběžku jako o prostoru, jehož obrana je z dlouhodobého hlediska nemožná, skýtá Broumov jako město daleko pesimističtější možnost, vyplývající z jeho polohy, která činí město nehájitelným po delší dobu. Oproti regionu, který je modelován horami, je město zasazeno v kotlině, jejíž plocha je přehledná ze všech stran, čehož náležitě využívali generálové a stratégové až do současné doby. Nicméně právě blízké kopce byly pro Broumov klíčové z hlediska obrany samotného města. V období husitských válek byl Broumov baštou katolíků a po roce 1421 jediným centrem benediktinů, kteří do Broumova prchli po obsazení břevnovského kláštera husity.²⁵⁴ Těžko propustný terén a kopce posléze umožnily katolíkům podnikat výpady do husitských Čech, které vedly v roce 1421 k protiakci husitských vojsk. Město Broumov bylo obleženo a delší čas zůstalo sevřeno. Před dobytím a zničením města zachránila Broumov jeho poloha v rámci výběžku, což přivedlo husity spokojit se s výpalným.²⁵⁵

Broumovsko jako region se pak stalo dílčí částí obranného valu české kotliny, pro jejíž obranu sice neměl tak zásadní vliv, spíše byl kladen důraz na zdržovací způsob vedení boje, ale svou polohou dával klíč k průtahu vojsk do Čech.²⁵⁶ Během sedmileté války byl výběžek mnohokrát svědkem opevňovacích prací, jejichž charakter byl spíše provizorní a dočasný než dlouhodobý.²⁵⁷

V letech třicetileté války, jejímž ohniskem byly spory mezi protestanty a katolíky ve městě, protáhlo městem nesčetné množství vojsk obou zneprátelených táborů. V roce 1631 přitáhli do Broumova Švédové, vytlačení o osm dní později císařskými pluky, jejichž muže museli broumovští občané několik týdnů živit.²⁵⁸ Další nájezd Švédů přišel v roce 1639 a o další tři roky později opět oblehli a dobyli Broumov. O rok později byli vystřídáni císařským vojskem. Poslední švédské útoky přišly v roce 1647, kdy generál Wittenberg obsadil Broumov po odchodu císařských vojsk. Naposledy byl Broumov zasažen válečnými událostmi třicetileté války v roce 1648, kdy bylo město dobyt a vydrancováno jednotkami generála Illa.²⁵⁹

²⁵⁴ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 58.

²⁵⁵ 1421 – Oblehlo 22 000 husitů město Broumov a s mnohým jiným vojskem, jenž jim ku pomoci přitrhlo, se spojivše v pondělí po sv. Vítu outokem na město hnali. Neočekávanou však zmužilostí bráncích se měšťanů zahrnutí, předměstí a kostel Panny Marie i špitálský zapálivše, panství však broumovské i polické vydrancovavše, rychle se uklidili. Srov. J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 59.

²⁵⁶ *Tamtéž*, s. 66.

²⁵⁷ Srov. Jan ČÍŽEK – Jiří SLAVÍK, *Polní opevnění za sedmileté války na Broumovsku*, in: Fortifikace a obrana státu 1. díl, Praha, 1995.

²⁵⁸ 1633 – Na panství broumovském a polickém bylo živeno 18 pluků císařského vojska. Srov. J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 105.

²⁵⁹ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 107.

Strategická poloha se nejlépe projevila v 18. století, kdy se výběžek stal hraničním pásmem, jehož poloha výrazně limitovala defenzivní snahy Rakouska od ukončení 1. slezské války, kdy posunutí státní hranice radikálně změnilo vojenské postavení Čech vůči severnímu sousedovi.²⁶⁰ Za času sedmileté války pak těžiště obranných pozic tvořily Broumovské stěny, které byly klíčové v bojích o tento prostor nejen za časů generála Laudona, ale i v novodobém období, kdy obranná linie československého lehkého opevnění z let 1936-1937 víceméně kopíruje linii opevnění vybudovaného za sedmileté války.²⁶¹ Před 2. světovou válkou rezignovala československá armáda na dlouhodobější obranu regionu a linii těžkého opevnění vedla pouze okolo města Náchod, směrem do Krkonoš.²⁶² I přesto bylo město Broumov v historii strategicky významné město, jehož hodnot si jak habsburské, tak i pruské armády byly vědomy.

²⁶⁰ O. FELCMAN – E. SEMOTANOVÁ. *Kladsko...*, s. 67.

²⁶¹ J. ČÍŽEK – J. SLAVÍK, *Polní opevnění...*, s. 1.

²⁶² Srov. Jan JUŘENA – Jakub MIKOLÁŠEK – Tomáš PILVOUSEK. *Broumovsko a Trutnovsko: obrana republiky v druhé polovině třicátých let v severovýchodních Čechách*. Dvůr Králové nad Labem, 2006.

3.4.3 Bojové operace na Broumovsku

Předzvěst konfliktu, který měl proti sobě svést Prusko a Rakousko, působila v broumovském a polickém kraji jako plíživá nemoc, jejíž příznaky se teprve projevovaly, ale naplno nepropukly. „*V pohraničních krajích Čech bylo obyvatelstvu již v polovici července 1756 zjevno, že se v Slezsku nová bouře válečná proti dědičné panovnici připravuje.*“ píše Česko-moravská kronika.²⁶³ Pruská invaze byla připravována týdny, čemuž předcházela horentní snaha o utajení tak rozsáhlé vojenské operace. Občané ze Slezska a sousedního Kladska měli zapovězen přístup přes hranice.²⁶⁴ Razantní byl úbytek cizích obyvatel, především lidí z Kladska a Dolního Slezska. Například 18. července dorazilo na oslavy svátku opata do Broumova neobvykle málo cizinců.²⁶⁵ Ze zpráv došlých cizinců bylo patrné, že na druhé straně hranice probíhá výstavba komunikační infrastruktury, odvozy mladých mužů a soustředování jednotek pruské armády a výstavba zásobovacích skladů.²⁶⁶ Po zkušenostech z předešlých válek s Pruskem se místní obyvatelstvo oprávněně obávalo následků okupace, která byla z důvodu laxního přístupu špiček rakouské armády více než pravděpodobná. Mnoho zámožnějších a výše postavených obyvatel z broumovského výběžku a náchodského regionu proto uteklo před pruskou hrozbou dále do vnitrozemí Čech.²⁶⁷

Po zprávě o okupaci Saska přinesl příchod prvního kontingentu rakouské armády do napětí v kraji výrazné uvolnění, byť počet ale zdaleka nepřesahoval očekávání místních obyvatel.²⁶⁸ Město Broumov tak čelilo již poněkolkáté pruské hrozbě, nicméně ani tentokrát nebyla zcela opomenuta obrana. Zastaralé městské opevnění bylo aktualizováno a doplněno o dřevo-zemní objekty.²⁶⁹ I přes veškerá opatření provedená městskou správou a posílením obran výběžku vojenskými kontingenty, mohla přinést celková nepřipravenost rakouské armády v broumovském výběžku rychlou okupaci již na sklonku září. Pouze pasivita saských vojsk a pruské vyčkávání umožnilo přijmout alespoň nezbytná opatření k posílení obrany Broumovska. Nicméně následující vývoj ukáže, že veškerá opatření měla spíše pomoci uklidnit nervózní obyvatelstvo, v jehož očích by rakouská armáda ztratila mnohé sympatie.

²⁶³ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 621.

²⁶⁴ *Tamtéž.*

²⁶⁵ Václav Vladivoj, TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881, s. 253.

²⁶⁶ *Tamtéž.*

²⁶⁷ *Tamtéž.*

²⁶⁸ *Tamtéž*, s. 621.

²⁶⁹ J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK, *Polní opevnění...*, s. 41.

Teprve po dobytí Drážďan a uzavření saského sboru v táboře Pirna vtrhla 17. září vojska polního maršála Schwerina do Čech z kladského směru přes Orlické hory.²⁷⁰ Na hlavní trase vedoucí do Čech obsadili Prusové Náchod a směřovali dále na Hradec Králové, který už měl v držení rakouský polní maršál Octavio Piccolomini.²⁷¹ Prusové postavili tábor u Smiřic a na vedlejším směru obsadili důležité pozice - Polici nad Metují a klíčové pozice v broumovských stěnách, u vesnice Hony (dříve Hutberg) průsmyk Pasa, jímž vede jediná komunikace spojující Broumov s vnitrozemím a Zákopanicí, prostor nedaleko Police nad Metují.²⁷² Podařilo se jim tak odříznout Broumov od vnitrozemí. Rakouské jednotky se dostaly do velmi nevýhodného postavení, ale Piccolomini reagoval zpevněním svých pozic u Hradce Králové. Řečeno ústy Fridricha II., postavení maršála Piccolominiho se rovnalo sebelepší pevnosti.²⁷³ Schwerin tak se svým sborem řešil otázku, zda obnovit pochod a svést s Piccolominim ve východních Čechách rozhodující bitvu.²⁷⁴

Zatímco situace na Broumovsku a celkově ve východních Čechách nespěla situace k žádnému většímu střetu, odehrála se 1. října bitva u Lovosic, jíž předcházel Fridrichův vpád do Čech a rychlý postup na Prahu. Rakouské jednotky sice v bitvě nedokázaly zvítězit, ale Fridrich II. v následujících dnech zjistil, že jeho jednotky ztrácí kondici, morálku a především vážlo zásobování. V následujících dnech se navíc u Police nad Metují podařilo prorazit rakouským pandurům a 13. října odtud vytlačit pruské jednotky a obnovit tak spojení s vnitrozemím.²⁷⁵ Po konečném vytlačení Prusů byla oblast lépe zabezpečena větším počtem vojáků. Vítězství Fridricha II. u Lovosic pro něho znamenalo mizivé výhody. Armáda byla v rozkladu a navíc hrozilo, že se rakouské jednotky z východních Čech i přes Schwerinovy sbory přesunou k Praze, čímž by mu znemožnily město dobýt.²⁷⁶ Situace Fridricha II. nakonec přinutila pro rok 1756 ukončit bojové operace a stáhnout se za hranice monarchie. Východní Čechy opustila Schwerinova armáda do konce října a během ústupu se vyhnula broumovskému výběžku. Lokální střety se omezily na vedlejší ústupovou cestu, která vedla z Náchoda.²⁷⁷

²⁷⁰ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 621. Srov. V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 254.

²⁷¹ *Tamtéž*

²⁷² K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 626.

²⁷³ *Tamtéž*.

²⁷⁴ *Tamtéž*.

²⁷⁵ Pandur – označení pro příslušníka jednotek najatých v Chorvatsku. Jejich zjev, velmi často napodobující turecké vojáky potvrzoval jejich prudké a nedisciplinované, avšak v boji velmi osvědčené chování. První jednotky pandurů naverboval baron František Trenk před 1. slezskou válkou. Panduři obvykle pocházeli z nejnižších společenských tříd, měli tu zastoupení vrazi, zloději, loupežníci a jiní. U těchto jednotek prodělal svůj počátek kariéry i pozdější generál Laudon. Srov. Pavel, BĚLINA. *Generál Laudon*, Praha, 1993, s. 27.

²⁷⁶ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 96.

²⁷⁷ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 627.

Po druhé se Broumov a jeho přilehlé okolí dostalo do cesty vojenským průtahům na jaře 1757. Fridrich II. zahájil svůj překvapivý vpád do Čech, který vyvrcholil bitvou u Štěrbohol, obležením Prahy a následně jeho porážkou u Kolína a ústupem do Slezska. (viz kapitola 3.2 Rok 1757).²⁷⁸ Po celé toto období se Broumov nacházel víceméně v pozadí událostí. Kraj byl obsazen pruskými jednotkami, které vedly četné kontribuční procesy. Události se vyhrotily po ústupu Friedricha II. z Čech, kdy byl následován císařsko-královskými jednotkami maršála Dauna a Karla Lotrinského. Nicméně skutečná podstata v přítomnosti Prusů tkvěla v hospodářských a sociálních následcích okupace. Nejtěžší ranou pro Broumov v daném období je požár probošství a samotného města. Broumovský historik Růžička píše: „*Sotva že nová válka vypukla, zapálili tři zlatem nepřátelským najatí chlapi dne 10. dubna Broumov, kterýž také i s klášteřem shořel.*“²⁷⁹ O požáru se všeobecně soudí, že byl založen úmyslně.²⁸⁰ Za hlavního viníka byli označeni Prusové, kteří údajně podplatili tři špiony, kteří měli záměrně založit ve městě požár.²⁸¹

Jeroným Růžička uvádí, že konkrétní viníci byli dopadeni a tentýž rok popraveni v Čáslavi, nicméně skutečné pohnutky, proč požár založili, byli-li to skutečně oni, mohou být úplně jiné, než se zdají být. Protiargument je logická úvaha, která musí napadnout každého plánovače bojových operací v hluboko nepřátelském prostředí. Pruská strana, jakkoliv chtěla uškodit monarchii, případně katolické církvi, vyslala do Čech přes sto tisíc mužů. Jen broumovským výběžkem prošlo okolo 30 000 mužů.²⁸² Vojsko podobného rozsahu je na nepřátelském území značně vázáno na kontribuce potravin a jiných zásob a především vydírání v podobě plateb apod. Broumovský region byl bezpochyby pro Prusy velmi důležitý, jednak to byla spojnice s vnitrozemím a jednak zde sídlil bohatý řád benediktinů. Zapálením probošství v Broumově by tak Prusové uškodili sami sobě, neboť by po záboru města určité požadovali zásoby potravin, případně zlato za to, že neodvezou řeholníky. Tato myšlenka se o rok později stala skutečností. Jeroným Růžička píše: „*Odvedl (roku 1758 – pozn. autora) vojenský vůdce La Motte de Foqué převora Tomáše a opatova tajemníka Odilona z Broumova do Kladska a požádal za jich propuštění 40 000 dolarů.*“²⁸³ V roce 1757 by tak jistě Broumov Prusům zaplatil velké odškodné, kdyby nebylo požáru města a probošství. Obrázek o škodách a jejich podrobné vyčíslení dává popis škod sepsaný Johannem Dimblingem z

²⁷⁸ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 117. Srov. K, V, ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 630.

²⁷⁹ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 135.

²⁸⁰ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 188.

²⁸¹ *Tamtéž*. Srov. J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 135.

²⁸² J. F. HUCHSBERG, *Die drei Kriegsjahre...*, s. 143.

²⁸³ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 136.

20. srpna 1757 uložený v Národním archivu: „Škoda, jejíž odstranění spočívá v obnovení zvonů, oken, restauraci objektu a dalších zničených částí, činí dle odhadu 105 807 zlatých.“²⁸⁴

Druhá část příspěvku Jeronýma Růžičky vystihuje další východisko pruských jednotek v záboru cizích území: „K pojištění velikého množství obilí, kteréž klášter vojsku dovážeti měl, odeslal podpřevora Matouše a představeného kanceláře Kašpara do zástavy násilně do Kladska.“²⁸⁵ Zápis značí, že ať měli Prusové jakékoliv plány se zabraným územím broumovského regionu, tak požár a likvidace hospodářského potenciálu města Broumova mezi tyto plány nepatřil.

Ještě tentýž rok se Broumovsko dostalo do hledáčku válečných událostí. Fridrich II. po bitvě u Kolína zahájil ústup a Rakušané vtrhli do Dolního Slezska, s cílem dobýt Svidnici a Vratislav.²⁸⁶ Hlavní boje se sice vedly ve Slezsku, ale hlavní části pruské armády i okupační posádky byly nuceny se stáhnout. Prusové se tak omezili na občasný výpady malých jednotek přes hranice: „V krátce potom, v noci po 2. září, stalo se nenadálé přepadení města Broumova od Prusů. O půl noci, když všecko spalo, přijelo několik setnin jizdních asi 200 mužů od Svidnice, kázali sobě otevřítí bránu vydávajíce se za naše, a když tím způsobem byli vpuštěni do města, vydrancovali některé domy.“²⁸⁷ Po tomto nájezdu obsadilo město Broumov 400 rakouských vojáků.²⁸⁸

V daleko větším rozsahu zasáhly bojové operace Broumovsko v roce 1758. Po dobytí Svidnice a Vratislavi a nešťastné bitvy u Leuthenu (dnes Lutynia) nechal Karel Lotrinský ve městech stále posádky a odtáhl přezimovat do nedalekých Čech.²⁸⁹ Hlavní jádro rakouské armády bylo ubytováno v hradeckém regionu, včetně oblastí přilehlých Orlických hor a také Broumovska a Náchodska.²⁹⁰ Armáda byla značně zdecimovaná. Uvádí se, že jen v Náchodě bylo ubytováno 2 080 mužů, kteří pocházeli od několika pěších pluků.²⁹¹ Nicméně i přesto se v regionu soustřeďovaly přes zimu nové jednotky, především pocházející z Uher případně jižních hranic. Mnohdy to byly také jednotky narychlo verbované a vycvičené pro zaujetí obrany v severovýchodních Čechách.²⁹² Pro Broumovsko se stal důležitou událostí okamžik,

²⁸⁴ Národní archiv, fond řádový archiv - Benediktini-Břevnov, kart. č. 50, sign. A XVIII/5.

²⁸⁵ J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 136.

²⁸⁶ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 672

²⁸⁷ Václav Vladivoj TOMEK. *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha, 1881, s. 259.

²⁸⁸ *Tamtéž*.

²⁸⁹ Obléhání Svidnice srov. kapitola 3.2.3 Svidnice, posádka v obležené Vratislavi činila cca 18 000 mužů. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 169.

²⁹⁰ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 674.

²⁹¹ *Tamtéž*.

²⁹² *Tamtéž*.

kdy se velitelem sborů soustředěných ve východních Čechách stal dočasně generálmajor Laudon.²⁹³

Do čela obrany broumovského regionu se generálmajor Laudon dostavil 10. ledna, v rámci doplňování prořídilých jednotek a vytyčování obrany proti dalšímu možnému vpádu do Čech.²⁹⁴ Ubytoval se v prelatuře polického kláštera, kde také využíval opatových prostor.²⁹⁵ Opětovné dobytí Vratislavi znamenalo dvojí – Fridrich II. opět přebírá iniciativu a ztráta dobytých území ve Slezsku je na spadnutí. Významnější překážkou už byla jen Svidnice.²⁹⁶ Situaci nejlépe vystihují slova Fridricha II., jimiž zakončuje poselství princí Ferdinandu Brunšvickému o situaci na rýnské frontě, suše a důrazně ukončuje psaní větou: „*Je pars pour assiéger Schweidnitz.*“²⁹⁷

V tažení roku 1758 hrál Broumov také významnou roli z hlediska zásobovacích možností a spojení mezi jednotlivými jednotkami, které mají vtrhnout do Čech z Dolního Slezska do Kladska. Malá část Kladska byla v rukách císařsko-královských vojsk, proti nimž postavil Fridrich II. sbor o síle 10 000 mužů.²⁹⁸ Významu si byl vědom i Fridrich II.: „*Die Wege sind zwar zwischen Friedland und Braunau noch so sehr schlecht, dass niemand etwas mit Prudence, noch mit Hoffnung einiges Successes entrepreniren kann.*“²⁹⁹ Adresátem dopisu byl generálporučík Heinrich August de la Motte Focqué, který velel jednotkám, jež měly obsadit výběžek. Tento generál místní prostředí dobře znal z předchozích bojů a válek. Dobře s ním bylo obeznámeno také broumovské proboštství. Během první slezské války nechal vzít jako rukojmí zdejšího broumovského převora. V roce 1758, po okupaci Broumova, tak učinil znovu, když odvedl převora Romana.³⁰⁰

Situace se začala vyhrocovat po obležení Svidnice pruskými královskými jednotkami 20. března 1758. Maršál Daun se okamžitě vrátil z Vídně do Hradce Králové, kde převzal

²⁹³ P. BĚLINA, *Generál...*, s. 58.

²⁹⁴ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 261.

²⁹⁵ *Tamtéž.*

²⁹⁶ O dobytí Vratislavi informuje Fridrich II. svého bratra také v dopise z 22. prosince, mj. zde také překládá ztráty, které nepřítel utrpěl. Fridrich uvádí, že do zajetí přešlo 18 350 vojáků, dále uvádí ztráty utrpěné nepříteli během bojů doprovázejících obléhání Vratislavi. Podle Fridricha II. stála Rakušany prosincová kampaň celkem 31 400 mužů. Srov. Federic II., *Au prince Henri de Prusse a Leipzig*, PC, s. 116, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/116/text/>), [citováno k: 26.1.2016]. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 169.

²⁹⁷ V překladu: „*Chystám se obléhat Svidnici*“. Srov. Federic II., *An lieutenant-general prince Ferdinand de Brunswick*, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/309/text/>) [citováno k: 26.1.2016]

²⁹⁸ K, V, ZAP, *Česko-moravská kronik...*, Díl VII, s. 674.

²⁹⁹ V překladu: „*Cesty mezi Friedlandem (dnes Mioszow – pozn. autora) a Broumovem ještě nejsou tak moc špatné, aby se nikdo s opatrností nemohl pokusit o úspěch*“. Srov. *An den Generallieutenant Baron de la Motte-Focqué*, PC, s. 330, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/330-o2/>), [citováno k: 26.1.2016].

³⁰⁰ J. RŮŽÍČKA, *Dějepis...*, s. 135.

velení a odeslal Laudona organizovat obranu hranice.³⁰¹ Laudon i Daun sice měli v plánu pokusit se vyprostit obleženou Svídnici, ale stav armády a převaha Prusů na hranicích by tažení změnila v neúspěch. Laudon disponoval pouze 3 000 muži a jen 7 děly.³⁰² Značnou převahu hodlal Laudon alespoň částečně vyrovnat pomocí terénu a polního opevnění. Budoucí útok Prusů proto chtěl zastavit v západní části výběžku, v pozicích mezi Ruprechticemi a Hejtmánkovicemi a dále v Broumovských stěnách, u Honů a nad Bohdašínem.³⁰³ Fridrich II. o rakouských jednotkách na Broumovsku věděl, dokonce i o přítomnosti Laudona.³⁰⁴ Patrně jeho osoba byla důvodem, proč vyslal na hranice sbor generálporučíka Focquého. Jisté obavy pak vylíčil princ Brunšvicému v dopise z 18. března.³⁰⁵ O dva dny později provedl le Motte-Focqué první útok na Laudonovy pozice, nicméně nedosáhl většího úspěchu. Dílčím úspěchem bylo obsazení vesnic Vížňov a Starostín.³⁰⁶ Po úspěšném odražení útoků sice Laudon setrval v pozicích, ale skutečnost, že proti němu stála značná přesila, ho donutila k vyklizení Broumova a odvezení všech zásob do Police nad Metují. V pozicích setrval už jen pro zdržení pruských jednotek. Situace se pro Laudona nevyvíjela příhodně ani v Kladsku, kde se Focqué snažil vytlačit císařské jednotky z posledních pozic, v obcích Habelschwerdt (dnes Bystrzyca Kłodzka) a Mittelwalde (Międzyzylesie) a ovládnout celé hrabství a rozmístit jednotky podél celé hranice lemující Orlické hory až ke Králíkům. 25. března neudržel generál Jahnus von Eberstädt část Kladska a se svými pandury se musel před Prusy stáhnout.³⁰⁷ Převaha Prusů na jižním směru se projevila už 30. března, kdy Focqué vzal výběžek útokem ze dvou směrů. Svíraný Laudon sice ještě dokázal utvořit celistvou obranu kolem města Broumova, ale po těžkých bojích byl nucen se stáhnout.³⁰⁸

Po obsazení Broumova vyrazil Motte-Focqué do dalšího útoku 8. dubna.³⁰⁹ Tentokrát se Laudon úporně bránil, nejprve odrazil útoky vedené na levé křídlo, na záseky u Bohdašína

³⁰¹ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 674.

³⁰² J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK, *Polní opevnění...*, s. 7.

³⁰³ J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK., *Polní opevnění...*, s. 7.

³⁰⁴ ³⁰⁴ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 262

³⁰⁵ Au Liteutenant-general prince Ferdinand de Brunswick, PC, 17, č. 9851, dostupné online <http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/315/text/> [citováno k: 26.1.2016]

³⁰⁶ J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK, *Polní opevnění...*, s. 7.

³⁰⁷ Federic II, *Au prince Henri de Prusse*, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/328/text/>), [citováno k: 26.1.2016]. Fridrich II. o stažení generála Jahnuse hovoří I v dopise generálpolnímu maršálovi Mořici Anhaltsko-Dessavskému: *Generálporučík Focqué překvapil generálmajora Jahnuse v hrabství Glatz, tak, že zanechal všechny jeho zavazadla na 200 vozů ve velkém nepořádku a musel ustoupit od Habelschwerdtu*.“ Srov. Fridrich II., *An den Generalfeldmarschall Prinz Moritz von Anhalt-Dessau*, PC, s. 325, dostupné online (<http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/16/325/text/>), [citováno k: 27.1.2016].

³⁰⁸ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 262. Srov. J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK., *Polní opevnění...*, s. 7., kde je uvedeno datum obsazení Broumova 6. duben.

³⁰⁹ J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK., *Polní opevnění...*, s. 7

a v dalších dnech i řadu čelních útoků na střed obrany, na Pasy.³¹⁰ Pravé křídlo Laudona bylo chráněno kopci a pozicemi na Hvězdě. Zlom přišel po dobytí Svidnice. 19. dubna vytáhl Fridrich II. na Moravu s úmyslem oblehnout a dobýt Olomouc. Laudon, který i přes početní nevýhodu udržel Broumovské stěny, zahájil pronásledování a se svými jednotkami se dostal až do Friedlandu. Až do ukončení obléhání Olomouce byla situace na Broumovsku klidná.

Obrat přišel po úspěšné obraně Olomouce a porážce u Domašova nad Bystřicí. Fridrich II. zahájil ústup přes Litomyšl, Vysoké Mýto a Hradec Králové.³¹¹ Pruské jednotky začaly být aktivní i přes hranici z Kladska a to, co Laudon hájil v březnu a dubnu, bylo nyní v pruských rukách. Fridrich II. se usadil v Hradci Králové, odkud sváděl s pronásledujícími sbory maršála Dauna lokální střety.³¹² Rovněž vysílal průzkumné a úderné jednotky po celém kraji. Četná pruská posádka v Náchodě pak po několik dnů podnikala výpady do celého broumovského výběžku.³¹³ V Hradci Králové dlel Fridrich II. od 13. července, ale Rusové vpadli v rámci spojeneckých smluv do Braniborska a Fridrich II., obávající se odříznutí, vytáhl na konci měsíce z města přes Broumov a započal ústup do Slezska.³¹⁴ Broumov obsadil 5. srpna, ale už od 7. srpna se jednotky začaly přesunovat za hranice.³¹⁵ Válečné události zbytku roku už byly vedeny víceméně jen na území Dolního Slezska. 25. srpna porazil Fridrich II. Rusy u Zonsdorfu, zatímco Daun vyslal sbor k oblehnutí Svidnice. Ruská porážka ale změnila Daunovy plány. Rakouský maršál se tedy vydal do Saska. Fridrich II. rozdělil své síly, vyslal pomoc obležené pevnosti Nysa a sám se vydal vstříc Daunovi.³¹⁶ Obě armády se střetly 14. října v bitvě u Hochkirchu.³¹⁷ Broumovsko se v tomto období stalo jen transitním prostorem rakouských vojsk a s odchodem vojsk do zimních ležení se v Broumově usídlila posádka složená z pěšího pluku hraběte Pálfyho.³¹⁸

Události roku 1759 se na Broumovsku odrazily především v lokálních střetech a nájezdech pruských jízdních jednotek do Broumova a okolních vesnic. Rakušané se připravovali vtáhnout do Slezska, k čemuž soustřeďovali značné množství jednotek podél celé hranice s Kladskem a na severní hranici s Dolním Slezskem. Jen v Broumovském výběžku bylo k tomuto účelu dislokováno 11 praporů pěchoty, 15 eskadron jezdeckva a další pomocné jednotky, které s jádrem armády čítaly asi 19 000 mužů. Současně došlo také k obnovení

³¹⁰ Tamtéž. Srov. K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, s. 674.

³¹¹ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 182. Srov. V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 264.

³¹² V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 264.

³¹³ Tamtéž, s. 265.

³¹⁴ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 183.

³¹⁵ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 267. Srov. J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK., *Polní opevnění...*, s. 7

³¹⁶ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 684.

³¹⁷ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 196.

³¹⁸ *Tamtéž.*

záseků a obranných pozic z předešlého roku, protože i Fridrich II. soustřeďoval vojsko u Landshutenu.³¹⁹ Fridrich II. nedisponoval tak početnou a zejména kvalitní armádou, aby mohl vést ofenzivní operace, soustředil se tedy na alespoň částečné vyvážení početní převahy nepřítele a rozložil svou armádu v Sasku, nejsilnější část pak v Dolním Slezsku a část v Horním Slezsku.³²⁰ Rakušané zůstali ve svých leženích téměř celé jaro, zatímco Fridrich II. odrážel ruské a francouzské útoky na západě. Až na rozkaz Marie Terezie se dal Daun 28. června do pohybu.³²¹ Jednotky dislokované na Broumovsku rovněž odtáhly. Zůstalo zde asi 1 000 hraničářů, nicméně i ti na začátku července odešli.³²² Bojové operace toho léta vyvrcholily bitvou u Kunnesdorfu, kdy se Rakušané spojili s Rusy a dokázali Fridricha II. porazit.³²³ Mezitím vpadlo na Broumovsko několik skupin pruských jednotek s cílem vydrancovat okolí. Takový útok se odehrál 5. července. Do broumovského regionu vpadli Prusové z Kladska a obsadili přilehlé záseky v Broumovských stěnách.³²⁴ Po několik dnů zde okupovali prostor a po vesnicích požadovali tučné výpalné. Přítrž pruskému řádění udělala až výprava generálmajora Kramera, který se 4 000 muži vytlačil Prusy až k Friedlandu.³²⁵ Po zbytek roku 1759 se situace v Broumově a přilehlém okolí uklidnila a život se navracel pomalu k míru, i když stále doprovázen nebezpečím z druhé strany hranice. Situace se nezměnila ani v první polovině roku 1760.

V pátém roce války dostal generálmajor Laudon úkol vést bojové operace ve Slezsku. K dispozici měl silný sbor, cca 40 000 mužů, nicméně i přesto skončily jeho březnové operace neúspěchem.³²⁶ Po další poradě na společném postupu se vydal přes Kladsko do Slezska, kde svedl s le Motte-Focquém bitvu u Landshutenu.³²⁷ Vítězství a rozpad pruských armád ve Slezsku mu umožnilo opanovat území a zahájit dobývání pevnosti Kladsko. V roce 1761 vyrazil Laudon z Kladska do Slezska, aby pokračoval v tažení a podařilo se mu rychlým útokem dobýt Svídnici. Fridrich II. ale provedl rázný protiútok a donutil Laudona k ústupu. Energický generál Laudon zaujal pozice v místech, kde bojoval v roce 1758.³²⁸

Tábor generála Laudona byl rozložen v údolí podél řeky Stěnavy v prostoru Jetřichova – Hejtmánkovic a Meziměstí. Tábor byl velmi silně opevněn, uvádí se, že k palisádové hradbě

³¹⁹ K. V. ZAP, *Česko-moravská kronika...*, Díl. VII, s. 685.

³²⁰ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 201.

³²¹ *Tamtéž*, s. 209.

³²² V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 271.

³²³ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 210.

³²⁴ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 272.

³²⁵ *Tamtéž*.

³²⁶ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 229.

³²⁷ *Tamtéž*, s. 228.

³²⁸ *Tamtéž*. Srov. J. ČÍŽEK-J. SLAVÍK, *Polní opevnění...*, s. 7.

bylo užito na 30 000 dřevěných kůlů, jimž podlehly tisíce stromů z blízkého okolí.³²⁹ Proti případným nájezdům nepřítel nechal Laudon silně zahradit hraniční přechody. Věnoval se také infrastruktuře a zásobování. Za svoje sídlo si vybral vesnici Hejtmánkovice.³³⁰ Nástěnná malba tedy s největší pravděpodobností představuje polní ležení generála Laudona z května 1761. Po necelých třech měsících se Laudon vydal opět na pochod a v říjnu se mu podařilo útokem za pochodu dobýt Svídnici. Po zbytek roku se Broumovsko nestalo cílem nájezdu nebo útoku pruských jednotek.

Poslední větší válečné operace na broumovském území se udály v červenci 1762. V Rusku zemřela carevna Alžběta II. a místo ní nastoupil syn Petr II., který uzavřel s Fridrichem II. mír a ke smůle Rakušanů se přidal na jeho stranu.³³¹ Posílený Fridrich II. zahájil 1. července bojové operace proti Daunovi a Laudonovi, s cílem dobýt Svídnici. Situace na diplomatickém a vojenském poli se vyvinula v neúspěch Rakušanů. Fridrich II. nejprve vyslal sbor generála Wieda do severovýchodních Čech, 7. července pak Prusové znovu a naposledy v této válce vpadli na Broumovsko, nicméně Daun se tímto manévrem nenechal zmást a ležení u Svídnice nevyklidil.³³² Broumovsku vyslal na pomoc Daun generála Bretana s šesti pěšími pluky, které zaujaly pozice v ležení z roku 1761, později se k němu přidaly i jednotky generála Haddicka.³³³ I přes odražení generála Wieda se Daunovi nepodařil rozhodnější úder a nakonec byl 21. července 1762 poražen v bitvě u Buckersdorfu.³³⁴ Svou roli zde sehráli také Rusové, kteří mezitím svrhli cara.³³⁵ Fridrich II. tak mohl v klidu oblehnout Svídnici a dobýt ztracené Slezsko. Poražení Rakušané se stáhli do Kladska a na Broumovsko, kde se vrchním velitelem stal polní zbrojmistr Laudon. Sídli v prelatuře broumovského probošství.³³⁶ Svídnice padla 9. září, po 62 dnech obléhání. Tento milník je pak udáván za konec bojových operací ve Slezsku. Do uzavření míru v Hubertusburgu 2. února 1763 se situace na bojišti už výrazně nezměnila.

³²⁹ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 276.

³³⁰ *Tamtéž.*

³³¹ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 293.

³³² *Tamtéž.*

³³³ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 279.

³³⁴ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 293.

³³⁵ Nová carevna Kateřina Alexejevna sice dala rozkaz ustoupit ze Slezska, ale generál Černičev na žádost Fridricha II. počkal s ústupem tři dny. Daunovi generálové tak museli v bitevních plánech počítat s možnou účastí ruských jednotek v bitvě. Rusové tak pomohli pasivně vyhrát bitvu, i když nevystřelili ani ránu. Srov. F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 293.

³³⁶ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 281.

3.4.4 Dozvuky války

Mír v Hubertusburgu sice znamenal konec bojových operací, ale stín války procházel Broumovským výběžkem ještě dlouho po válce. Ústup rakouských jednotek z Dolního Slezska do vnitrozemí směřoval přes Broumovský výběžek, skrze Broumov, přes Polici nad Metují a dále do nitra Čech. Vysoká koncentrace vojska a neustálé průtahy způsobily četné zásobovací potíže a zvýšené nároky na další kontribuce potravin a zásob. Problémy s potravinami doprovázel nedostatek financí, které chyběly ve státní pokladně. Z finančního hlediska znamenala sedmiletá válka pro Rakousko enormně zvýšené výdaje, které státní kasa kryla četnými půjčkami, díky nimž se rakouský státní dluh vyšplhal z předválečných 49 milionů na závratných 136 milionů zlatých.³³⁷ Z regionálního hlediska lze výdaje na válku popsat na příkladu broumovského probošství, které dohromady s polickou enklávou v Polici nad Metují zaplatilo během války 401 180 zlatých.³³⁸ Podstatný díl této částky jde na vrub pruské armádě, která při každé okupaci Broumova požadovala platbu tučných částek, ke kterým lze také připočíst veškeré náklady na vydržování Prusů v areálu probošství, případně v celém Broumově. Svůj díl na nákladech broumovského regionu také nese císařsko-královská armáda, jejíž náležitosti v zásobování zatěžovaly natolik, že se po válce nedostávalo zásob, případně dobytka, který tak chyběl na polích.³³⁹

Pro broumovské benediktiny nebyl jediným problémem ekonomický stav věci. Během války probošství vyhořelo a neustálé vpády Prusů a boje znemožnily rychlou obnovu komplexu probošství. Pro benediktiny bylo navíc důležité dostavět své sídlo v Polici nad Metují.³⁴⁰ Nastalá situace byla z pohledu obnovy regionu velice žalostná. Hospodářské a ekonomické nesnáze velice ovlivnily náladu obyvatelstva, které se rychle uchýlovalo k četným formám nesouhlasu, případně odporu vůči vrchnosti.

Pro Marii Terezii byla válka i přes velká vítězství svých zbraní porážkou. Sice se jí podařilo do konce války udržet Kladsko, ale v rámci mírových smluv byla nucena toto území vyklidit, čímž nadobro přišla o značné příjmy do státní kasy. Panovnice se dokázala smířit s výsledky války, nicméně tvrdá rána jak pro její osobu, tak i pro celou zemi, byla smrt císaře Františka I. Štěpána Lotrinského. Spoluvladařem a novým císařem se stal Josef II., syn Marie Terezie, jehož musela panovnice, která rezignovala na válku jako prostředek prosazení dynastických nároků, ve svých názorech a snahách krotit. Naopak Josef II. byl energický reformátor a ctižádostivý po vojenských zkušenostech. Netajil se také snahami o rozšíření

³³⁷ F. STELLNER, *Sedmiletá válka...*, s. 309.

³³⁸ J. RŮŘIČKA, *Dějiny...*, s. 136.

³³⁹ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 283.

³⁴⁰ *Tamtéž.*

území monarchie a důsledně se, vedle přípravy na samostatné panování, přiučoval vojenskému řemeslu. Krom studií taktiky, se snažil pochopit Fridricha II., s nímž se i setkal, ale především konal studijní cesty po bojištích za doprovodu generality. Jeho cesty vedly kolem hranice se Saskem, Dolním Slezskem a Kladskem.

V roce 1766 byla naplánovaná i obhlídka bojišť a míst spojených s válkou v Broumovském výběžku. Ve zdejší oblasti projevil císař zájem prohlédnout si bývalá obranná postavení v Broumovských stěnách a vojenské ležení mezi Jetřichovem a Hejtmánkovicemi, vybudovaná jednotkami generála Laudona v roce 1761.³⁴¹ Pro zdejší region znamenala návštěva dosti podstatný impuls, v jehož důsledku se částečně uspíšila obnova Broumova. Domy a církevní stavby byly opravovány, silnice byly po sedmileté pauze urychleně zpevnovány, lidé kultivovali zeleň. Splín z války se v lidech změnil v honbu, v co nejvřelejší přivítání panovníka. V přípravách nezaostávalo ani broumovské proboštství, jehož interiér byl pravděpodobně narychlo uzpůsoben pro přijetí Josefa II. Pro řád bylo důležité získat sympatie budoucího panovníka monarchie, který se netajil svými reformami a vztahem vůči církevním řádům. Broumovské malby jsou v tomto případě patrně jistou snahou o navázání kontaktu s osobou Josefa II., pro kterého mělo být přivítání ve vyzdobené a vymalované prelatuře důkazem podpory jeho osoby ze strany řádu, který nechtěl udělat dojem jen na Josefa II., ale na celou monarchii zpodobněním úspěšných tažení císařsko-královských vojsk.

Průběh návštěvy popisuje V. V. Tomek: „*Příchod do Broumova byl ustanoven na 30. června. Ale opozdil se. Teprve 2. července vyjel časně ráno z Vrchlaví a přijel o půlnoci do Broumova.*“³⁴² Josef II. zavítal do prelatuře proboštství v nočních hodinách 3. července. Společně s ním přicestovalo množství armádních špiček, zejména vysocí důstojníci rakouské armády, jako byl polní maršál Leopold Daun, polní zbrojmistr Ernst Gideon von Laudon nebo polní maršál František Mořic Lacy.³⁴³ Jejich uvítání v broumovském sále bylo podpořeno čerstvě vymalovanými malbami s výjevy událostí, jichž se výše zmínění důstojníci zúčastnili. Bližší informace o pobytu důstojníků a císaře jsou neznámé. Ještě tentýž den ale zavítal Josef II. do míst bývalého vojenského tábora. Poté si prohlédl i přilehlý kraj. Broumovského proboštství se ale týkají události, které proběhly ještě před prohlídkou broumovské krajiny.³⁴⁴ V návaznosti na návštěvu císaře a důstojníků rakouské armády lze uzavřít kapitolu sedmileté

³⁴¹ Jeroným Růžička uvádí letopočet 1767. Srov. J. RŮŽIČKA, *Dějepis...*, s. 137.

³⁴² V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 302.

³⁴³ V. V. TOMEK, *Příběhy...*, s. 302.

³⁴⁴ *Tamtéž.*

války na Broumovsku, neboť v následujícím období se život v regionu vrací do normálu, tedy do podoby těžké a zdlouhavé obnovy Broumovska.

Závěr

Broumovské malby nejsou jenom uměleckým počinem kdesi v útrokách proboštství, ale ztělesňují způsob, jakým se řád velmi často hlásil k českým dějinám a v duchu barokní ideologie i k českým světcům, ale také formu pramene, díky němuž máme věcný přehled nejen o událostech znázorněných na malbách, ale také o celkovém dojmu a o architektonickém vývoji měst, doplněném rafinovaně vsazenými výjevy ze života obyvatel. Ve zpětné reflexi jsou tak broumovské malby dokladem dlouhodobého vývoje zobrazování Svídnice, Olomouce a dalších měst na nástěnných malbách, na jejichž zpracování se podílela zvučná jména jako Johann Willenberg, Friedrich Bernhard Werner, nebo Jan Josef Dietzler. Jejich nesporný vliv dokázal uchopit profesí historik a právník Christoph Gottlieb Richter, který skloubil architektonický význam vedut měst s faktografickou přesností historika. Od událostí, které na svých grafikách popisoval, ho dělily měsíce, ale i přes poměrně krátkou dobu dokázal poskládat střípky o sedmileté válce, které v sobě obsahují práci syntetika s obecným nadhledem na vedení války a člověka s analytickými schopnostmi, zaměřené na přesnost obrazové přílohy, ale i na takticko-vojenská data patřící spíše do vojensko-politických dějin.

Z regionálního pohledu jsou malby dokladem živé paměti o událostech, které měly pro Broumovsko a řád nedozírné následky. V paměti lidí žijících na Broumovsku zůstala válka dlouhá desetiletí, nicméně s plynutím času střídalo reflexi sedmileté války a její aktuálnost mnoho jiných etap dějin, které v lidech iniciovaly tok myšlenek. Navíc i dlouhotrvající bída, hlad a tlak vrchnosti vedl k povstání v roce 1775 a k postupnému zapomnění na události sedmileté války. Poslední oživení vzpomínek na boje s Prusy byl poslední konflikt mezi Rakouskem a Pruskem v 18. století, který vypukl v roce 1779. Pro pamětníky sedmileté války znamenala další pruská okupace jak návrat vzpomínek, tak skepsi vůči dalšímu poválečnému vývoji, v němž nebylo prostoru pro malicherné vyhazování peněz na nákladné malby v prostorách prelatury. V roce 1779 navíc zasáhl objekt proboštství další požár, který se smrtí Marie Terezie v roce 1780 a nástupem Josefa II. na trůn znamenal pro obyvatelstvo nové problémy. Vzpomínky na sedmiletou válku by byly už jen pohledem zpět do období zmaru a bídy a pro řád, který se v následujících let udržel na scéně jen díky existenci gymnázia, by znamenaly zbytečné výdaje v nejisté době. Těžko by řád hledal prostor a vůli pro malířskou výzdobu prelatury, ve které navíc byly malby s událostmi, na které by bylo lepší zapomenout.

Rychlý spád událostí, Velká francouzská revoluce, ze které pramenil strach o rozšíření revolučního hnutí a následné dlouhé období napoleonských válek, znamenaly na dlouhá

desetiletí konec antagonismu mezi Rakouskem a Pruskem, k jehož obnovení došlo až v roce 1866, kdy vypukl poslední prusko-rakouský konflikt. Válka neměla pro hospodářství tak zásadní vliv, o to víc ale zasáhla lidskou mysl. S rozvojem fotografie se k lidem dostal bezprostřední zážitek i do odlehlých krajů a četné pomníčky, které se objevují nejen ve východních Čechách, jsou dokladem, jak těžká rána byla pro myšlení lidí tato válka, která odsunula konflikty z 18. století na vedlejší kolej lidských vzpomínek. Jednoduše řečeno, nepřátelství s Prusy zůstalo, ale paměť byla plná aktuálního a dávné události z poloviny 18. století byly už dávno zapomenuty a vytěsněny modernizačními procesy 19. století, ve kterém se už těžko hledal prostor pro malířskou reflexi sedmileté války prostřednictvím nástěnných maleb.

Literatura a prameny

Prameny

NA Praha, ŘA Benediktini-Břevnov, kart. č. 50, sign. A XVIII/5

MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.840 - SCHLEUEN, Johann David, 1770, *Das Fürstenthum Schweidnitz in Nieder Schlesien*.

MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll- 0001.882,03 - WERNER, Bedřich Bernard. *Scenographia Urbium Silesiae*.

MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.848 – WERNER, Bedřich Bernard. *Schweidnitz*.

MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.673 - *Belagerung und Bloquade der Stadt Prag durch die Königl. Preussische Armée 1757*.

SOka Náchod, fond Sběrka fotografií a rytin Broumovska, inventární číslo x1, evidenční jednotka kt 14.

Edice

Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen, edd. Johann Gustav Droysen, Berlin-Leipzig, 1879-1939.

Literatura

Geschichte des siebenjährigen Krieges in einer Reihe von Vorlesungen: T. Der Feldzüge von 1757 und 1757, Berlin 1824.

von ARCHENHOLZ, Johann Wilhelm–Frederick – CATTY, Adam, *The History of the Seven Years War in Germany*, Frankfurt am Mein 1843.

ANTONÍN, Robert a kol. *Slezsko v dějinách českého státu*. Praha 2012.

BAADER, Clemens, Alois, *Lexikon verstorbener bayerischer Schriftsteller des achtzehnten und neunzehnten Jahrhunderts*, Norimberk 1804.

BARTUŠEK, Antonín, *Zámecká a školní divadla v českých zemích*, Český Krumlov 2010.

BĚLINA, Pavel, *Generál Laudon: Život ve službách Marie Terezie a Josefa II*, Praha, 1993.

BĚLINA, Pavel et al, *Dějiny Prahy. I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*. Praha-Litomyšl 1997.

BĚLINA, Pavel - KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české X*. Praha-Litomyšl 2008.

BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří, *Generál Laudon*, Praha 2015.

BERGMANN, Petr, *Broumovsko na historických zobrazeních. 1. díl, Broumov, Meziměstí, Teplice nad Metují, Adršpach, Stárkov, Police nad Metují, Machov a okolí = Die Region Braunau auf historischen Abbildungen. 1. Teil, Braunau, Halbstadt, Wekelsdorf, Adersbach, Starkstadt, Politz an der Mettau, Machau und Umgebung, Meziměstí* 2013.

BOCHENEK, Ryzsard, *Od palisád k podzemím pevnostem*, Praha 1972.

Broumov. In: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: VLČEK, Pavel – SOMMER, Pavel – FOLTÝN, Dušan, 1997.

CECHNER, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Broumovském XLV. Svazek*. Praha 1930.

ČECHURA, Jaroslav, *Broumovská rebelie*. Praha 1997.

ČÍŽEK. Jan – SLAVÍK, Jiří, *Polní opevnění za sedmileté války na Broumovsku*, Fortifikace a obrana státu 1. díl, 1995, s. 41-47.

ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. díl*, Praha – Litomyšl 2008.

DUFFY, Christopher, *The army of Frederick the Great*, Chicago 1996.

ENGLUND, Peter. *Nepokojná léta: Historie třicetileté války*. Praha 2000.

FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva, *Kladsko: Proměny středoevropského regionu*, Hradec Králové 2005.

FUKALA, Radek, *Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století? : otázky, úvahy a problémy*, České Budějovice 2013.

HECKEL, Christian, *Historische Beschreibung der Festung Königstein*, Pirna 1736.

HEROUT, Jaroslav, *Slabikář návštěvníků památek*, Praha 1978.

HLAVSA, Václav, *Praha očima staletí*. Praha 1967.

HUCHSBERG, Johann Ferdinand, *Die drei Kriegsjahre 1756, 1757, 1758 in Deutschland, mit Ergänzungen herausg von H. Wutke*, Lipsko 1856.

CHYTIL, Alois. *Prusové na Moravě r. 1758: Obležení Olomouce a zničení pruského dovozu u Domašova*, Olomouc 1900.

JUŘENA, Jan – MIKOLÁŠEK, Jakub – PILVOUSEK, Tomáš, *Broumovsko a Trutnovsko: obrana republiky v druhé polovině třicátých let v severovýchodních Čechách*, Dvůr Králové nad Labem 2006.

JIRÁSEK, Alois, *Za vlast a císařovnu: Povídky o válkách a osudech lidí na Náchodsku v 18. století*, Liberec 2008.

KIBIC, Karel, *Dějiny architektury III: architektura renesanční a barokní*, Praha 1993.

KÖNIG. Anton Balthasar, *Biographisches Lexikon aller Helden und Militärpersonen, welche sich in Preussischen Diensten berühmt gemacht haben*, Band 4. Berlin 1791.

KUBÍN, Antonín. *Dinzenhoferové a jejich slavná díla v království*, Praha 1908.

MLČÁK, Leoš. *Historie zobrazování Olomouce*, Olomouc 2012.

OTTE, Miroslav, *Poznámka k článku o nově odkrytých nástěnných malbách v klášteře*, Broumovské noviny, 12, 2014, s. 32.

PREUSS, Johann David Erdmann. *Friedrich der Grosse: Eine Lebensgeschichte*, Band 2. Berlín 1833.

MUSIL, František, *Kladsko*, Praha 2007.

PAPROCKÝ, Bartoloměj, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc, 1593.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁKOVÁ, Božena a kol., *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004.

PAVEL, Jakub, *Dějiny umění v Československu*, Praha 1971.

PODLAHA, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlín*, Praha 1901.

RICHTER, Christoph Gottlieb, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen, Bd.:1*, Nürnberg 1758.

ROMAŇÁK, Andrej – BĚLINA, Pavel - ANDRLE, Petr, *Olomouc – Domašov 1758*, Praha 1998.

- RŮŽIČKA, Jeroným, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013.
- RÜDIGER, Johann Christoph, *Sächsische Merckwürdigkeiten Oder Vollständige Alte, Mittlere und Neue Historie von Sachsen Und dem Durchlauchtigsten Chur und Fürstlichen Hause so dasselbe beherrschet: Aus Bewährten, so wohl alten als auch neuen und neuesten Scribenten, ingleichen aus Urkunden mit Fleiß verfertigt, von viel Fehlern und Irrthümern gesäubert, und mit auserlesenen Anmerckungen erläutert*, Sine loco, 1724.
- SCHEDEL, Hartman, *Liber Chronicarum*, Nürnberg 1493.
- SCHIRMANN, Wilhelm, *Chronik der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1909.
- SCHUBERT, Heinrich, *Bilder aus der Geschichte Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911.
- STELLNER, František, *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2007.
- TOMEK, Václav, Vladivoj, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- VLČEK, Pavel, a kol, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- WANNER, Michal, *V předvečer pádu. V předvečer pádu. Cesta Napoleona I. od bitvy u Lipska k abdikaci*, Historický obzor 4, 1993, s. 218-222.
- ZEMAN, David – VÍŠEK, Lukáš, *Restaurování nově objevených nástěnných maleb v benediktinském klášteře v Broumově*, Broumovské noviny, 11, 2014, s. 22-23.

Nepublikované práce

- KINDL, Josef, *Broumov 1938*, Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno, Fakulta filozofická.
- LÁTAL, Jiří, *Restaurátorský průzkum – klášter v Broumově: Průzkum omítkových a malovaných vrstev*. Litomyšl, 2012, (uloženo NPÚ – ÚOP Josefov).
- LOKŠOVÁ, Pavlína, *Život a dílo pozdně barokního malíře Josefa Hagera*, Praha, 2014, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta.
- MIKULKOVÁ, Alena. *Vývoj zobrazování Olomouce ve výtvarném umění*, Olomouc 2009, Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- NOVÁKOVÁ, Martina, *Venkovské kostely Killiána Ignáce Dientzenhofera na broumovském panství*. Praha, 2011, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta.

VILÍMKOVÁ, Milada, *Broumov, bývalý klášter: dějiny objektu*, Stavebně-historický průzkum bývalého benediktinského kláštera v Broumově. Praha 1987, (uloženo NPÚ – ÚOP Josefov).

ZEMAN, David – BARTŮŇKOVÁ, Lucie – KUDRNA, Jiří, *Restaurátorský průzkum a restaurování štukové a malované výzdoby na stropě barokní knihovny ve druhém nadzemním podlaží severního křídla Benediktinského kláštera v Broumově*. Litomyšl, 2014, (uloženo NPÚ – ÚOP Josefov).

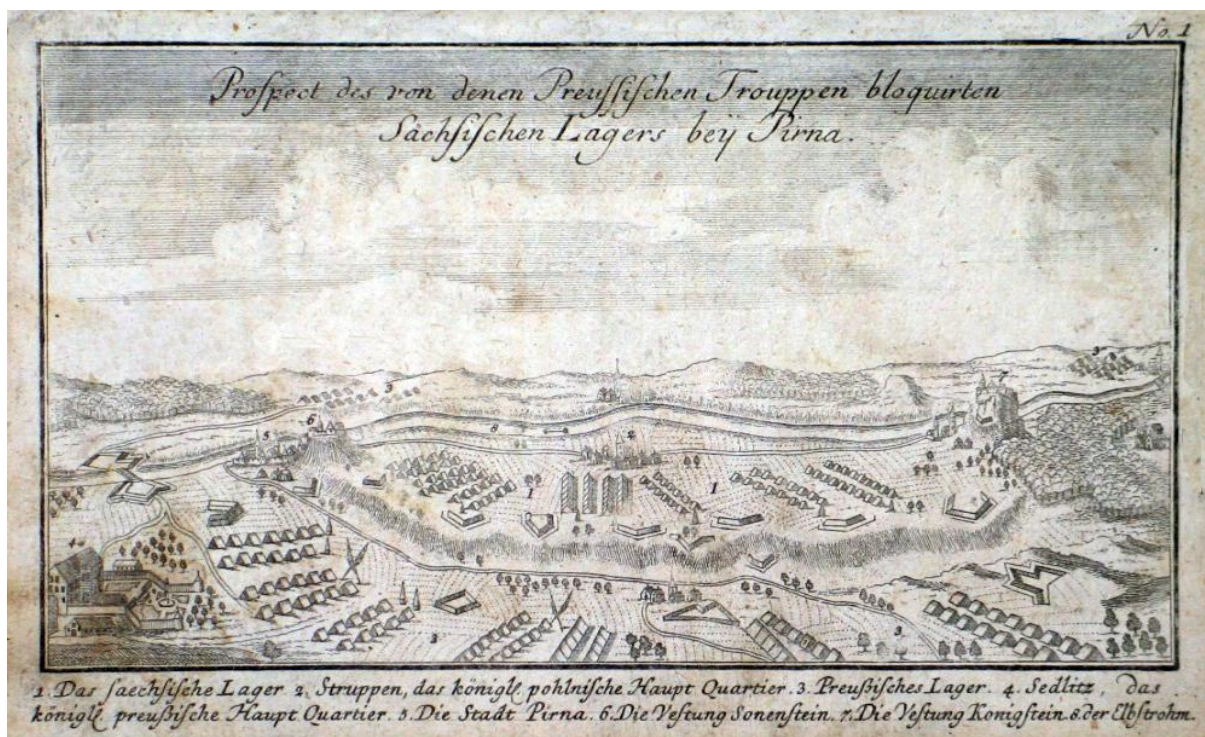
Seznam zkratk

NPÚ – ÚOP	Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště
NA	Národní archiv
PC	Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen
ŘA	řákový archiv
MZK	Moravská zemská knihovna
SOkA	Státní okresní archiv
SURPMO	Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů

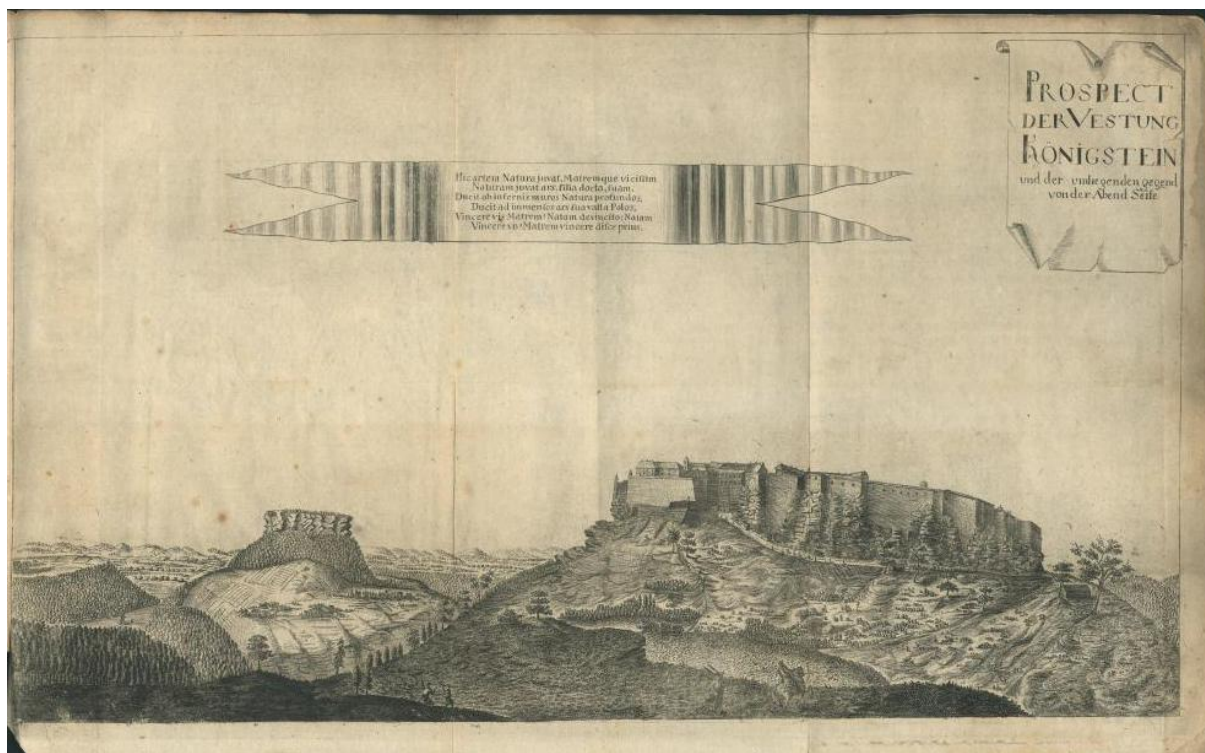
Seznam příloh

- Obrázek 1 - grafika Ch. G. Richtera s obleženým saským táborem Pirna.
- Obrázek 2 - pevnost Königstein na vedutě neznámého autora.
- Obrázek 3 - veduta Brandýsa nad Labem.
- Obrázek 4 - veduta Prahy z Liber Chronicarum z roku 1493.
- Obrázek 5 - grafika Ch. G. Richtera obležené Prahy.
- Obrázek 6 - nástěnná malba s výjevem obležené Prahy.
- Obrázek 7 - veduta Svidnice, olejomalba na plátně z roku 1623.
- Obrázek 8 - veduta Svidnice datující podobu města do začátku 17. století.
- Obrázek 9 - veduta Svidnice od Friedricha Bernharda Wenera z roku 1738.
- Obrázek 10 - veduta města Svidnice od Friedricha Bernharda Wenera.
- Obrázek 11 - veduta Svidnice od Johanna Davida Schleuena.
- Obrázek 12 - veduta Svidnice zachycující požár v roce 1716.
- Obrázek 13 - veduta Ch. G. Richtera obléhání Svidnice 1757.
- Obrázek 14 - nástěnná malba s výjevem obléhání Svidnice v roce 1757.
- Obrázek 15 - veduta s výjevem rakouského obléhání Svidnice v roce 1757.
- Obrázek 16 - veduta s výjevem rakouského obléhání Svidnice v roce 1757.
- Obrázek 17 - grafika obléhání Svidnice pruskými jednotkami v roce 1758.
- Obrázek 18 - grafika obléhání Svidnice pruskými jednotkami v roce 1758.
- Obrázek 19 - první veduta Olomouce od Jana Willenberga.
- Obrázek 20 - nástěnná malba s výjevem obléhání Olomouce.
- Obrázek 21 - grafika obléhání Olomouce od Ch. G. Richtera.
- Obrázek 22 - rytina obléhání Olomouce od neznámého autora.
- Obrázek 23 – nástěnná malba s blíže neznámým městem v prelatuře broumovského probošství.
- Obrázek 24 - obléhání pevnosti Sonnenstein v roce 1758.
- Obrázek 25 - probošství od jihozápadu na rytině z roku 1680.
- Obrázek 26 - pohled na probošství od severovýchodu na ilustraci z roku 1842.
- Obrázek 27 - broumovská veduta v prelatuře broumovského probošství.

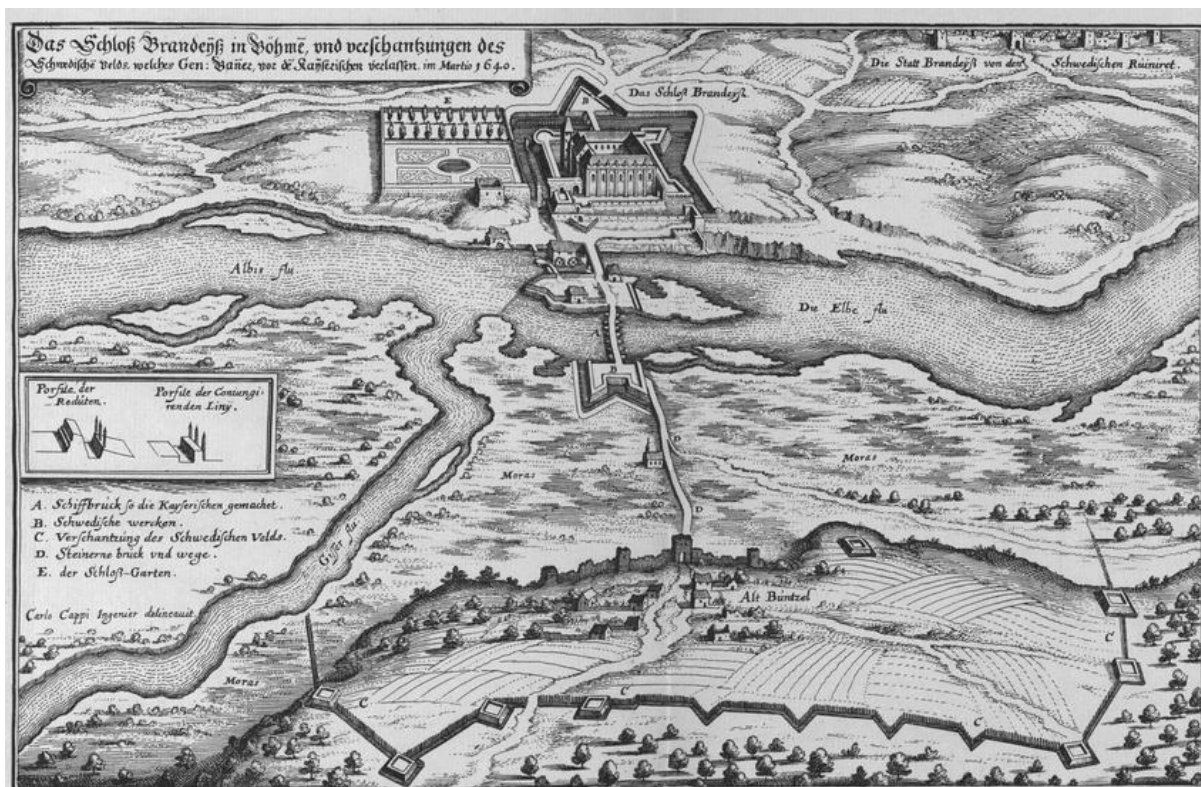
Obrazová příloha

Obrázek 1 - grafika Ch. G. Richtera s obleženým saským táborem Pirna (Christoph, Gottlieb, RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen*, Nürnberg 1758, s. 47).

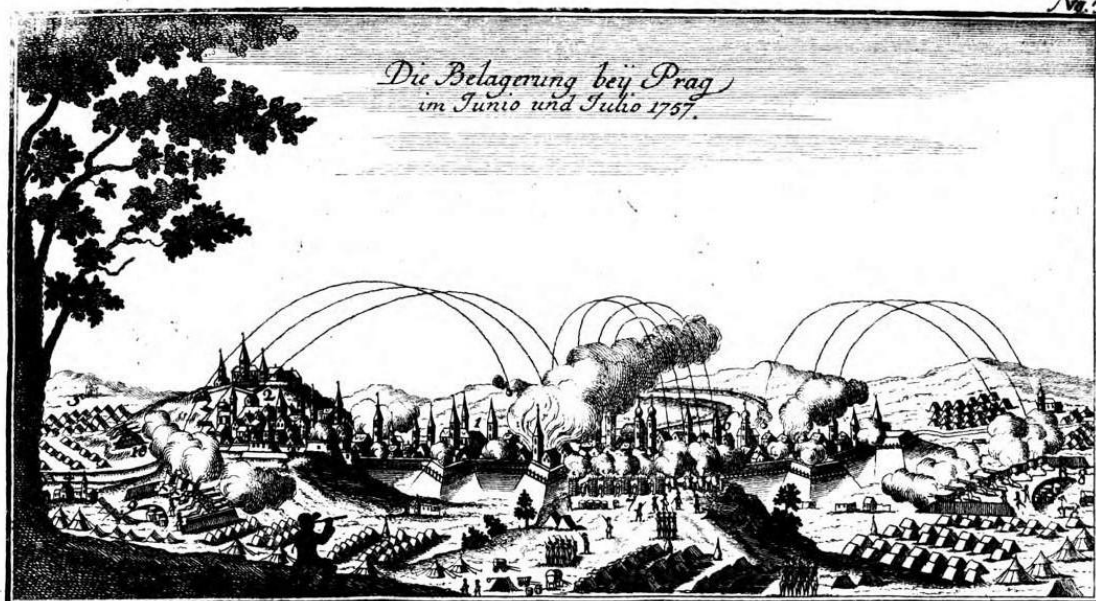
Obrázek 2 - pevnost Königstein na vedutě neznámého autora (Christian HECKEL, *Historische Beschreibung der Vestung Königstein*, Pirna 1736).

Obrázek 3 - veduta Brandýsa nad Labem z „*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*“ z roku 1650 (Martin ZELER – Václav HOLLAR, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650, s. 12a).

Obrázek 4 - veduta Prahy z Liber Chronicarum z roku 1493 (Hartman SCHEDEL, *Liber Chronicarum*, Norimberk 1493, s. 230).

Obrázek 5 - grafika Ch. G. Richtera obležené Prahy (Christoph Gottlieb, RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen*, Nürnberg 1758, s. 104).

Obrázek 6 - nástěnná malba s výjevem obležené Prahy. Bojová část patrně provedena dle Ch. G. Richtera (archiv autora).

Obrázek 7 – veduta Svídnice, olejomalba na plátně z roku 1623 (archiv doc. PhDr. Bogusława Czechowiczove, Dr.).

Obrázek 8 – veduta Svídnice datující podobu města do začátku 17. století (Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 19).

Obrázek 9 – veduta Svidnice od Fridricha Bernharda Wenera z roku 1738. (MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.882,06 – *Scenographia Urbium Silesiae*, Tab. VI).

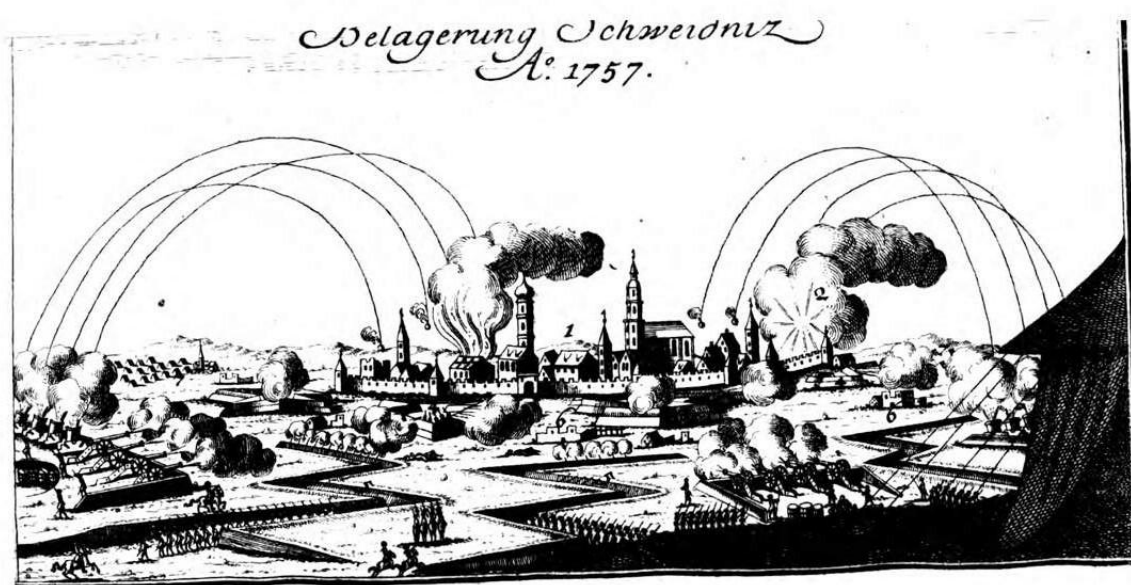
Obrázek 10 – veduta Svidnice od Fridricha Bernharda Wenera vyhotovená někdy v letech 1740-1760. (MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.848 – *Schweidnitz*).

Obrázek 11 – veduta Svidnice od Johanna Davida Schleuena, (MZK Brno, fond Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.840 – *Das Fürstenthum Schweidnitz in Nieder Schlesien*).

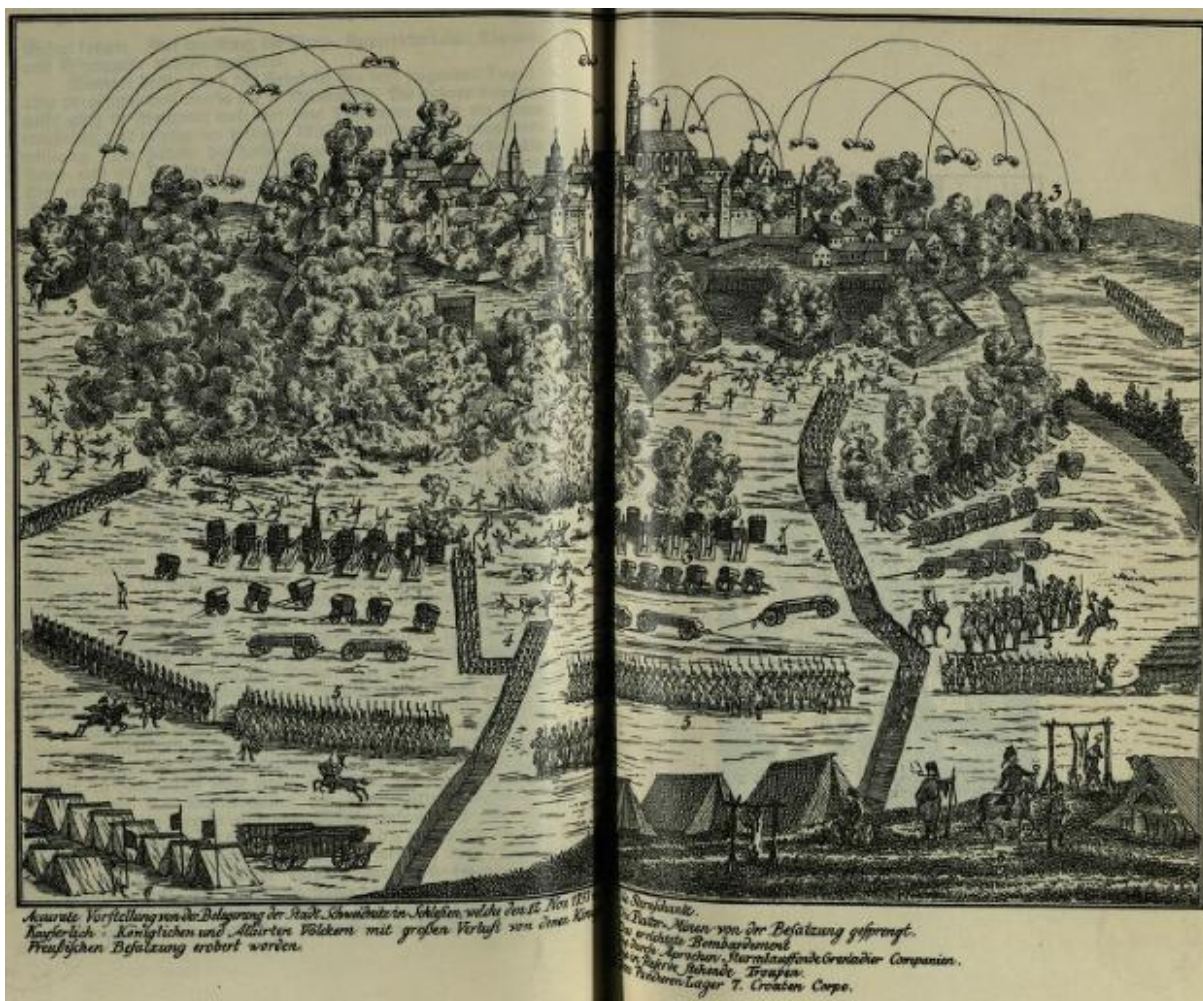
Obrázek 12 – veduta Svidnice zachycující požár v roce 1716 (SCHUBERT Heinrich, *Bilder aus der Geschichte Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 417).

Obrázek 13 - grafika Ch. G. Richtera obléhání Svidnice 1757 (Christoph Gottlieb RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen*, Nürnberg, 1758, s. 270).

Obrázek 14 - nástěnná malba s výjevem obléhání Svidnice v roce 1758 (archiv autora).

Obrázek 15 - grafika s výjevem obléhání Svidnice v roce 1757, autor neznámý (Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 355).

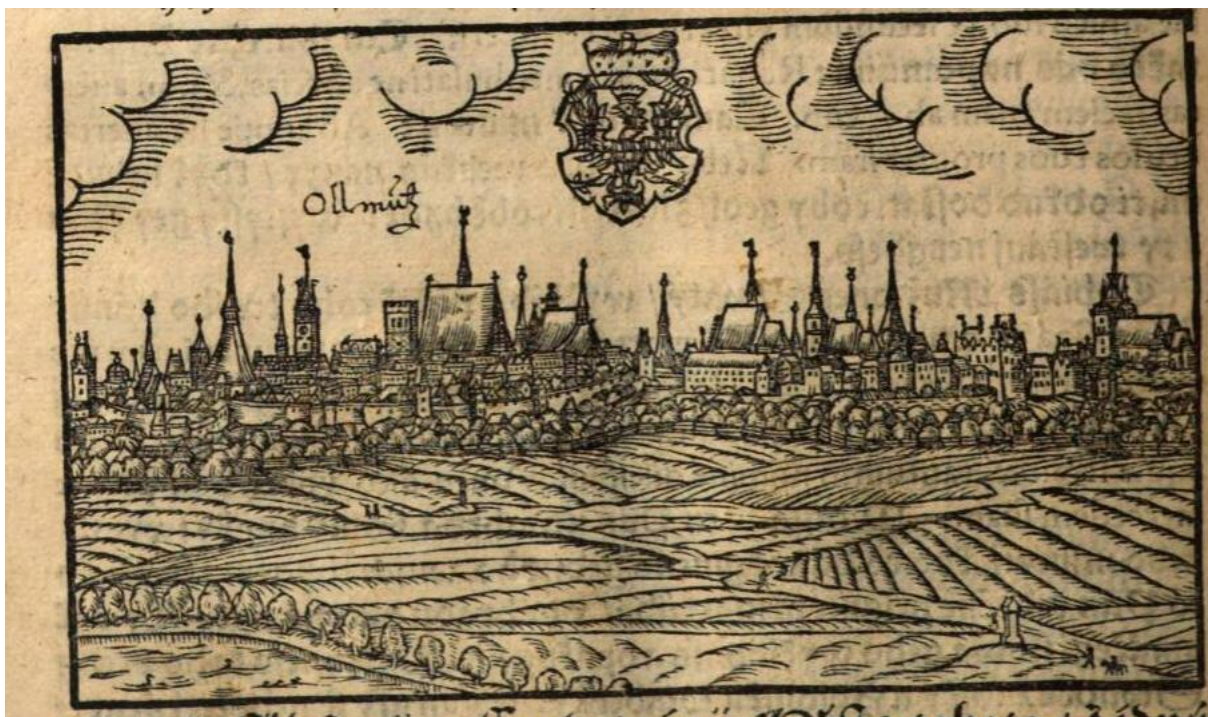
Obrázek 16 - grafika s výjevem obléhání Svidnice v roce 1757, autor neznámý (Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 356).

Obrázek 17 - grafika obléhání Svidnice pruskými jednotkami v roce 1758, autor neznámý (Heinrich, SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 358).

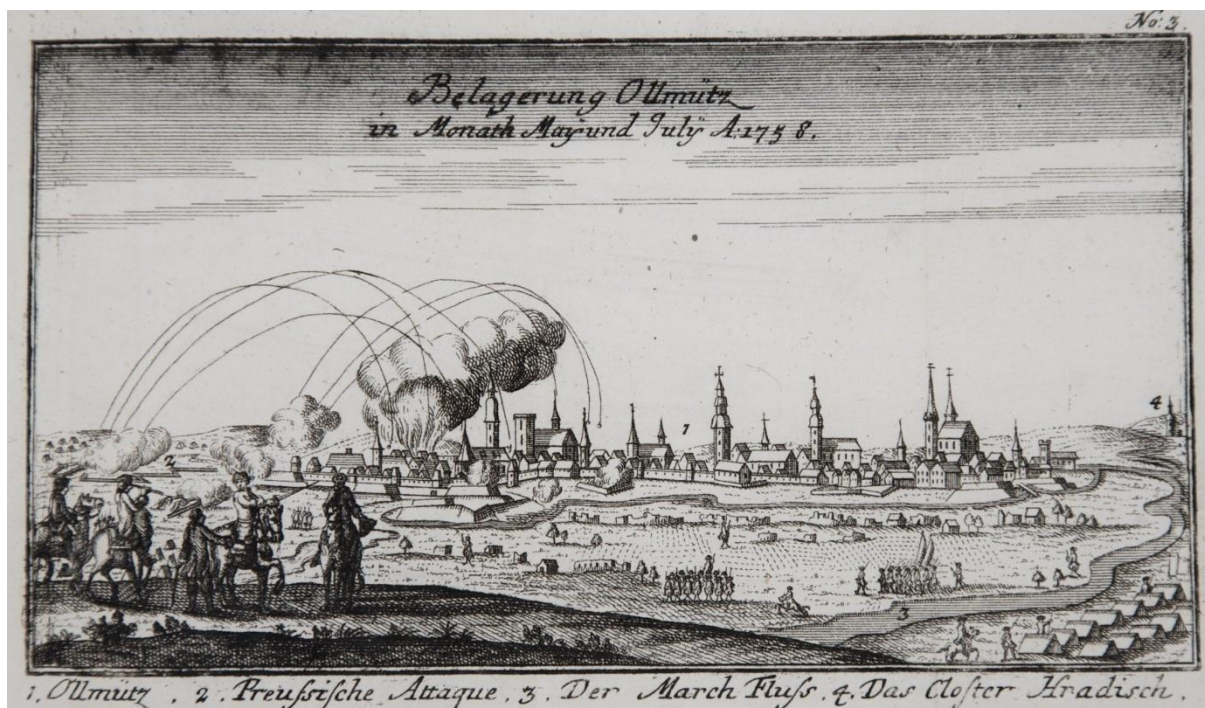
Obrázek 18 - obdoba předchozí grafiky, propracovanější prostředí, autor neznámý (Heinrich SCHUBERT, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 357).

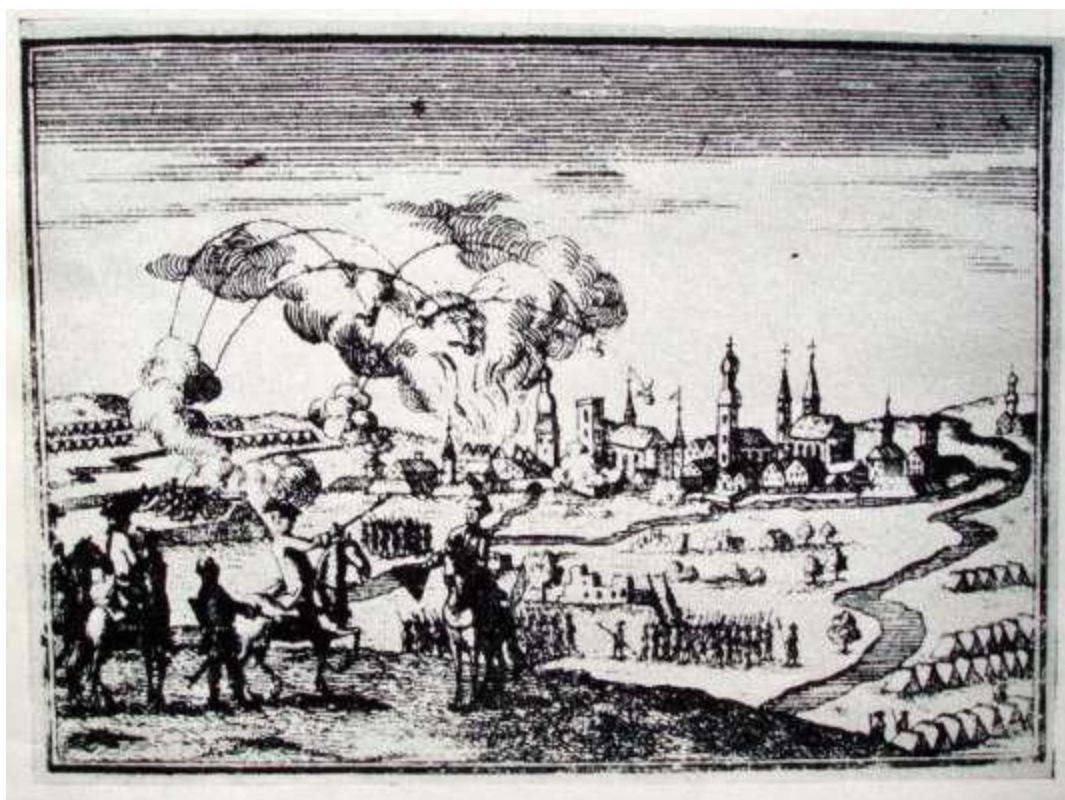
Obrázek 19 – první veduta Olomouce od Jana Willenberga otištěná v knize *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* v roce 1593.

Obrázek 20 - nástěnná malba s výjevem obléhání Olomouce (archiv autora).

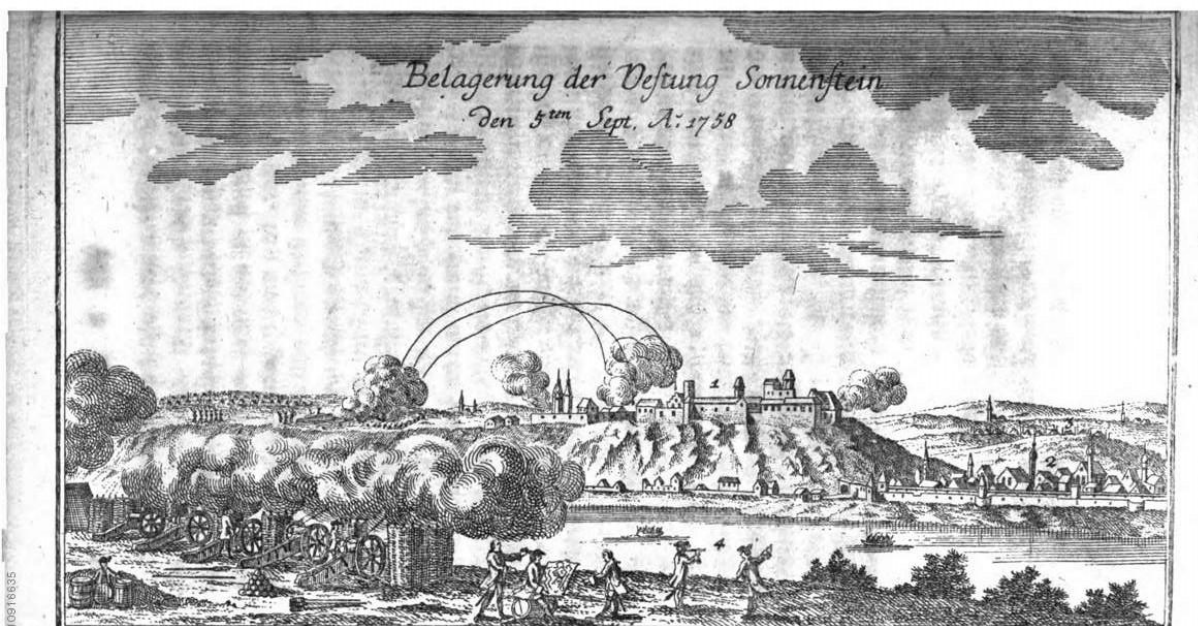
Obrázek 21 - grafika obléhání Olomouce od Ch. G. Richtera (Christoph Gottlieb RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen*, Nürnberg 1759, s. 131).

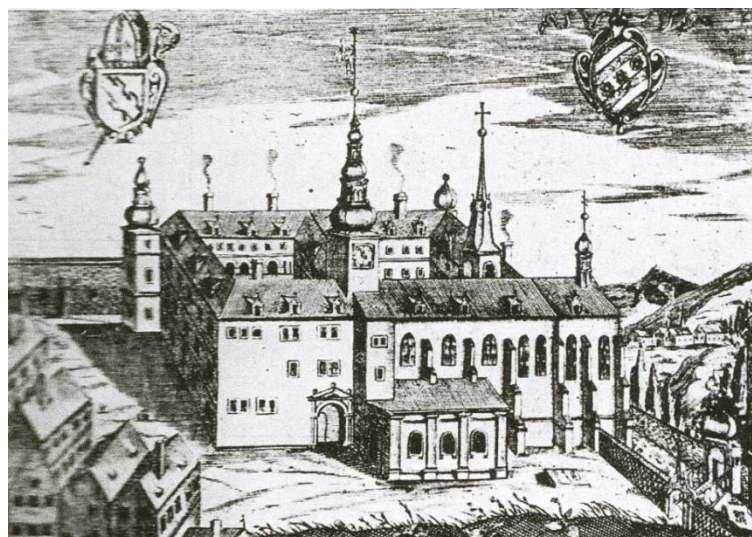
Obrázek 22 – rytina obléhání Olomouce od neznámého autora, dostupné online (Alena MIKULKOVÁ, *Vývoj zobrazování Olomouce ve výtvarném umění*, Olomouc 2009, Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, s. 160).

Obrázek 23 – nástěnná malba s blíže neznámým městem v prelaturě broumovského probošství (archiv autora).

Obrázek 24 - obléhání pevnosti Sonnenstein v roce 1758 (Christoph Gottlieb RICHTER, *Die Historie des Kriegs zwischen den Preußen und ihren Bundsgenossen, und den Oesterreichern und ihren Bundsgenossen*, Nürnberg 1759, s. 284).

Obrázek 25 - probošství od jihozápadu na rytině z roku 1680. (Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Broumovském XLV. Svazek*, Praha 1930, s. 37).

Obrázek 26 - pohled na probošství od severovýchodu na ilustraci z roku 1842. Podoba probošství odpovídá patrně stavu po roce 1684. (Státní okresní archiv Náchod, fond Sbírká fotografií a rytin Broumovska, inventární číslo x1, evidenční jednotka kt 14).

Obrázek 27 – nástěnná malba s vedutou okolí Broumova v prelatuře broumovského probošství (archiv autora).